BEKNOPTE

MIDDELNEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

Dr. F. A. STOETT,
Leeraar aan het Gymnasium te Amsterdam.

ETYMOLOGIE.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1890.

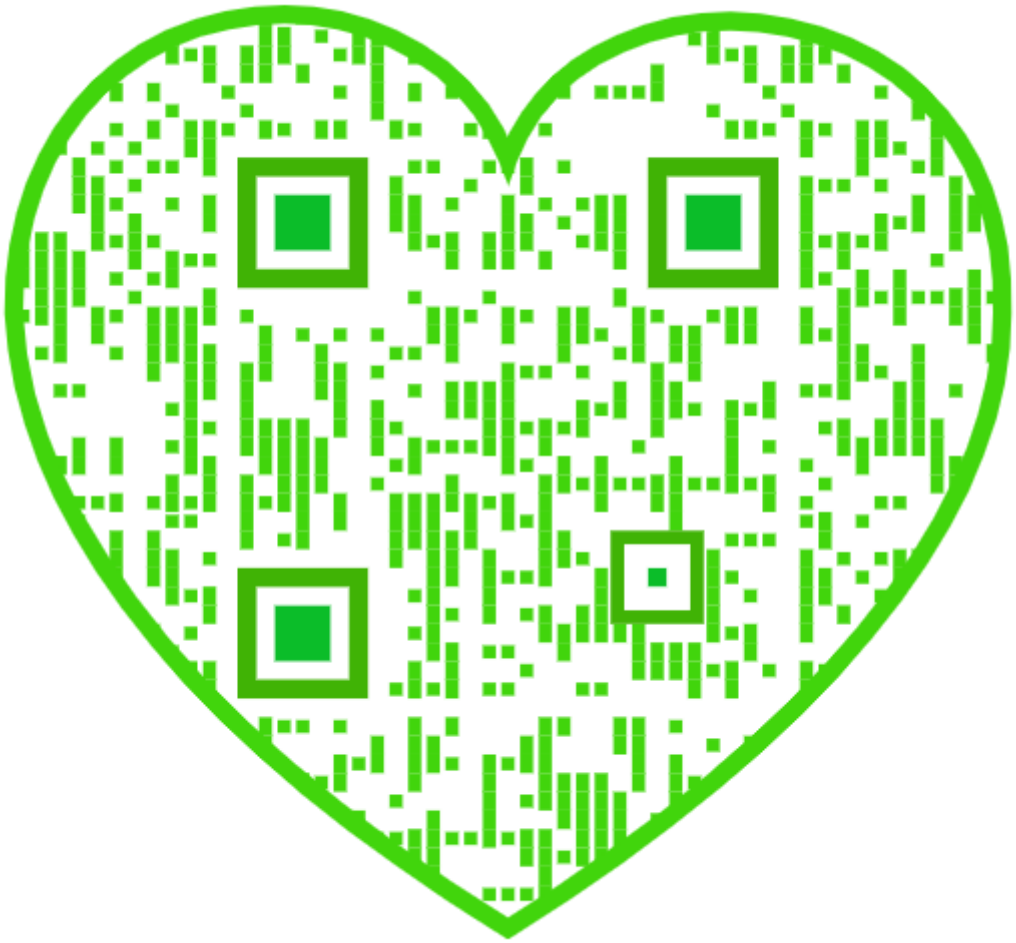

BEKNOPTE MIDDELNEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

BEKNOPTE

MIDDELNEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

D^R. F. A. STOETT,
Leeraar aan het Gymnasium te Amsterdam.

ETYMOLOGIE.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1890.

Gedrukt ter Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij.

VOORWOORD.

Bij de uitgave mijner Beknopte Middelnederlandsche Syntaxis beloofde ik eene Etymologie te laten volgen, die ik thans den beoefenaars onzer taal aanbied.

Laten zij dit werkje geenszins beschouwen als eene volledige, in alle onderdeelen uitgewerkte vormleer. Mijn doel was, zoo eenvoudig mogelijk, in *algemeene* trekken mede te deelen, wat noodig is voor hen, die een beknopt overzicht wenschen te hebben van de etymologie onzer middeleeuwsche taal.

Slechts nu en dan heb ik gewezen op taalverschijnselen uit het latere Middelnederlandsch. Zij, die hiervan eene studie wenschen te maken, verwijs ik naar het uitstekende werk van Dr. Van Helten, die zeer uitvoerig hierover in zijne Spraakkunst handelt.

Amsterdam, Augustus 1890.

F. A. Stoett.

INHOUD.

VOCALEN . . . . . § 1— 24
DIPHTONGEN . . . . . „ 24— 37
CONSONANTEN . . . . . „ 37— 52
Gutturales. . . . . „ 38— 41
Dentales . . . . . „ 41— 48
Labiales. . . . . „ 48— 52
Semivocales . . . . . „ 52— 54
GRAMMATISCHE FIGUREN. . . . . „ 55— 63
Assimilatie . . . . . „ 55— 56
Metathesis. . . . . „ 56— 57
Procope. . . . . „ 57— 58
Syncope. . . . . „ 58— 59
Apocope. . . . . „ 59— 60
Prothesis . . . . . „ 60— 61
Epenthesis. . . . . „ 61— 62
Paragoge . . . . . „ 62— 63
DECLINATIE VAN HET SUBSTANTIEF. . „ 63—110
Mannelijke *o* stammen . . . . . „ 64— 69
Onzijdige *o* stammen . . . . . „ 69— 73
Mannelijke *jo* stammen . . . . . „ 73— 76
Onzijdige *jo* stammen . . . . . „ 76— 79
Mannelijke *i* stammen. . . . . „ 79— 84
Onzijdige *i* stammen . . . . . „ 84— 85
Mannelijke *u* stammen . . . . . „ 85— 86
Onzijdige *u* stammen . . . . . „ 86— 87
Vrouwelijke *o* en *jo* stammen . . . . . „ 87— 90
Vrouwelijke *i* stammen . . . . . „ 90— 96
Vrouwelijke *u* stammen. . . . . „ 96— 97
ZWAKKE VERBUIGING . . . . . „ 97—106
Mannelijk geslacht . . . . . „ 97—100

Vrouwelijk geslacht . . . . . § 100—102
Onzijdig geslacht . . . . . „ 102—103
Verwantschapsnamen . . . . . „ 103—106
Eigennamen . . . . . „ 106—110
DECLINATIE VAN HET ADJECTIEF . . . „ 110—128
Sterke verbuiging . . . . . „ 110—122
Zwakke verbuiging . . . . . „ 122—128
Comparatief en Superlatief . . . . . „ 128—132
PRONOMEN . . . . . „ 132—174
Pronomen Personale . . . . . „ 132—144
Pronomen Reflexivum . . . . . „ 144—145
Pronomen Demonstrativum . . . . . „ 145—150
Pronomen Relativum . . . . . „ 150—153
Pronomen Possessivum . . . . . „ 153—157
Pronomen Interrogativum . . . . . „ 157—160
Pronomen Indefinitum . . . . . „ 160—174
TELWOORD . . . . . „ 174—178
ADVERBUM . . . . . „ 178—179
PRAEPOSITIE . . . . . „ 179—180
CONJUNCTIE. . . . . „ 180—181
WERKWOORD . . . . . „ 181—252
Sterke werkwoorden . . . . . „ 181—217
Persoonsuitgangen . . . . . „ 181—189
Imperatief. . . . . „ 189—190
Participium Perf. . . . . „ 190—191
Infinitief . . . . . „ 191—192
Grammatischer Wechsel . . . . . „ 192—193
Klassen der Sterke Werkwoorden . . . „ 193—217
Redupliceerende Werkwoorden . . . . „ 217—222
Zwakke Werkwoorden . . . . . „ 222—232
Persoonsuitgangen . . . . . „ 224—230
Imperatief. . . . . „ 226—227
Participium Perf. . . . . „ 230—232
Werkwoorden met Opgeschoven Verleden tijd (praeterito praesentia) . . . . „ 232—245
Onregelmatige Werkwoorden . . . . . „ 245—252

INLEIDING.

Middelnederlandsch is het Nederlandsch, dat gesproken en geschreven werd ongeveer tusschen 1200 en 1550. In dien tijd droeg onze taal den naam van *Dietsc* of *Duutsc*. De eerste was meestal in Vlaanderen en Brabant, de laatste in Noord-Nederland in gebruik. *Taalk. Bijdragen* I, 217 en vlgg.

In hoofdzaak overal gelijk, zijn toch dialectische eigenaardigheden waar te nemen, nl. die van het *Vlaamsche*, het *Brabantsche*, het *Hollandsche* en het *Limburgsche* dialect. In den oudsten tijd is het Vlaamsch en het Brabantsch het voornaamste, doch later kreeg, vooral door politieke omstandigheden, het Hollandsch de overhand. 1)

Het spreekt evenwel vanzelf, dat deze dialecten invloed op elkaar oefenden en men licht vormen van het eene in

1) Hierover en over velerlei andere bijzonderheden, het Middelnederlandsch betreffende, kan men een uitvoerig artikel lezen in het werkje van den Hoogleeraar Dr. J. Verdam getiteld: *De Geschiedenis der Nederlandsche Taal in hoofdtrekken geschetst.*

het andere zal aantreffen. In de geschriften uit de 14de en 15de eeuw, geschreven in het Hollandsch, zal men bovendien herhaaldelijk Hoogduitsche vormen vinden, hetgeen gemakkelijk te verklaren is uit de toenmalige regeering der Beiersche graven, getuige o. a. de gedichten van *Willem van Hildegaersberg*. Ook treft men nu en dan een Frieschen vorm in dit dialect aan. Het Limburgsche dialect is van minder gewicht dan de drie genoemde, daar dit op de grens staat van het Middelfrankisch, dat gesproken werd langs den Rijn tusschen Keulen en Coblentz, en dus eigenlijk geen Nederlandsch kan worden genoemd.

VOCALEN.

1. Het Middelnederlandsch kent, evenals het Nnl, zeven vocalen nl. *a* (*ae*), *e* (*ee*), *i* (*î*, *ij*, *ii*), *o* (*oo*, *oe*), *u* (*uu*, *ue*, *ui*, *uy*), *ue* (*eu*, *u*), *oe* (*oo*, *o*, *ue*).

2. De onvolkomen klinkers komen in *gesloten* lettergrepen voor en worden door een enkelvoudig teeken aangeduid: gast, berch, lit, volc, scult.

De volkomen klinkers komen voor in *open* en in *gesloten* lettergrepen.

In *gesloten* lettergrepen worden zij voorgesteld door verdubbeling of door achtervoeging van eene *e*. De *a* wordt *nooit* verdubbeld, de *i* daarentegen altijd. Zij wordt dan meestal niet als *ii*, doch als *ij* (*y*) geschreven: jaer, leet, lijf, boom, boem, buur, buer. Ook kan de volkomen *a*, *i* of *u* door *ai* (*ay*), *oi* (*oy*) of *ui* (*uy*) worden voorgesteld: ail, kairse, boys, poirt, huir, besuyrt. Opmerking verdient, dat in *gesloten* lettergrepen vóor de *r* de volkomen klinker herhaalde malen door een *enkel* letterteeken wordt voorgesteld, bijv.: spart, kerde, gert, dert, vermort, besurden, begarte, horden, voor en naast spaert, keerde, geert, deert, vermoort, besuurden; begaerte, hoorden.

In *open* lettergrepen werden de volkomen klinkers in den regel met een enkel letterteeken geschreven: jare, clede, live, blote, gure; de klinkers *e* en *o* ook met een dubbel letterteeken: deelen, geele, geteemen; bloote, doolen, doode, groove, enz.

3. Wanneer het pronomen es, en(e), genitivus masc. en neutr. of acc. masc., of het neutrum hiervan nl. et of de gen. en dat. sing. fem. en plur. van alle geslachten er(e) of het adverbium er(e) (daer) enclitisch verbonden werd met een werk-

woordsvorm, waarin een *onvolkomen* klinker voorkwam, dan kon, blijkens verdubbeling of verscherping van den volgenden medeklinker, die klinker *onvolkomen blijven* of blijkens samengetrokken vormen met een volkomen klinker of den enkelen slotmedeklinker *volkomen worden*. Vergelijk ic sages, mages, waes (was + es), naems (nam + es); ic stakene, sagen, genasene; ic maget, salet, braect (brac + et), beent (ben + et); ic waser, sater, namer naast vormen met een *onvolkomen* klinker ic machs, sals, was; ic stackene, battene, sachene, gaffene; ic macht, sachet, salt, bent, bract; ic wasser, satter, nammer, enz.

Aanm. — Dat de verdubbeling of verscherping van de consonant verkorting van de vocaal aanduidt, blijkt o. a. duidelijk uit commen, jammer, emmer, verdommen, berommen, oppenbare, mammerie, barraet, onnere, hachgelen, bessem, (t)effens, voor of naast comen, jamer, emer, verdoemen, beroemen, openbare, mamerie, baraet, onere, hagelen, besem, even. Zelfs na een toonloozen klinker kon deze verdubbeling plaats hebben blijkens vormen als: hi sloechenne; mantelle, redenne, breidelle, hersennier, enz.

Werd met een werkwoordsvorm met een *onvolkomen* klinker het pron. ic enclitisch verbonden, dan bleef de klinker in den regel onvolkomen: gafic (gavic), namic, machic (magic), satic, hebic, wilic, canic, of met verdubbeling van den voorafgaanden medeklinker: nammic, wassic, maggic, sattic, bennic, willic. Slechts bij uitzondering komt een rijm ghewaghic: zaghic: (*Ovl. Lied. en Ged.* 380) voor, waaruit men zou *kunnen* opmaken, dat de klinker volkomen werd uitgesproken bij aanhechting van het enclitische ic. Dit geval staat evenwel geheel alleen en moet wellicht uit rijmnood worden verklaard. Eerst dan, wanneer meer rijmen of bijv. contracties als beenc voor benic worden gevonden, zou men kunnen besluiten tot de uitspraak van een volkomen klinker in vormen als namic, magic, enz. 1)

---

1) Den nog door Van Helten (bl. 3) vermelden vorm traecic, Sp. IV[1], 61, 1, staat ook geheel op zich zelf, en kan zeer goed een analogievorm zijn, gemaakt onder invloed van den 2den persoon of samengesmolten uit trake ic. Vgl. ook Sp. III[8], 40, 63; IV[1], 61, 11 waar het hs. sage ic voor het in den tekst gebrachte saghic heeft. Zie § 182.

4. Wanneer de *onvolkomen* klinker door buiging in een open lettergreep komt te staan, krijgt deze de uitspraak van een volkomen klinker en behoudt die, ook wanneer door syncopé die lettergreep weder gesloten wordt. Vgl. thans nog des daags, zijns weegs gaan, scheepstimmerwerf, enz. en voor het Mnl. daechs, gemaex, getaels, goods, weegs, geboots, achterbaecs, genitieven van dach, gemac, getal, god, wech, gebot, achterbac. Onder invloed van den onverbogen casus vindt men evenwel ook vormen als ghemacs, gods, wechs, een datief getalle naast getale, een verbogen natte, smalle naast het regelmatige nate, smale, enz. Om dezelfde reden vindt men ook in de verbogen casus van woorden met den uitgang scap, nu en dan scappe (geselscappe) in plaats van scape en luidt de uitgang van de bijwoorden, behoorende bij adjectieven op lic, dikwijls licke (lecke) in plaats van like. Vgl. ook Diederick, Heinrick en in verbogen casus Diedericke, Heinricke.

5. De *volkomen* klinker in een open lettergreep blijft volkomen, wanneer door syncopé of apocopé die lettergreep gesloten wordt. Vlg. thans hij heeft uit hi hevet, eet voor etet, haag voor hage, haat voor hate, taal voor tale, spraak voor sprake, en voor het Middelnederlandsch hool, gerijf, hertooch, geseecht, geleecht, peelgrijn, elende, moonc, veenstre, heelt, vreemde, keelc(t) enz. voor hole, gerive, hertoge, geseget, geleget, pelegrijn, terwijl de andere woorden te vergelijken zijn met ohd. elilenti, lat. monachus, lat. fenestra, os. helid, ohd. framidi, ohd. kelich.

Naast deze vormen met den volkomen klinker vindt men echter ook dikwijls die met den onvolkomen klinker, dus: hi, et, wet, verget, sprect, nemt, heft, gesecht; pelgrijn, ellende, monc, venstre, helt, vremde, kelc.

Een bewijs, dat de in een open lettergreep voorkomende volkomen klinker, die door apocopé in een gesloten lettergreep komt te staan, *volkomen* blijft, leveren o.a. de adverbia op leec (uit leke) van adjectieven op lec (verkort uit lic en dit uit lijc) zooals geesteleec, messeleec, edeleec,

dorperleec, eigeleec, eiseleec, gebrukeleec, gemackeleec, geselleec, hebbeleec, werkeleec, enz., als ook de znw. op sceep uit scepe, zooals dronkensceep, gereetsceep, heersceep, ridderscep.

Op dezelfde wijze moet ook de uitgang saem verklaard worden als ontstaan uit den verbogen casus same (van sam).

6. De in gesloten lettergrepen voorkomende volkomen klinker kon dikwijls onder invloed van de volgende consonanten worden verkort, zooals blijkt uit: hi verwit (voor verwijt(e)t), tottien (tote dien), vifte, vichte, vichtien (voor vijfte, vijftien), gekocht (voor gekoft van koopen), wostine naast woestine, jammer, blomme, verdommen, emmer, nemmer, wingaert (voor wijngaert), vrint (vrent) naast vrient, vel (voor viel), helt (voor hielt); henc uit hinc en dit uithienc zie § 218; swich, vlich, doch, imperatieven van swigen, vliegen en doen; genoch voor genoech, enz.

7. Eene zeer gewone verkorting is ook die van de *ij* (*i*) tot *i* in de uitgangen ijn, kijn en lijc. Bijv. kerstin, maerberin, stalin, steenin; voetkin, welpkin, hoekin (geitebokje); eiselic, dapperlic, geweldelic, gewonelic.

Aanm. — Terwijl de uitgang ijn gewoonlijk dient om stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden te vormen, wordt hij in het mnl. nu en dan gevonden als uitgang van zelfst. naamw., die in de verwante talen geen *i* vertoonden zooals in wapijn, teekijn, lentijn, morgijn, cluwijn, wolkijn naast wapen, teeken, lenten, morgen, cluwen, wolken. Andere als cussijn, kerstijn, heidijn, beckijn vertoonden in de verwante oudere talen wèl eene *i*. Men lette ook nog op het adjectief dronckijn, dat door invloed van de vele adjectieven op ijn dezen uitgang schijnt aangenomen te hebben.

8. Somtijds werd de *i* van den uitgang lic nog verzwakt tot *e:* geselleс, ewelec, leelec, vrolec. De hierbij behoorende adverbia op *e* kunnen den uitgang lecke of leke hebben; de eerste met behoud van den onvolkomen klinker, de laatste ontstaan uit lek+e. Met zekerheid is evenwel niet te bepalen of leke uit lek+e is ontstaan, dan wel uit verandering van *i* in *e* uit lik+e (vgl. lit, lede,

smit, smede). Een andere uitgang was nog mogelijk nl. leec (voor leke, vgl. een rijm te gereke: suverleke) of licke met behoud van de onvolkomen *i*.

9. Het omgekeerde van de hier besproken verandering van een volkomen in een onvolkomen klinker heeft dikwijls plaats voor een *l*, *n* of *r* in den regel gevolgd door een consonant en, ofschoon minder dikwijls, voor *cht*: geelt, geweelt, geweeldich, heelsch, daengier, misweende, vijnt, wijnt, kijnt, conijnc, Meerlijn, weerc, keerke, dweers, scaerp, — waerf, paertie, maertelaer, boorch, doorper, stoorm, oorconde, oorloghe, woort, bewoorpen (voor beworpen en dit voor bewerpen), (hi) daer, geheecht, moechte voor en naast gelt, gewelt, geweldich, helsch, dangier, miswende, vint, wint, kint, coninc, Merlijn, werc, kerke, dwers, scarp, — warf, partie, martelaer, borch, dorper, orconde, orloge, wort, (hi) dar, gehecht, mochte, enz.

Aanm. — Vormen als boorch, stoorm kunnen ook ontstaan zijn uit boreċh, storem. Zie § 61 (2).

A.

10. Het Middelnederlandsch kent, evenals het Nnl., een volkomen en een onvolkomen *a*: dach, nam, sat, lach; spaert, jaer, dagen, sagen. Herhaalde malen wisselt de *a* met een anderen klinker:

1). voor een *r* met een volkomen *e*: begaren, warelt, daren, bescaren, pare, begaerte, vertaert, vertaren, paren, verwaren, (be)swaren.

2). voor een *r* met een onvolkomen *e*: warc, wars, barch, garne, hartoge, parsse, arven, (be)carmen, bemarken.

3). met een onvolkomen *e* of *i*, vooral voor eene *n* verbinding of voor *ck*, *ch* en *m*: omtrant, dusant, sonderlange, endelange, rackelijc, vrack, lachame, Atracht, Machelen, Willam.

4). voor *r*, *ch* of *l* met een onvolkomen *o*: margen, wart, barn, barst (znw.), wartele, gareel, carbeel; dachter,

sachte, dachte; calomme voor colomme, calore voor colore.

De *a* in aft (acht), atter, lawerke voor echt (wettig), etter, lewerke en in enkele andere woorden moet toegeschreven worden aan den invloed van het Friesch.

Vooral in Geldersche oorkonden wisselt de *a* dikwijls af met eene *o*: baven, gelaven, wanen, getagelike (welvoegelijk), badem, bade, badinge voor boven, geloven, wonen, bodem, bode, bodinge (oproeping), getogelike.

Aanm. — In sommige geschriften als in den *Lancelot* en het *Leven van Jezus* en andere wordt in gesloten lettergrepen de volkomen *a* ook door een enkel letterteeken voorgesteld: sjars, vrachde, scamde; makde, smakde, nakde, algedads (altijd), nact, gesact (van saken).

E.

11. Men onderscheidt in het Mnl. eene zachte en eene scherpe *e*: spreken, leven, eten; clene, heten, gereden, deel. Ze werden door de schrijfwijze nog niet onderscheiden. Dat er echter verschil in klank bestond, blijkt hier uit, dat woorden met een scherpe en een zachte *e* (*ee*), behalve voor *r*, gewoonlijk niet op elkander rijmden.

Vele *e*'s zijn uit eene *a* ontstaan, ten gevolge van *umlaut*, dus door eene *i* of *j* in de volgende lettergreep: gewelt, bet, glesijn, vlessijn, wessijn, beckskijn, bergijn (gesneden varken), twelef, geslechte, lenge, netten, kemmen, esel, hi dreegt, greeft, sleet, veert, en eenige adjectiva op *echtich*: holechtich, warechtich, amechtich, bloedechtich. Veelal heeft echter dit verschijnsel niet plaats, vooral wanneer de *a* wordt gevolgd door *cht*, of door invloed van die vormen, waar van umlaut geen sprake kon zijn. Vandaar ook geslacht(e), almachtich, eendrachtich, warachtich, glasijn (onder invloed van den vorm glas), wassijn, vlassijn, lange, natten, hi draegt, graeft, slaet, vaert.

De *e* wisselt herhaalde malen met andere klinkers:

1). voor *r* en somtijds voor *l* met *a* in ermoede, ersadie, gers, berke, berbecane, erch, werm, merber, derm, werp, sterf, wert, tert, Mergriete, Serrassine; help, smelt.

2). voor *r* met *o*: dersten, sterten, mergen (zich verheugen), berstel, (aen)werp.

3). met eene *i:* descipel, aenbelt, temmerman, gescrefte, begen, better, bescop, besdom, (n)emmer, leppe, blent, blencken, welde, (be)venden, verslenden, bewenden, bregge (voor brigge en dit voor brugge); vooral in het voorvoegsel mes voor mis: meswende, mesvallen, mesvaren, mesdaet; vgl. ook het znw. messe voor en naast misse; en het werkw. messen naast missen.

4). met *a*, tengevolge van umlaut, ofschoon in den regel in zuiver Mnl. de lange *a* niet voor umlaut vatbaar is. Invloed van oostelijke dialecten moet hier worden aangenomen: dustenich, sodenich, gheneme, keese, ververen, trege, vertregen, ghenedich, mere, ververen, hulpere, bedelere, portenere, galgenere, woekenere, bickelere, Roemheren (Romeheren), Limborchheren (door bijgedachte aan here, evenals biechthere, hulphere voor biechtere, hulpere); de praeterita conj. were, spreke, queme, geve enz. voor ware, sprake enz.

5). met eene *ue*, den umlaut van *o*: crepel, evel, melen, nese, si selen (§ 233).

6.) met *ei*, vooral in den uitgang heide: goethede, dierhede, gesellichede, quaethede, claerhede; betel naast beitel, rene naast reine, clene naast cleine; egen naast eigen, enz.

7). in enkele woorden met *ie*: spegel, deerne, de (pron. rel. en dem.), dre (telw.), vreent naast spiegel, dierne, die, drie, vrient.

8). in sommige woorden voor de *w* met eene *u*: zenewe, wedewe, zwalewen, geleu, caleu, valeu (*eu* = *ew*), alewiere, vergelewen, bescadewen, baellewen, delewen, caellewen naast zenuwe, weduwe, enz.

I.

13. Het Mnl. kent eene onvolkomen en eene volkomen *i*, die beide ook door *y* werden voorgesteld: ding, visch, bint, bynnen; tiden, wapine, blide, viant, wijn, — lijc, dyc, vyf, enz.

14. De volkomen *i* werd in gesloten lettergrepen gewoonlijk als *ij* (*y*), in open lettergr. als *i* of *ij* (*y*) geschreven. Of in het Mnl. de *ij* reeds de hedendaagsche uitspraak had, is nog niet met zekerheid te zeggen. Naar het schijnt heeft zij die in Brabant reeds in de 14de en in Holland in de 15de eeuw gekregen. V. Helten, bl. 50.

Men lette op de werkw. lien, dien, tien (beschuldigen), die tweelettergrepig moeten worden uitgesproken, als ook op biechte, dat blijkens het rijm en den bijvorm biacht nu en dan nog drielettergrepig was. Zie het *Mnl. Wdb.* i. v.

De aan het Fransch ontleende *ie* werd tweelettergrepig uitgesproken, wanneer in die taal de klemtoon op de *i* viel: philosophie, amie, heresie, benedien. Was dit niet het geval, dan werd *ie* uitgesproken als de diphtong: Octavien (: in dien); gramarien, heresien. Men zeide dus: een heresien es besmet vander heresîen. Zie *Taalk. Bijdr.* II, 159 en vlgg.

De onvolkomen *i* wisselt:

1). zeer dikwijls voor *n*, soms ook voor *l* en *m*, met eene *e*: inghe, inckel, crincken, scinden, omtrint, bringen, gint, beswilten, gewilt, kimpe, him, bim; ook in vreemde, aan het Fransch ontleende, woorden: prinden, timperen, firmamint.

2). met eene onvolkomen *u* in pit, brigge, kinne, rigge, (ric), stic(ke), sille, dinne, littel, hille, dinken. De *i* moet hier worden opgevat als umlaut van *u*. Wisseling met eene volkomen *u* neemt men waar in triwant naast truwant.

Aanm. 1. — In sommige geschriften als in den *Lanc.* wordt de volkomen *i* ook in gesloten lettergrepen door *i* voorgesteld: min, viftech, wisde, wisheit, prismense, enz. Zie § 17 *Aanm.* 2 en § 29.

Aanm. 2. — Naast het gewone bugen en huden (werkw. en bijw.) wordt in het rijm eene enkele maal aangetroffen bigen en hiden. Vergelijk hiervoor het Westvlaamsche drive, drivelaar (druiveboom), hiif (huig), hiveren (huiveren), kite (kuit), waar eveneens de *i* uit *u* is ontstaan 1).

---

1) Vgl. Dr. J. W. Muller in den *Feestbundel Matthias de Vries* in zijn opstel: Over eenige gevallen van afwisseling tusschen *i* (*ij*) en *u* (*ui*) in het Nederlandsch.

O.

15. Het Mnl. kent eene onvolkomen en eene volkomen *o*: cop, volc, god, belofte, sot; beloken, genoten, roven, gesproken.

De volkomen *o* kan *zacht* of *scherp* zijn: gestolen, hertoge, wonen; doden, stoten, horen. Het schijnt, dat deze twee soorten niet in klank verschilden, daar zij op elkander rijmen.

16. De onvolkomen *o* wisselt herhaaldelijk met andere klinkers.

1). met eene *a* in de woorden: òf, ol, ollende, ollene, overtollich, overtollijc, onder, onderhalf, niemont, sop, gedochte, ambocht, almor (voor almarie), en de praet. en partic. brochte, gebrocht; dochte, gedocht; wrochte, gewrocht.

2). voor *r* met eene *e*: torden, worden, bedorven (noodig hebben), borch, porse, bestorven, worpen, wors, (dach)vorst, dorde, dortich, beforpelen (bedriegen), jegenwordich, Antworpen, morch, gors, dworch, orfnaem, naast terden, werden, bederven enz.

3). met eene *e* in de woorden: adom(tocht), ontrouwen, homste, holm, holpen, hom(e) (pron.), hon (pron.), rompel, gewolft, apostome, borsten, ommer, balsom, boesom, wasom, enz. Vooral in (die)gone (gont), gonder. Onder invloed van de *w* ontstond uit (en)wech, (en)woch.

4). met eene *u* in de woorden: scotter, conne, condich, conde, gemont, sonde, connen, const, borch, donken, gelockich, bedrocken, lochter, (bloet)socht, vrocht, locht, dochten, dochte, dos, aldos, torf, brogge, enz. enz.

De volkomen *o* wisselt:

1). met eene *e* in de vreemde woorden proveie, prosent, prosenteeren, rowaert, alowiere, in plaats van priveie, present, presenteeren, rewart, alewiere.

2). met eene *oe*, onder invloed van Duitsche dialecten: blome, booc, boverie, bedroven, behoven, bevroden, boden, genogen, gemoten, broder, bloden, beromen,

ropen, roren, soken, voor en naast bloeme, boec, boeverie, bedroeven, enz.

U.

17. In het Mnl. is zoowel de onvolkomen als de volkomen *u* bekend. De eerste werd voorgesteld door *u*, de laatste door *u*, *uu*, *ui*, *uy*, *ue*: ure, buurman, buir, duyren, duer, gebuer (ook geboer).

De *u* gold ook voor den hedendaagschen tweeklank *ui*, die ook door *ui*, *uy*, *ue* werd voorgesteld: luken, bruken, ruken, tuuscen, Duutsc, huut, huir, huys, beduyt, duem.

Nu en dan wisselt de aan eene Oudgerm. *û* of *iu* beantwoordende *u* met eene *ou*: duwen, vertruwen, buwen, kuwen, truwe, bluwen, bruwen, beruwen, spuwen, naast douwen, vertrouwen, bouwen, enz. In wuwe naast wouwe beantwoordt de *u* aan eene Ohd. *î* (wîwo). Voor de wisseling van *u* en *ei* vgl. men: fluten en fleiten; gruus en greis. Naast (be)huwen, snuwen, scuwen, vindt men hiwen (in hiwelyc, behiliken), sniwen, besciwen en (be)houwen, snouwen, waar de *u* niet aan eene Ohd. *û* of *iu* beantwoordt. Voor ruken naast rieken, enz., zie § 206 en vgl. nog duvel naast dievel (divel).

In enkele woorden wisselt de volkomen *u* met eene *e*, onder invloed van een volgende *w*: ruwaert, beluwitte, tuwaren, Waluwein, Loduwijc, voor en naast rewaert enz.

Aanm. 1. — In Hollandsche teksten vindt men nu en dan voor de *r* eene schrijfwijze *uye:* buyer (binnenbuyer, uutbuyer), duyerbaer, duyere, (ver)huyeren, stuyeren, muyer, enz. Vgl. voor eene dergelijke schrijfwijze ook oeyer naast oir (erfgenaam).

Aanm. 2. — In sommige geschriften als in den *Lanc.* wordt in gesloten lettergrepen de volkomen *u* ook door een enkel letterteeken voorgesteld: buc, duster, thus, ut, si husden.

18. De onvolkomen *u* wisselt eveneens nu en dan met andere klinkers.

1). met eene *e* of *i* gevolgd of voorafgegaan door eene *l* of *r*: gulden, (be)hulpen, spul, sulver, stulpen, vursten, trucken, gulde, hulle (graf), lucht, lust, vrunt. Som-

tijds ook, wanneer *e* of *i* gevolgd wordt door *m* of *n*: gumme, grundel, gunt, hun, sunt.

2). met eene *e* of *i* in sommige woorden buiten invloed van eenige consonant: hussen, busscop, ducke, juchte, Puppijn.

3). met eene onvolkomen *o*: brulucht, drunken, brudegum, custume, urs, suffraen, tur, ademtucht, surgelike, hurten, curten, sturten, bedurte. Voor de *r* kon de *u* weder rekking ondergaan (zie § 9) en hierdoor ontstonden vormen als: huersel, huerten, suergen, Tuerken, stuerten, duersten, duerste, geduerst (beide van dorren), buerch, enz.

Aanm. — Voor eene uitspraak *eu* van de *u* voor de *r*, zie § 19. *Aanm.* 2.

Ue.

19. De tegenwoordige *eu* klank werd in het Mnl. voorgesteld door *ue*, *uye*, *eu*, *u*, *o*, *oe*. De *u* vindt men gewoonlijk voor de *r*, doch ook voor andere medeklinkers: cure, guren, hure, geburen, scuren, coluren; lugenare, crupel, slutel. Deze klinker staat herhaalde malen in de plaats van andere klinkers.

1). in de plaats van eene zachte *e*: vuele, sueven (soeven, soven), ruese (roese), guent (onz. van gene) naast en voor vele, seven, rese, gent.

2). in de plaats van eene *o* of *oe* (*oo*). Vgl. thans nog keuning naast koning, jeuken naast joken en voor het Mnl: huevel, heuninck, Juede, cruepel, huesc, duere, lueghen, vlueghel, jueget, becueren, bluesen naast hovel, honinck, Jode, cropel, enz.

3). in de plaats van eene *oe* (*oo*, *o*) meestal in geschriften van de oostelijke grens: drueve, gruene, suete, rueren, vuelen, nuemen, vueren voor droeve, groene, soete, roeren, enz.

Aanm. 1. — Bekend is het, dat men thans nog in Maastricht zegt: bedreuven, greuven, zeut, reuren, enz., en in het Bredaasch eveneens veugen, veulen, veuren, enz. voor bedroeven, groeven, zoet, enz.

Aanm. 2. — In het Mnl. moet voor de *r* de *u* somtijds ook als *eu* hebben geklonken, daar anders rijmen als laburen (fr. labeur): ure; senaturen

(fr. senateur): mure; duere (deur): scuere (schuur); paruere: gebuere, evenmin als het tegenwoordige treuren zijn te verklaren. In de 16de eeuw zijn rijmen als: cueren: avontueren; spueren: avontueren; vuer (vuur): doluer; gebueren: besueren; treuren: natueren; treuren: dueren (duren): uren: gebeuren; uren: treuren; figuere: treuren; coluere: natuere; getruere: figuere; humueren: creatueren; cueren: guere, dan ook zeer gewoon.

Oe.

20. De *oe* werd in open lettergrepen in sommige geschriften onder Duitschen invloed dikwijls voorgesteld door eene *o* of *oo*, somtijds *u*, vgl. § 16 en beromen, bedroven, behoven, soken, roren, broder, moder, bloden, bodel, ropen, nomen, blome, barone, naast beroemen, bedroeven, behoeven, soeken, roeren, broeder, moeder, bloeden, boedel, roepen, noemen, bloeme, baroene; — huden, achterhude, huren, ruren, suken.

Aanm. — De Fransche uitgang *on* luidt in het Mnl. *oen*: brandoen, cinglatoen, artsoen, agoen, bastoen, blasoen, enz.

21. In enkele woorden wisselt de *oe* met eene onvolkomen *o*, meestal gevolgd door eene dubbele *m*: verdommen, berommen, blomme; wostine, ghi mot, ic, hi moste, si mosten (van moeten).

Vooral in Westvlaamsche geschriften met den tweeklank *ou*, thans nog als *oe* uitgesproken, voor eene *lipletter* of *keelletter:* behouf, bloume, roupen, bouch, bouc, belouken, souken, genouch.

22. Opmerking verdienen rijmen als: si coren: si voeren; zoken: gesproken; scoonre: coenre; scone: doene; wederstoet: gemoet; doet (dood): goet, waar de *oe* rijmt met eene volkomen *o*, terwijl zulk een rijm overigens regelmatig werd vermeden.

Eene uitzondering op dezen regel maken de rijmen blo(e)men, no(e)men, bero(e)men, verdo(e)men: vernomen, vrome(n), comen, some(n). Men schijnt hier te moeten lezen blommen: vernommen, enz. Zie Franck, op *Alexander* LXXII.

23. Vormen als bemoyen, vloyen, bloyen, coyen voor en naast bemoeien, vloeien, bloeien, coen, en rijmen als doe (waarnaast ook do), hoe, toe, ic doe: vro(e), so(e), stro(e), bewijzen, dat voor de *j* en in deze rijmverbindingen de *oe* als eene volkomen *o* werd uitgesproken. Van Helten § 57 en Franck. op *Alex.* LXXII.

DIPHTONGEN.

24. Het Mnl. kent de volgende diphtongen of tweeklanken: *ei*, *ie*, *ou*, *aeu* (*au*), *aei*, *ooi*, *oei*, *eeu*, *ieu*.

Ei.

25. Evenals thans wisselt de *ei* herhaalde malen met de scherpe *ee*. In het Mnl. is echter het getal voorbeelden veel grooter dan in de tegenwoordige taal. Zoo vindt men in het Mnl. sceiden, beiden, breit, eikel, gemeine, heide, stein, cleit, heil, meinen, reiken, meister, sleipen, teiken, weinen, sceydel, enz. naast sceden, beden, breet, ekel, gemeene enz.

26. Onder invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep ontstond, vooral voor de liquidae, dikwijls eene *ei* in plaats van eene *e*; vgl. thans nog einde en voor het Mnl. seinden, vreimde, heilt, deyncken, sceyncken, creyncken. Vooral in stukken aan de oostelijke grenzen geschreven ontmoeten wij dikwijls eene *ei* voor eene *e*, zonder dat aan invloed eener volgende *i* of *j* moet worden gedacht: leiven, beiven, weiten, speilen, steiken, enz. enz. Bij werkwoordsvormen als hi geift, neimt, spreict, du beweichs, enz. zal men wel aan eene dialectische samensmelting van de *e* plus de overgangsvocaal voor de volgende consonant te denken hebben. Voorts wisselen herhaalde malen pensen, densen, vensen, wenschen, gens, venster, met peinsen, deinsen, veinsen, weinschen, geins, veinster.

27. Eene *ei* ontstaan uit *ege* ontmoeten wij in leide, geleit, seide, geseit, rein (regen), reinen (regenen),

seinen (segenen), seil (segel), heimaal (hegemaal = vierschaar), heinen (hegenen = omheinen).

28. Verder treft men de *ei* aan in woorden aan het Oudfr. ontleend, zoo zich in die taal eene *e*, *ei* of *ai* vertoont: citeit, conreien, civetein, peisteren, vilein, beantwoordende aan Ofr. citeit, conreier, chevetaine, paistre, vilain. Vgl. ook vernei en verneien naast vernoy en vernoyen, Ofr. anoi, anoier.

Ie.

29. In het Mnl. schijnt de *ie* nog in den regel als tweeklank te zijn uitgesproken, daar zij slechts bij uitzondering rijmt op eene *î*. Dat echter deze diphtong niet altijd als zoodanig is uitgesproken bewijzen woorden alle uit *Lanc.*, zooals: nine, lipen, verlisen, dipe(like), knilen, hiten, irst, waar de *i* staat in plaats van *ie*, en omgekeerd de lange *i* meermalen door *ie* wordt weergegeven zooals in sien, blieven, gerief, prieme, biel (strijd), priesen, piel.

30. Evenals thans wisselt in sommige woorden de *ie* met de *u*: ongehiere naast ongehuyre; dietse naast duutse; diere naast duere; liede naast lude; nieuwe naast nuwe; vier naast vuer; dievel naast duvel; siecte naast suucte; diester (uit deester; vgl. priester naast preester, en vooral de, dre naast die en drie) naast duuster.

2). met eene lange *i* voor eene *r*. Zoo vindt men naast de pron. mire, dire, sire, herhaaldelijk miere, diere, siere; viertuut, wierooc, mieracle, gierech, hierde, Viergilius, Gierbert, naast virtuut, wiroec, miracle, girich, hirde, Virgilius, Girbert. Vergelijk ook hie, die, mie, wie, gie voor en naast hi, di, mi, wi, gi; § 133, 137, 138.

Aanm. — Het ontstaan van dezen tweeklank moet verklaard worden uit het zich ontwikkelen van eene toonlooze *e* voor de *r*, die dan met de vooraf gaande *i* samensmolt, waarna de lange *i* verkort werd. Vgl. ook § 17. *Aanm.* 1.

3). met eene lange *e*, zooals thans nog dialectisch: hieten, (be)lienen, alliene, hielen, biente, twie, ierste,

besciet, hiemraet, hiemwerf, grietman naast heeten, belenen, allene, helen, beente, twee, eerste, heemraet, heemwerf, greetman.

Dezelfde wisseling wordt waargenomen in de aan het Fransch ontleende werkwoorden op éren, zooals affolieren, afjockieren, allegieren, blasenieren, grognieren naast affoleren, afjockeren, allegeren, enz.

4). Eindelijk wisselt in sommige woorden *ie* met eene *a* nl. in grieken naast graken; lieke naast lake (bloedzuiger); rieke naast rake (hark); mielre (schilder), mielde, gemielt, imperf. en partic. van malen (schilderen).

Ou.

31. De tweeklank *ou* werd in het Mnl. voorgesteld door *ou* of *au*, doch voor eene *w* ook als *o* of *a*: scouwen, houwen, douwen, blouwen (slaan) naast scauwen, hauwen, dauwen, blauwen; strowe, rawe, row. Vooral in Westvlaamsche geschriften staat de *ou* dikwijls voor eene keelletter of eene lipletter in de plaats van eene *oe*. Zie § 21. Voor de wisseling van *ou* en *u* zie § 17 en vgl. nog ju, juwer naast jou, jouwer; § 135.

32. Verder wisselt de *ou*:

1). in sommige werkwoordsvormen, alsook in eigennamen, met *ol* of *al* gevolgd door *d* of *t*. Zoo vindt men gout, smout, scout, gouden, smouten, scouden, gegouden, gesmouten, gescouden (het praet. en partic. van gelden, smelten, scelden) naast galt, smalt, scalt, golden, smolten, scolden, gegolden, gesmolten, gescolden; verder Adelbout naast Adelbolt; Lupout naast Lupolt.

2). in enkele andere woorden met *ul* (voor *ol*) gevolgd door *d* of *t*: voudich naast vuldich; goudijn naast guldijn; houde naast hulde; houtijn naast hultijn; scoude naast sculde.

3). in eenige aan het Fransch ontleende woorden met eene *o*: coustume, scouffieren, scouffieringe, bourdeel, voor en naast costume, enz.

4). in sommige woorden wisselt *ouw* met *oy*: vervrouwen naast vervroyen; strouwen naast stroyen; douwen naast doyen; couwe naast coye; gouwe naast goy (zeldzaam); clouwen naast cloyen (zeldzaam); houwe (zeldzaam) naast hoy; ouwe naast ooi.

Aanm. — Opmerking verdient een nom. stro, ro naast een verbogen strowe, rowe, waaruit wederom een nieuwe nominativus rou. Omgekeerd wordt ook een gen. en dat. stroes, stroe, in plaats van strouwes, strowe aangetroffen. Zie van Helten § 64. Opm. I.

Au.

33. Onze tweeklank *au* werd in het Mnl. zoowel door *au* als door *aeu* (*ae* = *â*) voorgesteld: blau, grau, clauwe naast blaeu, graeu, claeuwe. Naast blau en grau vindt men ook bla en gra. Deze vormen zijn te verklaren door aan te nemen, dat de *w* na de *â* is weggevallen, evenals in het Angs. of dat eerst de *w* tot *u* is geworden en daarna wegviel. Vgl. ook ga naast gauw; ka naast kauw; na in nalijx naast nauwe, die hetzelfde beteekenen.

Aai.

34. De tweeklank *aai* werd voorgesteld als *ai*, *aei*, *ay*, *aey* en komt alleen in aan het Fransch ontleende woorden voor: aise, pais, fornays. In de zuiver Nederl. woorden als si naeit (van naeien) is de *i* eene andere schrijfwijze voor de *j*.

Somtijds vindt men ook geschreven *ae*, waaruit blijkt dat de *i* toonloos begon uitgesproken te worden: palaes, paes voor palais, pais.

In de woorden fornays, wambays, aise, palays, caitijf wisselt *ay* ook met *ey*, dus forneys, wambeys, eise, paleis, keitijf en in de twee eerste woorden benevens in prayeel met *oy*, dus fornoys, wamboys en proyeel.

Ooi.

35. Aangaande dezen tweeklank valt hetzelfde op te merken als van de *aai*, nl. dat hij alleen voorkomt in aan het Fransch ontleende woorden. In de Nederl. woorden zooals hi

stroit is de *i* eene andere schrijfwijze van de *j*. Deze tweeklank wordt voorgesteld door *oi*, *oy*, *oey*: Fransois, vernoy, avoey. Ook hier kan de *i* toonloos worden en de *oi* als *o* (*oo*, *oe*) worden voorgesteld. Vgl. ivoer, conroot, nose (verdriet), anoot, belfroot. Vgl. ook nog § 17 *Aanm.* 1.

Voor den tweeklank *oei* zie § 37.

Ieu en **Eeu.**

36. De klank *ieu*, eigenlijk *ie* + *w*, komt o. a. voor in de praet. der verba draeien, saeien, craeien, waeien, groeien, die, drieu, sieu, crieu, wieu, grieu kunnen luiden, terwijl men *eeu* (d. i. *ee* + *w*), ook voorgesteld door *eu*, o. a. aantreft in sneeu, sleu (stomp), euwe, leu, enz. Opmerking verdient ook te nieute gaen naast te niete gaen, beide, doch op verschillende wijze, ontstaan uit te niewete gaen. Vgl. ook iewet naast iet.

CONSONANTEN.

37. In het Mnl. worden de consonanten verdeeld in *vaste* of *stomme* (mutae), *vloeiende* (liquidae), en de *halfvocalen* (semivocales). De mutae worden weder verdeeld in *scherpe* (tenues) en *zachte* (mediae).

De tenues zijn *k* (*c*), *t*, *p*, *f*, *s*, *ch*; de mediae *g*, *d*, *b*, *v*, *z*, *g*; de liquidae *l*, *m*, *n*, *r*; de semivocalas *j* en *w*.

Als algemeene regel geldt, dat de mutae als slotmedeklinker scherp worden voorgesteld. Vandaar coninc, bat, domp, geclach. Slechts nu en dan komen ook, onder invloed van den verbogen casus, woorden met een zachten slotmedeklinker voor: goed, glad, hi antwoord, maend, ding, goedwillig, enz. Opmerking verdient, dat God bijna nooit met eene *t* wordt geschreven. Volgt op de zachte vocaal een scherpe consonant, dan kan die vocaal verscherpt worden, vandaar des weechs naast des weegs (uit weges). Eene andere verdeeling, berustende op het spraakwerktuig, waarmede men de consanten uitspreekt, is in *keelletters* (gutturales); *tongletters* (linguales) en *lipletters* (labiales). De

gutturales zijn *ch*, *g*, *k*; de linguales *t*, *d*, *s*, *z*, *l*, *n*, *r*; de labiales *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *w*.

GUTTURALES.

Ch.

38. De *ch* komt in het begin, in het midden en aan het einde van een woord voor. In het begin evenwel alleen in vreemde woorden: chartre, chiere, chirurgijn, chockeren, cheins, chiteit. Vgl. verder lichame, bochus (gebocheld), vraechde, nacht, vooral in de verbinding *sch*: wischen, schamel, schelden, blusschen, mensche; sach, lach, gelach; hooch.

In de plaats van *sch* wordt gewoonlijk een oorspronkelijker *sc* geschreven, aan het begin van een lettergreep, waarop de klemtoon valt. Vgl. scenden, scieten, scinen, scande, scone. De *sc* werd uitgesproken als *sch*. Nu en dan vindt men wel eens *sk*, zooals in twisken, tusken, eisken en enkele andere. Op het eind of aan het begin eener lettergreep, zooals in harnasch, menschen moet de *sch*, evenals thans reeds als *s* zijn uitgesproken. Meestal werd dan ook naast *sch* en *sc* reeds *s* geschreven: harnas, geruus, hees, vlees, vals. Ook een rijm als geruusch: huus pleit voor bovengenoemde uitspraak.

In vele woorden is de *ch* ontstaan uit eene *f*, wanneer deze onmiddellijk wordt gevolgd door eene *t* en door een onvolkomen klinker wordt voorafgegaan. Zoo vindt men naast cofte, gecoft, ofte, efter, vifte, doft (roeibank), graft, bruloft, gift, helft de eveneens herhaalde malen voorkomende vormen cochte, gecocht, ochte, echter, vichte, docht, gracht, brulocht, gicht, helcht, enz. Vooral in het achtervoegsel aftich naast achtich: deelaftisch, woenaftich naast deelachtich, woenachtich, enz.

Voor lijc, nis, enen, elen, el ontmoet men meermalen eene *ch* (*chg*) als verscherping van de *g*: gedoochlijc, genoech(e)lijc, hooch(e)lijc, gevolchlijc, gevolchnisse,

loochenen(loochgenen), sechenen, (e)echenen, hachelen(hachgelen), gevochelte.

Aanm. — De Fransche *c* en *ch* worden in het Mnl. op verschillende wijzen weergegeven, nl. door *ch*, *s*, *c*, *ts*, *tz*, *sch*, *tsc*, *sc*, *ds*, *g*, *sg*. Zoo wordt het ofr. citeit geschreven als chiteit, tsciteit; het ofr. cinquiesme weergegeven door cinxene, sinxene, cinxen, chinxen, tsinxene; het fr. chiere door chiere, ciere, schiere; het mfr. boce door botse, botsce; het fr. besace door besaetse, besage, besaesge; het ofr. arçon door artsoen, arsoen, archoen, artscoen; het fr. tierce door tierce, tierche, tierdse, tiersce; fr. choquer door chockeren, tsockeren; ofr. bachelier, mnl. bacheleer, baetseleer, baetceleer, baseleer. De *ch* beantwoordende aan eene fr. *ch* werd dus op verschillende wijzen uitgesproken. — De fr. *s* werd ook somwijlen aan het begin van een woord weergegeven door *ch*: fr. serf; mnl. chierf. Aan eene lat. *ch* of *c* kon ook eene *ch* beantwoorden: lat. census, mnl. cheins, waarnaast het gewone cijns en verder chens, chijs, sijs, cins, tseins, tseis, tsens, tsins, cens, tzens, cijs, chins, seins, tsijs, tijns.

G.

39. De *g* vindt men in het Mnl. aan het begin, in het midden en somtijds aan het einde der woorden. Volgens den algemeenen regel was de *g*, uitgezonderd na *n*, waar de *g* gewoonlijk *c* (*k*) werd, aan het einde of gevolgd door een consonant verscherpt tot *ch*: helech, doch, recht; vraechde, coninc. Vgl. verder God, geven, garsoen, plegen, regen, leggen, pelgrimme, ding, lang.

De zachte gutturaal werd in het Mnl. op verschillende wijzen voorgesteld naar gelang van de plaats en den klinker, die er op volgde. Zoo schreef men bijna regelmatig naast de *g* ook *gh* voor eene *e* en *i* en de hiermede aanvangende tweeklanken, alsook voor *eu* (*ue*, *u*, *oe*, *o*). Voor de andere vocalen is de *g* regel, de *gh* uitzondering. 1) Achter de *n* komt nu en dan eene spelling *cg* of *cgh* naast de gewone *g* of *gh* voor zooals in joncge, joncgelinc. Ook aan het einde der woorden vindt men achter de *n* niet *ch* doch meestal *c*(*k*), bij uitzondering *g* of *gh*. De dubbele *g* werd in den regel voorgesteld door *ggh*, en nu en dan door *gg*, *cg*, *cgh* of *c* (in

1) Voor de regelmaat heb ik overal in dit boekje eene *g* geschreven.

werkwoordsvormen), dus legg(h)en, segg(h)en, rucge, zalicge, bucgerie, drecgen, ic sect (naast het gewone segt, secht), enz.

De *g* ging in sommige woorden over in eene *j*, die na een vocaal als *i* geschreven werd. Zoo treft men naast regen, regenen, segel, leget, seget, gonnen, gichte, enz. ook aan rein, reinen, seil, leit, seit, jonnen, jichte. Vooral merkwaardig is deze overgang van *g* tot *j* in het het praefix *ge*, dat eerst *je* en vervolgens *i* (*y*) werd, vooral bij verleden deelwoorden. Zoo vindt men: idaen, ilesen, idragen, yslagen, iwont, yclaveelt, ywoest, yscrifte, ymanc, ytide, ymoedich, yheel, yselscip, ymene, yhavedich, ybrec, enz. Zie *Taal- en Lettb.* IV, 48 (noot); *Taalk. Bijdr.* I, 7—11.

Nog heden is in Zeeland bekend ivallig, d. i. gevallig (van gevallen, *samenvallen*, *instorten*) en ival, *kwijnende ziekte* (*Mnl. Wdb.* II, 940).

Aanm. — In de aan het Fransch ontleende woorden wordt gewoonlijk de *g* of *gu* als *g* geschreven: fr. gabelle, mnl. gabelle; ofr. garite, mnl. garite; ofr. gile, mnl. gile; fr. bague, mnl. bage. Zoo eveneens in den uitgang age, die echter ook als aedse, aedze, aetge, aetse wordt weergegeven: ballinage, foraedse (ofr. fourage), dijckaedze, dijckaetge. In sommige woorden, wordt de *g* als *j* weergegeven, zooals in jeeste, waarnaast ook geeste (ofr. geste); jent naast gent (ofr. gent).

K.

40. De *k* (*ck*) treft men aan het begin, in het midden en somtijds aan het einde der woorden aan: kanker, kuwen, danken, suken, laken, soecken, halmelijk. Aan het einde werd deze letter gewoonlijk door *c* (*ck*) voorgesteld: danc, dac(k), dijc(k), coc, mic; ook wisselt zij nu en dan in Oostvlaamsche en Zeeuwsche geschriften voor eene *t* met de *ch*: dechte voor dekte; gemaecht voor gemaect; maechte voor maecte; bachte voor bacte, enz.; somtijds ook, waar geen *t* volgt: blochslot voor blockslot. Zie *Mnl. Wdb.* I, 1319. Gewoonlijk schreef men de *c* aan het begin van een woord voor eene *a*, *o*, *u* en voor *l*, *n*, *r*: camere, commer, cume, clap, cnape, cresp. Volgde

eene *w* dan schreef men in den regel *qu*: quaet, quetsen, quisten. Vgl. echter even goed spellingen als knape, kommer, kwellen, enz. Voor de *e* of *i* schreef men eene *k*: keyser, keren, kind, enz; in sommige handschriften werd voor *e* of *i* wel eens te onrechte eene *c* geschreven. Zie *Mnl. Wdb.* I, 1491.

De dubbele *k* werd in den regel weergegeven door *ck*: gelucken, micken, icke, sticken. Ook in het midden werd dikwijls voor de enkele *k* eene *ck* geschreven: geraecken, dancken, schencken, soecken, enz. Voor de wisseling van *k* en *ch*(*g*) in het midden vgl. mekel (groot) naast michel, migel.

Voor den uitgang lijc en nesse (nisse) staat (*c*)*k* dikwijls als de verscherpte *g*: ontfanckelijc, verganckelijc, gevanckenisse, enz.

DENTALES.

T.

41. De *t* kan men aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden aantreffen: twee, tien, strate, gematen, lat, dit, niet.

Somtijds werd de *t* voorgesteld door eene *th*: bethonen, thien, thin, thoirnlic, thoeven, renthe, enz.

Aan het einde der woorden vertegenwoordigt de *t* dikwijls de *d*, die volgens den algemeenen regel aldaar moest worden verscherpt: glat, stont, tant, wilt, idelheit. Somtijds wijkt men van dezen regel af; regelmatig geschiedt dit bij God. Eene verscherpte *d* is ook deze letter voor de uitgangen lijc en nesse (nisse): boertelijc, goetelijc, dootelijc, entelijc, titelijc, geschietnesse, verbint(e)nisse, waarnaast evengoed eene schrijfwijze met de *d* voorkomt. Vgl. ook het 17de eeuwsche datelijck, nootelijck, tijtelijck en het Mnl. ert(e)rike voor en naast erd(e)rike.

Regelmatig vindt men verder de *t* in plaats van eene *d* in de praet. der zwakke verba, wanneer de *d* voorafgegaan werd

door eene scherpe consonant. In vele woorden wordt de *d* van het achtervoegsel *de* verscherpt tot *t*, ook daar, waar een zachte medeklinker vooraf ging, waarschijnlijk in navolging van die znw., waar ten gevolge van een voorafgaande scherpe consonant *de* in *te* was veranderd. Vgl. hoochte, scaemte, veete, lengte, boerte, begeerte, gemeente, gewoonte naast hoogde, scaemde, veede, lengde, boerde, begerde, gemeende (alleen in hd. gekleurde geschriften), gewoonde (idem).

In de verbindingen van het voegwoord *ende* met een pronomen of een adverbium, dat met eene *d* aanvangt, wordt deze consonant tot *t* verscherpt, na apocopé van de *e* van *ende*. Vandaar ente (end(e) de); entie (end(e) die); entoe (end(e) toe); entare (end(e) dare); entijn (end(e) dijn); entese (end(e) dese); enz.

Aanm. — Na het afvallen van de *e* werd de *d* als *t* uitgesproken, zooals blijkt uit omme entomme voor omme ende omme, en het hedendaagsche op een top voor op ende op. Vgl. voor een dergelijk verschijnsel het herhaalde malen voorkomende int (in de) stat, int stede.

Ook het pron. dem. die, dese, het lidw. de, en het pron. pers. du verscherpen de *d* in de verbinding met als en op, evenals de instrumentalis de voorafgegaan door des of niet (zie Synt. § 71): alstu (als du); optien; deste, niettemin; en de werkwoordsvormen als hevestu, segestu voor heves du, seges du, enz., enz. § 183.

D.

42. De *d* werd aan het begin en midden in een woord geschreven: dienen, dorper, dit; vader; gevaerde, weduwe. Zelden vindt men eene *d* aan het einde der woorden, daar zij regelmatig tot *t* (*dt*) werd verscherpt. 1) Vgl. evenwel het herhaalde malen voorkomende sod voor het gewone sot en § 37. Omgekeerd wordt somtijds aan het begin van een woord het onzijdig lidw. *t* verzacht tot *d* nl. voor een klinker of een zachten medeklinker: dlot, dleven, dmeeste, dnederste, djoncwijf, dgoet, dloeder, dlicht, dbedde, dwater, dors, danscijn, dongewe-

1) Voor andere gevallen zie § 41.

dert In den *Lsp.* vinden we eene *d* zelfs voor een scherpe consonant: dkint, dcruce, dsacrament.

In het latere Middelnederlandsch kan men vele voorbeelden aantreffen van verandering eener *d* in *j* tusschen twee klinkers, zooals thans nog dikwijls in de uitspraak geschiedt: begayen, gayele, hoyen, noyen, scaey, dayen, bereyen, enz. voor en naast begaden, gadele, hoden, noden, scade, daden (dadels), bereiden. Ook een overgang van *d* in *w* is niet ongewoon. Vgl. het hedendaagsche kouwelijk en het mnl. bescouwinge, behouwen, gouwen, bouwelijc, bouwe, ouwe, corsouwe, mit ophouwender hant voor bescoudinge (van bescouden, *zengen*); behouden, gouden, boudelijc, boude, oude, corsoude, mit ophoudender hant. Omgekeerd staat in sommige woorden eene *d* in plaats van eene *w*, zooals in boudinge, afhouden, vleeschhouder voor bouwinge, afhouwen, vleeschhouwer. In de 15de eeuw is houden voor houwen dan ook zeer gewoon; zelfs vindt men hielt voor hieuw.

S en Z.

43. De *s* vindt men in het Mnl. in het begin, in het midden en aan het einde der woorden: slecht, róse, glas. Verandering van *s* in *z* in de gevallen, waarin wij het thans doen, heeft in het Mnl. niet plaats, ten minste niet wat de *schrijfwijze* betreft. Men schrijft vrees — vresen; boos — bose; gepeins — peinsen, hals — halse, glas — glase. Slechts nu en dan komen vormen met eene *z* voor, en somwijlen *ts*, om de scherpe *s* aan te duiden: tsout, tsomp (moeras), en aan het einde: norts (norsch). Aan het begin der woorden kan voor een klinker en voor eene *w* zoowel eene *s* als eene *z* geschreven worden. In andere gevallen vindt men bijna regelmatig eene *s*: zale, zee, zijn, zome, zuren, zwijn voor en naast sale, see, sijn, some, suren, swijn; scade, scelden, slaen, sliten, smeken, sneven, spel, stanc.

Waar de *s* in bovengenoemde gevallen met de *z* wisselt, moet zij ook als zoodanig zijn uitgesproken, met uitzondering

aan het begin van Fransche woorden, daar deze nooit met eene *z* worden geschreven: sodomite, samblant, subtijlheit, silencie, serjant. Wel wisselt nu en dan in de aan het Fransch ontleende woorden de *s* met eene *c*: cicle, cindael, ciroop.

De *s* kan ook nog beantwoorden aan eene *z*, nl. in het begin van aan het Duitsch ontleende woorden: sop, saghe. Verscherping van de *s* (*z*) voor den uitgang lijc neemt men waar in vresselijc en wijsselijc voor en naast vreselijc en wijselijc; geesselen voor en naast geselen.

Eindelijk moet nog gewezen worden op de wisseling van de letterverbinding *tj* en *ts* in tjaren en tsaren (en door assimilatie saren); tjegen en tsegen; vgl. hiermede het Vlaamsche tsestig en tjestig; tseventig en tjeventig, tsuffen en tjuffen; *Noord en Zuid* IX, 176. Eene andere wisseling is die van *tj* in *sj*: tjaren en sjaren en vgl. hiermede nog thans tjilpen en sjilpen en in Schuermans' *Vlaemsch Idioticon* vinden we tjeut en sjeut (*snuit*); tjinken en sjinken; tjaffelen en sjaffelen, enz.

C.

44. De *c* dient herhaalde malen als voorstelling van de *k* (zie aldaar). Zij staat aan het begin van vreemde woorden: centauroen, ciborie, citole en wisselt alsdan dikwijls met eene *s*, somtijds *ts*: tsirkel. Somtijds staat de *c* in Nederlandsche woorden in plaats van de scherpe *s*: beceffen, bloecem, gecelen, gecele, coucen.

L.

45. Aangaande de *l*, die aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden voorkomt, vgl. leelijc, vlogel, valt op te merken, dat zij nu en dan wisselt met andere liquidae:

1). met eene *r*: hermerijn voor hermelijn; mercander voor malcander; fruweel voor fluweel; doekerkijn voor doekelkijn; vgl. hiermede matroos en fr. matelot; matras en fr. matelat.

2). met eene *n*: kneppel naast cluppel; tarning naast

teerling; gorden naast gordel; palesteen naast palesteel; kalvijn naast fr. calville; kandeel en ofr. caldel; vgl. ook nog verzamelen naast het middeleeuwsche versamenen.

N.

46. De *n*, die aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden voorkomt, vgl. neen, dienen, wisselt eveneens eene enkele maal met eene der andere liquidae. Zoo o. a. met eene *m*: pelegrijm (*pelgrim*) naast pelegrijn (lat. peregrinus); vgl. ook de letterverbinding *fn*, die thans nog wisselt met *ft*: fnuisteren naast fluisteren; fneek naast fleek (*Tijdsch.* IV, 223). Zeer gewoon is deze verandering van *n* in *m* in het voorvoegsel *on* voor eene *b*: ombesmit, ombesceden, ombequaeme, enz. voor onbesmit, onbesceden, onbequaeme; in de samengestelde verba: omberen, ombieden, ombreken enz. voor onberen, onbieden, onbreken (met *on* voor *ont*, § 58).

Dit zelfde verschijnsel, gedeeltelijke assimilatie, neemt men waar in mombore (voogd) voor monbore (en dit voor montbore); wimbraeuw voor winbraeuw (en dit voor wintbraeuw); opembaer voor openbaer. Voor de *p* kan de *n* ook in *m* veranderen: eempaerlike voor eenpaerlike.

R.

47. De *r* komt aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden voor: raden, ure, coor. Deze letter wisselt ook met andere liquidae.

1). met eene *l*: Kateline naast Katerine; donkel naast donker (vgl. hd. dunkel); cinopel naast cinoper; galite naast garite; fertele naast fiertre.

2). met eene *n*: gecnoos naast gecroos (kraakbeen); woekenare naast woekerare vgl. hiermede het hedendaagsche kamenier, moordenaar, toovenaar voor cameriere, moorderaar, toveraar.

3). met eene *s* (*z*): verliesen, vriesen, kiesen, wesen, meer waarvan verloor, gevroren, coren, gecoren, waren, meest.

LABIALES.

P.

48. De *p* vindt men aan het begin, in het midden en aan het einde van een woord: pijl, stapel, cop. Aan het einde der woorden kan zij ook staan in plaats van de *b*: domp ((eng. *dumb*), dompelike, dompheit).

Aan het begin van een woord neemt men de *p* als verscherpte *b* waar in proncken (en gepronc) naast broncken (en gebronc); vgl. ook doppelspel voor dobbelspel en in zuiver Mnl. ontpluken voor ontbeluken.

Verzachting van *pp* tot *bb* is waar te nemen in dobben naast doppen; hubbelen naast huppelen en in het 17de eeuwsche nibbelen naast nippelen (*streelen*); en het hedendaagsche knabbelen naast knappen; knibbelen naast knijpen. Zie *Taal- en Lettb.* IV, 36.

B.

49. De *b* komt voor aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden: blat, crebbe, heb. Aan het einde wordt zij meestal verscherpt tot *p*. domp, cromp, lamp. Voor de verzachting van *bb* uit *pp* zie § 48. Wisseling van *b* en *v* treft men aan in fabele naast favele; baynais en veinais (*eene lakensoort*); aboy en avoy; gingebare en gingevare (*gember*). In eenbaerlijc en butertieren staat de *b* in plaats van eene *p*: eenpaerlijc, putertieren.

F.

50. De enkele *f* treft men aan in het begin, het midden en aan het einde der woorden: fel, figure, erflijc, droefnisse, derf, droef. In het midden der woorden verandert zij voor een vocaal of na de liquidae in eene *v*: droeve, derve, erven. Voor den uitgang lijc en nis is de *f* uit eene *v* ontstaan; vormen met eene *v* komen evenwel ook voor: droevelijc naast droef(f)elijc; lievelijc naast liefelijc; hafelijc (haeffelijc) naast havelijc; ervenesse naast erfenesse. Deze verscherping neemt men ook waar

voor den uitgang el, elen, en: twivel waarnaast twifel; twivelen waarnaast twifelen, navele waarnaast naffele; snovelen waarnaast snoffelen; even naast effen; tevens naast teffens; nevens naast neffens.

Verder kon de *f* de verscherpte *v* voorstellen, wanneer deze proclitisch verbonden werd met den nom., acc. of gen. van het lidwoord *t*, of wanneer zij voorafging door het voorvoegsel ont of mis (mes). Zoo vindt men: tferlanc, tfoorhooft, tforseide(gebod), tfolc, tfier, tfingerlijn; tfelt; tfolx; ontfoeren, ontfaren, ontfanclijc, ontfaen, ontfechten; mesfallen, enz., waarnaast in het eerste geval even dikwijls en in de laatste gevallen de meer gebruikelijke vormen met *v* voorkomen.

Wisseling van *f* en *v* aan het begin der woorden is lang niet zeldzaam: vrisch, vroy, vervroyen, vledercijn, vuycke, viole, vlau, verpel voor en naast frisch, froy, verfroyen, fledercijn, fuke, fiole, flau, ferpel. Omgekeerd schrijft men nu en dan eene *f*, waar de *v* moest geschreven worden: ferden, fnase, flec, fadde, voor verden, vnase, vlec (*zijde*), vadde.

In enkele vreemde woorden wisselt de *f*, met *ph*: phisicien, phisiker. Het laatste werd ook als visiker geschreven.

Eene wisseling van *p* en *f* vindt men in stiep(sone) naast stief(moeder); vgl. ook lat. pulvinum en mnl. fluwijne; pleuresie en fleurecijn (*Mnl. Wdb.* II, 822); mnl. logenstrepen naast het nnl. logenstraffen; scoppen en eng. scoff (*Taal- en Letth.* IV, 135).

M.

51. De *m* treft men aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden: moeder, noemen, som. Wisseling van *m* en *n* vindt men in ic bem naast ic ben, waar de *m* tot *n* is verzwakt en boom naast boon, gisarme naast gisarne. Vgl. verder ndl. bodem met hd. boden; ndl. boezem met hd. busen, enz.

In sommige woorden neemt men wisseling van *m* en *v* waar: stem en mnl. stevene; vgl. hiermede ndl. hemel

en het verwante eng. heaven; en ndl. naam en Oudnoorsch nafn. In een enkel woord wisselt de *m* met eene *w* nl. in maar naast mnl. waer. Het eerste woord ontstond uit newaer, enwaer, nwaer, maer (vgl. lateme in de volkstaal voor latenwe); het tweede door wegvallen van ne, en.

SEMIVOCALES.

J.

52. De *j* komt voor aan het begin, in het midden en aan het einde der woorden: jamer, jacht, jonc, jucht. In het midden was de *j* (*i*, *y*) meest weggevallen, uitgezonderd achter *â*, *oe*, *ô*: naeien, taye, bloeien, vloeien; doien, verfroyen. Onder dezelfde omstandigheden ontmoet men ook de *j* in slechts enkele woorden als sluitletter: hoy, fray, loy (lui).

Hoewel na de *r* de *j* gewoonlijk wegviel, zijn er toch in het Mnl. enkele werkwoorden, die naast den vorm zonder *j* (*i*), eenen met die letter vertoonen: eren (*ploegen*) naast erien; keren naast kerien; besceren naast bescerien; verheren naast verherien. Somtijds gaat hier de *j* in eene *g* over zooals in hergen voor herien. Dit zelfde verschijnsel neemt men ook waar in het verkleiningsachtervoegsel gen uit jen en vgl. eveneens doech (doch) imperatief van doeien bijvorm van doen, als ook vroech (naast vroe), alwaar de *ch* eveneens uit een *j* is ontstaan.

Voor woorden als hoey(maker) voor hoede(maker), waar de *j* uit de *d* is ontstaan zie § 42.

W.

53. De *w* staat in het Mnl. aan het begin en in het midden der woorden: werpen, wrempen, houwen, hiwen. Aan het eind van een woord ging de *w* over in eene *e* achter consonanten, terwijl ze achter lange vocalen wegviel: cale, gele, vale; bla, gra, ka, snee, see. In de verbogen naamvallen kwam de *w* weder te voorschijn: caluwes

(calewes), geluwes (gelewes), valuwes; blaeuwe, graeuwe, sne(e)uwes, sewes, se(e)uwes, waar zich voor de *w* eene *u* had ontwikkeld. Uit deze verbogen vormen ontstond weer een nieuwe nominativus blaeu, blau, graeu, grau, calu, valu, gelu (u = uw), geluw, geleu (eu = ew), sneeu (u = w), en vgl. het bij Kiliaen opgegeven verseeuwen (zeeziek zijn).

In de verbinding *wr* wisselt de *w* nu en dan met eene *v*: vrempen, vringen, vrachte, naast wrempen, wringen, wrachte, vgl. ook in sommige hss. vaert, vile, visten, verken, vallen voor en naast waert, wile, wisten, werken, wallen en bij Kiliaen nog: vrijven, vrijten, vritselen, vroeten voor en naast wrijven, wrijten, writselen, wroeten.

In sommige woorden wordt eene *w* tusschen twee vocalen geplaatst om den hiaat te vermijden: fuweeren, habituweeren, saluweren. Zie ook § 54.

Voor de wisseling van *w* en *d* zie § 42.

H.

54. De *h* komt als zoodanig alleen voor aan het begin der woorden: hant, him, hemel, hoet, huden. Tusschen vocalen ontmoet men zelden eene *h*, en dan alleen, naar 't schijnt, voor den hiaat: dihen, wihen, lihen, craihieren naast het gewone dien, wien, lien, craiieren. Aan het einde der woorden is de *h* in enkele vormen nog als *ch* over, zooals in dwach, slach, sich, imperatieven van dwaen, slaen, sien (got. thvahan, slahan, saihvan). Gewoonlijk was zij weggevallen, vgl. na en hd. nach; door en hd. durch; scoe en hd. schuh; mnl. no en noch; gevee en mhd. gevêch.

Opmerking verdient, dat vooral in Vlaamsche geschriften aan het begin van een woord voor een vocaal dikwijls eene onorganische *h* werd geplaatst, alsook, dat eene organische *h* in diezelfde geschriften meermalen wegviel: hijs, hiser, hersten, hoblie, hafslaen, hoedelijc, hoverhant, enz. enz. voor ijs, iser, ersten, oblie, afslaen, odelijc,

overhant; en alsberch, agelen, ameide, eden, ulpe, of voor halsberch, hagelen, hameide, heden, hulpe, hof.

Aanm. — In den *Lanc.* staat *h* somwijlen voor *ch*, *g*: (si) volhden.

GRAMMATISCHE FIGUREN.

Assimilatie.

55. Onder assimilatie verstaat men het gelijkmaken van een medeklinker met den volgenden of den voorafgaanden. Dit kan gedeeltelijk en geheel geschieden. Gedeeltelijk hebben we dit o. a. gezien bij de *v*, die voorafgegaan door *t* in *f* werd veranderd; van *n* voor een *b* of *p* (omberen, opembaer, eempaerlike), als ook in de verscherping van een *v*, *g*, *d* gevolgd door den uitgang lijc, nis, el, elen, enen. In dit hoofdstuk wensch ik alleen te spreken over de gevallen van geheele gelijkmaking. Men vergelijke met al het volgende Dr. J. te Winkel „*De Grammatische Figuren in het Nederlandsch*". De volgende gevallen treft men in het Mnl. aan:

1). *mm* uit *mb*: omme (praep.), dom, commer, lam (znw.), amman naast ombe, domb (domp); comber, lamb (lamp); ambtman.

2). *mm* uit *mp*: coman, stiemoeder voor coopman en stiepmoeder (vgl. stiepsoon).

3). *mm* uit *mn* of *nm*: columme, ommate, ommare; ommacht voor en naast colomne, onmate, onmare, onmacht.

Vgl. verder enkele alleenstaande gevallen als Bamisse voor en naast Baefmesse; vervremen voor en naast vervreemden, waar assimilatie van *fm* tot *mm* en van *md* tot *mm* is waar te nemen.

4). *nn* uit *nd*, *tn*, *dn*: gesinne, vinne (*pion*); vonnesse, dan, hens, dins, verranesse; minnacht voor en naast gesinde, vinde, vontnesse, dat ne, het ne es, dit ne es, verraetnesse, midnacht.

5). *nn* uit *cn* in: inne, in voor icne.

6). *ll* uit *ln* en *nl*: te velle, elle, tolle; pijlijc, scolaken, mallijc, lilaken, behoudelijc, verbolgelijc voor en naast te vellene, elne, tolne, pijnlijc, scoenlaken, manlijc, linlaken, behoudenlijc, verbolgenlijc.

7). *ll* uit *ld* en *dl* (*tl*): hellen, tellen, werelijc, tilijc, lelic, qualic, scollant, brullocht, hovelaken, hovelinc voor en naast helden, telden, wereldlijc, tijtlijc, leetlic, quaetlic, scotlant, bruutlocht, hovetlaken, hovetlinc.

8). *rr* uit *rn* en *nr*: te meerre, borre, berren, horic, besiere, eere, mi(e)re, di(e)re, si(e)re, mer, (si) werper; voor en naast te meer(e)ne, borne, bernen, hornic, besienre, eenre, mijnre, dijnre, sijnre, menre, (si)werpenre; enz.

9). *rr* uit *rd* en *dr*: vierendeel (vierrel), vlerken; vergaren, verneren, weer voor en naast vierdendeel, vlederike, vergaderen, vernederen, weder.

10). *rr* uit *sr* of *wr*: in derre voor des(e)re (gen., dat., sing., fem. en gen. plur. van dese); ur(r)e uit uwre (uwer).

11). *ss* uit *sch* (*sc*): ras, harnas, vals, si visten, Ebreus, vlees voor rasch, harnasch, valsch, si vischten, Ebreusch, vleesch.

12). *ss* uit *chs*, *gs*: maesscap, masschien voor maechscap, machschien.

13). *ss* uit *ts* (*ds*) en *st*: vroescap, ouste, binsel, vrienscap, snachs, swige, gansen, hi quessede, hemsdraet, lans, shertogen, sheeren, kersdach, mes voor vroetscap, outste, bintsel, vrientscap, snachts, tswige (hd. *zweig*), gantsen (hd. *ganz*), hemdsdraet, lands, tshertogen, tsheeren, kerstdach, mest. Vgl. ook de verbaalvormen hi lustes voor lustets; hi heves voor hi hevets; hi cussese voor hi cussedese, hi danckes voor hi (danckedes), danckets; deelse voor deeltse, hoorse voor hoortse, heefse voor heeftse en dergelijke, waar het pron. soe, si, se enclitisch verbonden wordt met het werkwoord. Vgl. § 182 en vooral § 229.

14). *ss* uit *fs* in selscut, selscutter, huesch, kees-

dom, herst voor en naast selfscut, selfscutter, huefsch, keefsdom (*hoererij*), herfst.

15). *ss* uit *ks*, *gs* in blissem, pinster, anst, henst, aester, vlus voor en naast blixem, pincster, aexter, anxt, hengst, vluchs.

16). *tt* uit *kt*: weltijt, litteeken (liteken), int, meert voor en naast welctijt, lijcteeken (*herkenningsteeken*), inct, merct.

17). *tt* uit *td*, vooral in de werkwoorden beginnende met eene *d* en samengesteld met het praefix *ont*: ontoen, ontaen, ontragen voor ontdoen, ontdaen, ontdragen. Vgl. verder tes, Tordrecht, tac, torp, uter, tottien, mettien, enz. voor te des, te Dordrecht, tdac, tdorp, uit der, tote dien, met dien.

18). Wederkeerige assimilatie of wisselwerking vindt men in nochtan voor nogdan, Zutfen voor Zuidveen, mochte voor moogde, brachte voor bragde.

Aanm. 1. — Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, hoe men in het Mnl. de uit assimilatie voortgekomen dubbele consonant aan het einde van een woord nooit dubbel schreef en meestal niet achter een volkomen of een toonloozen klinker of een consonant, terwijl de verdubbeling plaats had na een onvolkomen klinker: vlees, int, verranesse, bruloft en brulloft behoudelijc, weltijt, liteeken en litteeken, ontoen, ommacht, commer, hellen. Dit blijkt vooral ook bij de praeterita der zwakke verba, wier stam op eene *d* of *t* uitging: hi leide, lude, groete, stichte van leiden, luden, groeten, stichten, waarnaast ook hi beidde, leidde, enz.

Aanm. 2. — Het is geenszins altijd met zekerheid te bepalen of in een woord assimilatie dan wel syncope heeft plaats gehad. Van daar dat sommige der bovengenoemde gevallen ook onder het hoofdstuk «Syncope» zouden kunnen worden geplaatst.

METATHESIS.

56. Metathesis of omzetting van een consonant neemt men in het Mnl. vooral waar in lettergrepen, waar eene *r* oorspronkelijk gevolgd werd door een korten klinker, gevolgd door eene dentaal (*d*, *t*, *s*, *n*), zooals blijkt uit gars (gers, gors) naast gras; ors naast ndl. ros; (h)ersten naast resten; garnaet naast ndl. granaet; verde naast vrede;

terden naast treden; verst(e) naast hd. frist; geferteleert naast gefreteleert (*geruit*).

Voor *cht* of *ft* werd de *r* gewoonlijk naar voren geplaatst: vrucht, vruchten naast hd. furcht, fürchten; nootdroft naast nootdorft (van dorven, noodig hebben); wrocht, gewrocht naast worcht, geworcht. Vooral vindt dit plaats in den uitgang bracht, brecht voor barcht, bercht (*schitterend*), in eigennamen als Gyldebrecht, Dagobrecht, Ghiselbrecht, Herbrecht, enz.

Vgl. ook nog voor geen bepaalde consonant: perlaet, aterment (*inkt*), kervetse voor en naast prelaet, atrement, krevetse.

In enkele woorden treft men omzetting van de *l* aan, vooral in het achtervoegsel sel tot les: bloeyelis, hangeles voor bloeisel, hangsel en enkele anderen. Vgl. hiermede de 17de eeuwsche woorden stremmeles, sagelis, hengeles voor stremsel, saagsel, hengsel.

PROCOPE.

57. Onder procope verstaat men het wegvallen van een of meer letters aan het begin van een woord: ap voor nap; almatike voor dalmatike; salm voor psalm; adre voor nadre; aen (*dwerg*) voor naen; och naast woch (*weg*). Thans zegt men nog in Vlaanderen oekeren, orm, oelen voor woekeren, worm, woelen. Waer voor newaer of enwaer; geen voor negeen; vooral in uitheemsche woorden: barenteeren, ofr. desbarater; firmerie voor infirmerie; carnacioen naast incarnacioen; rasteeren, ofr. arrester; selgieren fr. assaillir; sconfieren (scoffieren), ofr. desconfire; storbeeren lat. disturbare; strueeren, fr. detruire; duut naast deduut, lovie naast dilovie (*zondvloed*); labastre voor alabastre.

Herhaalde malen wordt het voorvoegsel ge weggelaten bij verba, substantiva en adjectiva, meestal in hd. gekleurde geschriften: scien, hengen, bruken; meente, buur, boomte, dierte, luc; sond, durich, weldich, mackelijc. Bij sommige participia kan ge wegvallen: bleven, comen, leden, vonden, reden, enz. zie § 190.

Men lette ook op het herhaalde malen voorkomende navont (navonds, navons, navens); nernst, (nerenst); geen, wech voor enavont, enavonds; enernst, egeen (naast engeen, negeen), ewech (naast enwech).

Voor het wegvallen van de *h* in het Vlaamsch, zooals in of voor hof, ooft voor hooft, enz. zie § 54.

SYNCOPE.

58. Onder syncope verstaat men de uitstooting van een consonant of een vocaal. Hierbij doen zich verschillende gevallen voor.

1). eene *t* van het voorvoegsel ont, waar dikwijls assimilatie van *n* tot *m* voor eene *b* of *m* plaats heeft, § 51 ondelven, onslapen, onberen, onbliven, ongoeden, ontekenen, ondecken, enz. enz. voor ontdelven, ontslapen, enz. en vgl. nog homan, hostat, hoslop voor hoot uit hovet(man), enz.

2). een *t* als uitgang van den 3den persoon bij verba voor men: telmen, vragemen, plegemen; ook somtijds voor gi, doch in later Mnl.

3). eene *n* voor *s*: deisen, peisen, veisen, geisen (blijkens geisinge, *genezing*), geister (*vonk*), veister, vermeesamen (*in den ban doen*), erstelijc, neerstelijc, eigelic; (hi) begost, (hi) coste, use voor en naast deinsen, peinsen, veinsen, een vermoedelijk geinsen, geinster, vermeensamen, ernstelijc, neernstelijc, eigenlec, (hi) begonst, hi conste, onse. Vooral vindt deze uitstooting van de *n* plaats in den uitgang ing: scellege, pennege (pennich, pennic), coniginne voor en naast scellinge, penninge, coninginne. Opmerking verdienen ook nog ewech, ewijch voor enwech (*op weg*) en eenwijch (*tweegevecht*).

4). eene *f* voor *t* (*d*): helt (heelt), haeltre, hoot, (hi) heet, bedorte voor helft, haelftre (halster), hooft, (hi) heeft, bedorfte.

5). eene *w*, die na syncope van eenen toonloozen klinker

voor een medeklinker kwam te staan; vooral in werkwoordsvormen als houde, troude, getrout, gehuut, verude voor houw(e)de, trouw(e)de, getrouw(e)t; veruw(e)de; hilijc naast hiw(e)lijc; paulioen naast pauw(e)lioen.

6). eene *r* voor *s*, *t* en zelden voor *g* en *d*: eest voor eerst; si dosten voor si dorsten; gast voor garst; gasten voor garsten; clesie voor cler(e)sie; Everaet, Geraet voor Everaert, Geraert; patrijs naast partrijs (fr. *perdrix*); Magriet voor Margriet; ongebadich voor ongebaerdich.

7). eene *w* voor *oe*, *o*, *u*, *ae*: soene naast swoene; gesoech voor geswoech; dolen voor dwolen; sulc naast swilc; tuscen naast twisken; daes, daesaert voor dwaes, dwaesaert, enz.

Dikwijls wordt eene toonlooze *e* gesyncopeerd, veelal in het praefix ge: geten voor geeten; gonnen voor geonnen; gonneert voor geonneert; gnoech, ghoort, gnade, glove, grief, grinen, groot, gende voor genoech, gehoort, genade, gelove, gerief, gerinen, genoot, gehende. Ook wanneer er nog eene *h* op volgde kon eene dergelijke syncope plaats hebben: geel voor geheel; gorsam voor gehorsam; ongiere voor ongehiere. Bij het voorvoegsel be vindt men eveneens syncope van de *e*: boosten voor beoosten; ook hier met volgende *h*: boef (bouf) voor behoef; boeven voor behoeven; boeren voor behoeren; bagen, bagel, bagelheit voor behagen, behagel, behagelheit; bendich voor behendich. Bekend is ook de syncope van eene *e* in hets, dits, dats, hens, dins, soet, dat, hi hevet, heeft, enz. voor het es, dit es, dat es, het ne es, dit ne es; soe et; dat et, hi hevet et, hevet; als ook die van de *e* van het lidw. de voor een woord, dat met een klinker aanvangt: dander daventure, deen voor de ander, de aventure, de een, enz.

Voor de gevallen van syncope bij de werkwoordsvormen zie § 180 en vlgg.

APOCOPE.

59. Apocope van een klinker komt in het Mnl. zelden voor. Altijd wordt de *e* van den 1sten pers. sing. praes. na een vocaal, met uitzondering van de *i*, geapocopeerd: ic sla (voor slae); ic lie. In het *latere* Mnl. vindt men sporen van apocopé in dit geval na een consonant, in goed Mnl. heeft dit echter niet plaats. Komt het pers. vnw. achter het werkw. te staan, dan vervalt de *e*: segic, nemic, loopic, vindic.

Apocope van de *e* kon ook plaats hebben, wanneer deze in een drie- of meerlettergrepig woord voorafgegaan werd door een toonlooze lettergreep of een die den bijtoon had: keten naast ketene; brudegoem naast brudegome; vooral de woorden op are en ere, de eerste in goed Mnl. minder dikwijls dan de laatste: martelaer, ridder voor en naast martelare, riddere. Vandaar ook bijw. op leec en subst. op sceep voor leke en scepe. Zie § 5. Dit blijkt ook uit de verbogen vormen der comparatieven en der adjectieven in den gen. plur. van alle geslachten of gen. en dat. sing. fem. Let ook op het gewone heer, her voor here, wanneer dit woord in den vocatief komt te staan: Here her coninc; heer vader; heer dief.

In werken uit de 15de eeuw wordt de *e* nu en dan ook geapocopeerd achter lettergrepen, die den klemtoon hebben: genuecht, schoont, gemeent, lieft, enz.

Apocope van een consonant is ook betrekkelijk zeldzaam. Veelal geschiedt dit met den genitief *s* bij woorden, die eindigen op *ch*, *st*, *ft*, *f*: des vleesch, des naest dages, hangends hooft, des wijf.

Eveneens treft men nu en dan apocope van de *t* aan achter *ch*, *f*, *s*: nach, rech, helf, ongequets en gewoon in mi ne roec naast mi ne roect (*het kan mij niet schelen*).

PROTHESIS.

60. Prothesis of voorvoeging van een consonant treft men aan:

1). van de *t* in de telwoorden: tsestich, tseventich, tachtich, tnegentich voor en naast sestich, seventich, achtich, negentich.

2). van de *n* in narm, nattmael, negelentier, neren (*vloer*) voor arm, attmael, egelentier, eren.

3). van de *h*, tallooze malen, voornamelijk in Vlaamsche geschriften: hiser, hoblie, hafslaen, here, hersten, herde voor iser, oblie, afslaen, ere, ersten, erde, enz.

EPENTHESIS.

61. Epenthesis of inlassching van een letter is in de taal der middeleeuwen lang niet ongewoon. Zoo ontwikkelt zich dikwijls eene toonlooze *e*.

1). tusschen de *g* en *l* of *g* en *r* in gelas, gelaye, gelavie, gelinsteren, geloyent, gelosen, gelotternie voor en naast glas, glaye (*lans*), glavie, glinsteren, gloyent, glosen, glotternie; gereyen, gerief, gerieven, geroef, gerouwen voor greyen, grief, grieven, groef (*grof*), grouwen (*gruwen*).

2). eene toonlooze *e* of *i* voor of na een consonant, uit een andere consonant, meestal een der liquidae. Dit verschijnsel wordt *svarabhakti* genoemd: arem, storem, berech, darem, helleft, ballich, hellem, hallem, sullic, ellic; coronike, voor arm, storm, berch, darm, helft, balch, helm, halm, cronike, sulc, elc. Vooral heeft dit plaats voor den uitgang lijc en nisse: sorgelijc, lievelijc, gevoegelijc, verstandenisse, ervenesse, enz., en tusschen *d* en *r* bij den comparatief of pluralis van sommige neutra: scoonder, claerder, beender, hoender, diender voor scoondre, claerdre, beendre, hoendre met epenthetische *d* voor scoonre, claerre, beenre, hoenre. Vgl. ook solre, kelre, dienre, donre naast solder, kelder, diender, donder, enz. alwaar eveneens na epenthesis van de *d* eene svarabhaktische vocaal zich heeft ontwikkeld.

Epenthesis van een consonant treft men aan in de volgende gevallen:

1). van eene *b* tusschen eene *m* en volgende *r*: ember, jamber, Nembrot voor em(me)r, jam(me)r, Nemrot.

2). van eene *d* in bovengenoemde gevallen, n.l. bij comparatieven, bij de pluralis van sommige neutra (doch alleen na *l*, *n*, *r* en voor de *r*); en somtijds bij werkwoordsvormen verbonden met re (voor ere), pronomen of adverbium: si haddendre, si scotendre.

Tusschen vocalen heeft epenthesis der *d* plaats in: tiden, bescreiden, beliden, benediden, greiden voor tien, bescreien, belien, benedien, greien.

3). van eene *h* in wihen, craihieren, ghehacht, enz. voor wien, craiieren, gheacht. Zie § 54.

4). van eene *c* (*k*) in de verbinding *scl* voor *sl*. Dit verschijnsel wordt waargenomen in geschriften van het gebied van Kleef of uit Gelre. Zoo in de *Historie van Troyen*: scleipen, sclaen, sclinger, sclupen, sclapen, sclachtinge voor sleipen, slaen, slinger, enz.

5). van eene *l* in de woorden: fluwijn, messagier voor fuwijn (fr. *fouine*) en messagier.

6). van eene *m* in pampier en camplijs voor papier en caplijs (strijd, gevecht).

7). van eene *n*: *a*. in den uitgang naere zooals in clusenare, portenare, pachtenare. Deze *n* is te verklaren uit woorden als logenare d. i. logen + are.

b. in den uitgang ernie voor erie: leckernie, rasernie, sotternie voor leckerie, raserie, sotterie.

c. voor eene *t* in toonlooze lettergrepen, vooral in bastaardwoorden: barenteeren, vermalendien, artentike, visenteeren, allent, iewent, nieuwent voor bareteeren, vermaledien, artetike, enz.

d. voor eene *s* in peinsteren, einselijc, priensoen voor peisteren, eiselijc, prisoen. Dat naast wies en dies ook wiens en diens ontstond, moet worden toegeschreven aan den invloed van den dat. en acc. dier pronomina.

e. in vriendach (vrijndach) voor vridach, is de *n* casusuitgang van het adjectief. Vgl. thans middernacht.

8). van eene *p* tusschen *m* en volgende *t*, *d*, *n*, *s*: bempt, deympt, compt, ruumpt, neempt, condempneerde, blaempte, columpne, dempster(heit).

9). van eene *r* in corsoude (kersoude, ofr. cassoude), sorcoers, erdersch, jaloers, dageraert, wrecken voor en naast cossoude, soccoers, erdesch, jaloes, dageraet, wecken.

10). van eene *s* in baersen, verclaersen, gevoersen, huersen, stelpsen voor baren, verclaren, gevoeren, huren, stelpen.

11). van eene *t* voor den uitgang lijc of heit, na een adjectief of een participium eindigende op *en*: verholentlic, verholentheit, innentlike, bevoelentheit, bekennentlijc, belegentheit, eigentlic, gescapentheit, enz.

PARAGOGE.

62. Paragoge of achtervoeging komt in het Mnl. alleen voor van eene *t*, voornamelijk achter *n* en *r*: tyrant, erghent, nerghent, dickent, sident en de uitdr. van sinent, minent, harent, onsent wege, halve(n), wil; besondert, sidert, sindert, anderswaert (*ergens anders*), (n)iewaert ((*n*)*ergens*.).

Achter werkwoordsvormen als hi warpt, spract, placht voor hi warp, sprac, plach, als ook achter sommige substantiva: kelct, Damast voor kelc en Damas.

DECLINATIE.

63. Men onderscheidt in het Mnl. eene sterke en eene zwakke declinatie der substantiva. Tot de sterke declinatie behooren die subst., wier stam uitging op een vocaal, tot de zwakke, die, wier stam uitging op een consonant. Die vocaal was *o*, *i*, *u*, de consonant gewoonlijk *n*, somtijds *r*; vandaar, dat men spreekt van *o*, *i*, *u* en *n* stammen. In vele *o* stammen ging aan de *o* eene *j* vooraf, vandaar dat men dan van *jo* stammen spreekt.

Ieder dezer stammen had oorspronkelijk eene afzonderlijke verbuiging. In het Mnl. echter is het onderscheid tusschen

de verschillende verbuigingen grootendeels reeds uitgesleten, terwijl in de hedendaagsche taal van een onderscheid, op enkele uitzonderingen na, bijna in 't geheel geen sprake meer is. Niet zelden heeft de eene declinatie invloed gehad op de andere, zoodat men uitgangen behoorende tot de zwakke declinatie aantreft bij de sterke. Bij deze laatste geschiedt het eveneens herhaalde malen, dat de declinaties der verschillende stammen invloed op elkaar oefenen, en dat woorden van de eene overloopen tot de andere.

MANNELIJKE *O* STAMMEN.

64. Voorbeeld.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *dach.*	1. *dage.*
2. *dages.*	2. *dage.*
3. *dage.*	3. *dagen.*
4. *dach.*	4. *dage.*

Hiertoe behooren ook: arm, berch, biscop, boem, danc, dienst, droem, eet, god, hals, helt, helm, hof, hont, knecht, keer, maech, moet, mont, muer, nap, oem, raet, rinc, scat, scoe, slach, slaep, spronc, storm, strijt, tuun, visch, vos, wint, wijch, wolf, worp, enz. enz.

Vervolgens de woorden op *ing(c)*, *ling(c)*, en *do(e)m*, als coninc, balline, edeldom, hoerdo(e)m, rijcdom; en die met den uitgang *er*, *en*, *el*, *em*: honger, lachter, morgen, degen (*jongeling*, *held*), duvel, hemel, adem.

65. Aangaande de verbuiging valt het volgende op te merken.

De *e* van den genitiefuitgang werd meestal gesyncopeerd, vandaar monts, scats, wolfs voor mondes, scattes, wolves. Was de klinker in de voorgaande lettergreep volkomen, dan bleef hij dit gewoonlijk ook na de syncope: daechs, goods. Vgl. nog het hedendaagsche des daags, slaags raken, § 4.

Regel was de syncope van de *e*, wanneer het znw. eindigde

op eene toonlooze of bijna toonlooze lettergreep, zooals degen, balline, duvel, enz. Eindigde het znw. op eene *sch* of *s* dan smolt na syncope van de *e* de *s* van den uitgang hiermede samen: des vleesch, des paus, gestreckets hals.

Na *ch*, *st*, valt somwijlen de *s* af: des dwerch, des geest, des Kerst. Voor het weglaten van den uitgang in: die coninc crone, die keyser crone, enz. zie Syntaxis § 13.

66. In dezelfde gevallen, waarin de *e* van den genitiefuitgang wegviel, verdween ook de datief *e*: duvel, jongeline, akker voor duvele, jongelinge, akkere. In de meeste andere woorden is de vorm met *e* ook minder gebruikelijk dan die zonder den uitgang. Valt bij woorden uitgaande op *el* of *er* de datief *e* niet weg, dan werd gewoonlijk de *e* van den uitgang gesyncopeerd: akkre, duvle, enz.

Opmerking verdient de datief van god, die naast gode ook god kon luiden. Deze laatste vorm is niet ontstaan door afval van de *e*, daar men dan good zou verwachten (vgl. een nom. good naar analogie van den gen. godes, goods), doch moet voor den onverbogen vorm worden gehouden.

Door invloed van den onverbogen vorm wordt somwijlen in den datief, waar de onvolkomen klinker volkomen zou moeten worden, de slotmedeklinker verdubbeld, vgl. getalle, den 3den naamval van getal en zie § 4.

67. De accusatief is volkomen gelijk aan den nominatief.

68. Zooals uit het voorbeeld blijkt ging de nominativus meerv. uit op eene *e*. Reeds vroeg heeft hier de sterke verbuiging invloed ondervonden van de zwakke, daar een pluralis op *en* even gewoon is als op *e*. Vooral de woorden, die uitgingen op een vocaal, waarachter volgens den regel de *e* wegviel, namen spoedig den uitgang der zwakke declinatie aan: teen, scoen, seen voor het regelmatige tee, scoe, sewe.

Naast deze uitgangen treft men, meest echter in later Mnl., ook den uitgang *s* aan: duvels, templiers, cocks, somers (*lastdier*), cameels, lollaerts.

Bij vreemde, aan het Oudfransch ontleende woorden gebeurt het dikwijls, dat de pluralis geen uitgang aanneemt in

den nom., gen. en acc.: baroen, Barbarien, Sarrasijn, persoen, serjant. Ook is het niet zeldzaam dat de *e* van den pluralis in den nom., gen. en acc. wordt geapocopeerd; vandaar dat men bij die substantiva, die uitgaan op *el* of *er* pluralia vindt als: dropel, duvel, vogel, meester, vinger. Nog een ander meervoud was hier mogelijk, wanneer de *e* van den uitgang werd gesyncopeerd: meestre, vingre, vogle, duvle, waarnaast ook meestren, vingren, voglen voor het regelmatige meestere, vingere, vogele, duvele. Apocopé neemt men nu en dan ook waar bij coninc, knecht, steen, boom voor coninge, knechte, steene, boome.

ONZIJDIGE *O* STAMMEN.

69. Hiertoe behooren o. a.: been, blat, broot, dier, dinc, ei, goet, gras, gout, hof, hol, honig, hout, hovet, huus, jaer, caf, calf, kint, lam, land, licht, lit, loon, ors, paert, pawelioen, rat, rijs, scaep, scip, serpent, swaert, sweet, vel, velt, volc, werc, wicht, wort, wijf, enz.

Vervolgens de onzijdige woorden op *el*, *en*, *er*, *do(e)m*, zooals: exempel, coren, laken, wapen, iser, leger, water, hertogedo(e)m, biscopdo(e)m (ook reeds bisdom); 2e de verkleinwoorden op *ijn*, *kijn* (*skijn*, *elkijn*), *lijn*: magedijn, boekskijn, doecskijn, doekelkijn, bloemelkijn, luerkijn, husekijn, enz.; 3e die samengesteld zijn met het voorvoegsel *ge*, en niet uitgaan op *e*, § 76: gebant, gebas, gebet, gebeet, genot, gestuuf, gewas, gewat, gewin, gewronc, enz.

Aangaande de verbuiging valt, wat het enkelvoud betreft, hetzelfde op te merken als bij de mannelijke *o* stammen. De pluralisuitgang was *e* of *en*; de laatste vooral in het latere Mnl. (15de eeuw). Ook is een meervoudsuitgang *s* niet ongewoon, vooral ook weder in den lateren tijd, met name bij de verkleinwoorden op *kijn* (*ken*): wijfs, vroukijns, lipkijns, gaetkens, scaepkijns, enz.

70. Een meervoudsuitgang *ere*, *eren* of met apocope *er*, of

met syncope *re*, *ren*, ontmoet men bij enkele eenlettergrepige woorden: bladere (bladre, bladeren, bladren); calvere, eier, hoener, hoenre, hoender; cleeder, telger, rader, lammer, beenre(n), riser, wichteren, doekeren.

71. Evenals bij de mannelijke *o* stammen treft men ook hier apocope aan van de *e* in den dativus, sing.; nom., gen. en acc. pluralis meestal bij subst. met den uitgang *el*, *er*, *en*, *kijn*, *ken*: exempel, wonder, wapen, verken, hondekijn, voghelkijn, borstken.

72. Geen apocope, doch een onverbogen vorm in den pluralis nom. en acc., treft men aan bij eenige *eenlettergrepige* woorden met een volkomen klinker of een onvolk. klinker, gevolgd door twee medeklinkers: been, beest, deel, dier, dinc, jonc, lier, ors, paer, paert, pont, scaep, swert, wijf, wort, enz. Somtijds vindt men ook een gen. plur. zonder *e*: deser word; ontfarme uwer armer wijf.

MANNELIJKE *JO* STAMMEN.

73. Voorbeeld.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *riddere.*	1. *riddere.*
2. *riddere(s).*	2. *riddere.*
3. *riddere.*	3. *ridderen.*
4. *riddere.*	4. *riddere.*

Alle woorden dezer declinatie gaan op eene *e* uit, zoo deze ten minste niet geapocopeerd is, zooals bij ruc (ric, rig), put (pit) naast rucge, ricge, putte, pitte.

Hiertoe behooren de woorden op *are*, *ere*: gierigare, molenare, logenare, heelare, mordenare, toverare, sondare, kelnare, rovere, helpere, lesere, scuttere, dorpere, solre, kelre.

De uitgang *ere* vindt men bij die woorden, waar de voorafgaande lettergreep niet den klemtoon heeft, anders *are*. Uit-

zonderingen hierop zijn: sondare, riddare, sceppare sculdare, lerare, minnare en enkele andere.

De slotvocaal kon in den nom. en acc. sing. afvallen of de *e* voor de *r* kon worden gesyncopeerd: ridder, riddre. Hetzelfde geldt voor den pluralis, waar de datiefuitgang kon zijn *ren* of *ern*: riddern, riddren, sculderen, enz.

74. De gen., sing. heeft somtijds den uitgang der zwakke verbuiging *en*: des sondaren.

75. De gewone pluralis der woorden op *are*, *ere* heeft in den nom., gen. en acc. niet den uitgang *e* doch dien van de zwakke verbuiging *en*: ridderen, sondaren, enz.

Toch komen, hoewel minder dikwijls, ook de regelmatige vormen riddre, sondare, enz. voor. Een pluralis op *s* in *alle* naamvallen wordt bij deze woorden eveneens herhaalde malen aangetroffen.

ONZIJDIGE *JO* STAMMEN.

76. De verbuiging der onzijdige woorden beantwoordt volkomen aan die der mannelijke. Hiertoe behooren de woorden op *nisse*, enkele op *heide* (*heit*) en de woorden, die met het voorvoegsel *ge* zijn samengesteld en eindigen op *e*: betekenesse, vonnesse, wildernisse, scoenheide, kerstenheide, rijcheit, menschede; gedachte, geslachte, gerechte, gelucke. Verder behooren hiertoe: bedde, beelde, ende, elende, here (*leger*), cruce, cunne, nette, rike, sticke, orloge, orconde. Sommige dezer woorden hebben ook een vorm zonder *e* naast zich, als bed, geluc, net, stic (stuc).

77. Ook bij de onzijdige woorden ontmoet men genitieven met den uitgang van de zwakke declinatie: des riken, des heren, des geslachten, des beelden. De pluralis kan eveneens den uitgang van die declinatie aannemen, zooals blijkt uit pluralia als: bedden, beelden, riken, geslachten, vonnessen.

78. Opmerking verdient, dat sommige tot deze klasse be-

hoorende woorden meestal in later Mnl. ook het vrouwelijk geslacht hebben aangenomen, hetgeen veroorzaakt is door den uitgang *e*. Vandaar ook die beelde, die gedachte (gedechte), die cruce, die conne, die cudde, die kinne.

MANNELIJKE *I* STAMMEN.

A.

79. De *i* stammen moet men verdeelen in twee soorten n. l. die, welker wortelsyllabe een oorspronkelijken langen klinker of een korten, gevolgd door twee medeklinkers, bevat en die, in welker wortelsyllabe een oorspr. korte klinker voorkomt. De verbuiging van een mannelijken *i* stam van de eerste soort is als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *gast.*	1. *gaste.*
2. *gast(e)s.*	2. *gaste.*
3. *gaste.*	3. *gasten.*
4. *gast.*	4. *gaste.*

80. Hiertoe behooren o. a. appel, aern, brief, dorst, dronc, liede, rooc, scilt, tant, traen, worm, enz. De gen. sing. vertoont ook hier meestal syncope: des aerns, scilts, tants; ook is een zwakke gen. niet geheel onbekend. Dat de pluralis, in plaats van *e*, den uitgang *en* der zwakke declinatie aanneemt is lang niet ongewoon, vooral in het latere middelnederlandsch.

Opmerking verdienen een plur. gast naast gaste of gasten en een gen. plur. lieder naast liede.

MANNELIJKE *I* STAMMEN.

B.

81. De buiging der mannelijke *i* stammen met een wortelsyllabe met een korten klinker kenmerkt zich voornamelijk door den uitgang *e* in den nom., acc. sing. De woorden, die tot deze klasse behooren, zijn nog maar weinig in getal, o. a.

beke, bete, broke, hate, hoge (*blijdschap*), nese, sale, (sele), scerde (voor screde), snede, steke, vloge. De verbuiging was

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *broke.*	1. *broke.*
2. *brokes.*	2. *broke.*
3. *broke.*	3. *broken.*
4. *broke.*	4. *broke.*

82. Voor den genitief op *es* vindt men meermalen dien op *en*: des nesen. In den pluralis was de *n* van de zwakke verbuiging eveneens doorgedrongen, en wel in die mate, dat een pluralis met dien uitgang veel meer voorkomt dan die op *e*.

83. Overgang naar het vrouwelijk geslacht tengevolge van den uitgang *e* is bij de tot deze klasse behoorende woorden niet ongewoon. Vergel. § 95.

ONZIJDIGE *I* STAMMEN.

84. De buiging der hiertoe behoorende woorden is volkomen gelijk aan die van de onzijdige *jo* stammen. Invloed van de zwakke verbuiging in den gen. sing. en in den nom., acc. plur. is ook hier waar te nemen. Tot deze klasse worden gerekend het woord mere en de neutra op scap (somtijds scape, scappe, scip, scep, scepe, sceep): geselscap, heerscap, ridderscap, enz.

MANNELIJKE *U* STAMMEN.

85. Mannelijke *u* stammen met een oorspronkelijk langen wortelklinker of een korten klinker gevolgd door twee consonanten bestaan in het Mnl. niet. Woorden, die in het Oudgermaansch hiertoe behoorden, zijn naar een andere declinatie verloopen. Tot de *u* stammen met korten klinker in de wortelsyllabe behooren mede, sone, sede, scade (*schaduw*), scado Zij werden verbogen als de mannelijke *i* stammen

van dezelfde soort. Invloed van de zwakke declinatie in den gen. sing. en in den plur. is echter zoo groot, dat die vormen de overheerschende zijn geworden. De gen. sing. van sone bij voorbeeld was dan ook meestal sonen in plaats van sones, sone of soon; ook de plur. volgde in den regel de zwakke verbuiging. Overgang tot het vrouwelijk geslacht had plaats bij sede, scade, vrede, door invloed van den uitgang *e*. Zie § 95.

ONZIJDIGE *U* STAMMEN.

86. De eenige onzijdige *u* stammen zijn spere en vee (vie). De verbuiging is gelijk aan die van de onzijdige *jo* stammen. Op te merken valt, dat ook hier wederom invloed der zwakke declinatie merkbaar is, blijkens een gen. sing. speren en een plur. speren, die nu en dan naast het regelmatige sper(e)s en spere voorkomen. Behalve het onzijdig neemt dit woord nu en dan ook het mannelijk en het vrouwelijk geslacht, door invloed van de slot *e*, aan. Vee komt niet in het meervoud voor.

VROUWELIJKE *O* EN *JO* STAMMEN.

87. Het onderscheid, dat oorspronkelijk tusschen deze klassen bestond is in het Mnl. geheel verdwenen. Slechts in enkele woorden als in scende, bregge (voor brigge) blijkt uit den umlaut, dat zij tot de *jo* klasse behooren. De declinatie had aldus moeten zijn:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *strate.*	1. *strate.*
2. *strate.*	2. *straten.*
3. *strate.*	3. *straten.*
4. *strate.*	4. *strate.*

Het enkelvoud ging dus altijd op eene *e* uit, evenals de nom. en acc. plur. Alleen de gen. en dat. plur. eindigden op *en*.

88. De invloed der zwakke declinatie is hier echter zoo

groot, dat de oorspronkelijke er bijna geheel gelijk aan is geworden. De gen. en dat. sing en de geheele plur. van de woorden dezer klasse hebben dien invloed ondervonden, zoodat zwakke en sterke vormen hier vooral in het enkelv. naast elkaar staan: der vreesen, van der hellen, bi miere hulpen; die vlammen, die straten, die porten, naast het even dikwijls voorkomende: der vreese, van der helle, bi miere hulpe en de zeldzame pluralia die vlamme, die strate, die porte. De gewone declinatie is dus als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *strate.*	1. *straten.*
2. *strate(n).*	2. *straten.*
3. *strate(n).*	3. *straten.*
4. *strate.*	4. *straten.*

89. Hiertoe behooren:

1). de woorden met den uitgang *inne*: apinne, buffelinne, dievinne, coninginne, gesellinne, godinne, costerinne, vriendinne, enz.;

2). de woorden met den uitgang *nisse*, *nesse* of *inge*: scennisse, gevancnesse, gesteltenisse, dachcortinge, custinge

3). die, welke uitgaan op *ele*, *ene*, *ere*: wortele, havene, scoudere; gewoonlijk apocopeeren deze woorden de *e*, dus: wortel, haven, scouder.

4). de abstracta op *e*: diepe, goede, hoge, breede, scame, cromme, gesonde, heete, stille, coude, oude, benevens vele andere woorden, als erde, helle, hoede, clage, pine, rose, side, siele, wonde, enz., enz.

Verloop naar deze declinatie vertoonen vele vrouwelijke *i* stammen, die in den 1sten en 4den naamval enkelv. eene *e* hadden aangenomen. Zie § 91.

VROUWELIJKE *I* STAMMEN.

A.

90. Ook hier moet men weder het onderscheid maken als

bij de mannelijke *i* stammen. In sommige woorden bewijst de umlaut nog, dat zij tot deze klasse behooren: ent (*eendvogel*), hecht, gewelt, scelt, naast ant, hacht, gewout. Een vorm scalt komt niet voor in het Mnl. De verbuiging behoorde te zijn als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *maget.*	1. *magede.*
2. *magede.*	2. *magede.*
3. *magede.*	3. *mageden.*
4. *maget.*	4. *magede.*

91. Op deze wijze behoorden verbogen te worden: aendacht, anxt, arbeit, bank, borch, borst, bruloft, bruut, daet, doget, dracht, gebare, gewelt, gift, joget, jonst, gans, gloet, gracht, huut, jacht, comst, const, cracht, list, lust, lucht, maget, macht, nacht, noot, scrift, scult, spoet, tocht, vaert, vlucht, vrucht (*vrees* en *vrucht*), vuust, wacht, werelt, enz.

De hier opgegeven declinatie is echter niet meer behouden. Zoo namen bij verschillende woorden de nom. en acc. sing. eene *e* aan, wellicht om het vrouwelijk geslacht beter te doen uitkomen: biechte, jonste, gedachte, genoechte, gifte, comste, hoverde, clachte, jogede (17de eeuw jeugde), dogede (17de eeuw deugde), luchte, scoude, verste, nachte, gloede, enz. Zie vooral *Tijdsch.* II, 47 enz.

De gen. sing. eindigt slechts nu en dan nog op *e*: sire vaerde gaen; scoenre doode doot liggen; gewoonlijk heeft deze den uitgang van den nom., acc., sing. aangenomen, of somtijds dien van de zwakke verbuiging *en*.

Dit zelfde geldt voor den gen. en dat. sing.: der doget, der joget, der bruut, der scrift naast genitieven als: der maechden, der geboerten, der toecomsten; — ter brulocht, metter haest naast datieven als: met grooter haesten, met gewelden, met groter crachten, enz. enz. De mogelijkheid bestaat echter, dat deze gen. en dat. met den uitgang van de zwakke verbuiging teruggebracht moeten worden tot nominatieven op *e*. Zelden ontmoet men een

datief op *e*: met groter vaerde, met naecter hude. Verschillende andere genitieven en datieven, vooral na voorzetsels, komen voor met den uitgang *e*, waarbij het echter niet altijd met zekerheid is te beslissen, of zij den oorspronkelijken uitgang bezitten, dan wel terug moeten gebracht worden tot nominatieven op *e*.

92. De pluralis eindigt zeer dikwijls op *en*; bij de woorden, die op een klinker uitgaan, altijd op *n*. Vgl. de pluralia: dogeden, consten, mageden, werelden, coen (somtijds coye), dien (*dijen*), reen.

93. Tot deze klasse behooren ook de woorden op *heit* als: claerheit, salicheit, vrolicheit, enz. De zwakke gen. en dat. op *en*, die ook bij deze woorden voorkomt, kan ook toe te schrijven zijn aan den uitgang *heide*, die naast *heit* voorkomt.

94. Genitieven als deser werelts, uwer edelheyts, der oncuusheyts, deser maechts en andere, genoemd in *Tijdsch.* II, 39 en vlgg, zijn eenvoudig als producten van onkunde en slordigheid te beschouwen, en behoeven geen aanleiding geweest te zijn tot het sterk verloop van vele vrouwelijke *i* stammen naar het mannelijk geslacht, zooals het geval is met: anxt, arbeit, bank, borst, doget, gracht, hant, huut. comst, nacht, noot, tijt, vlucht, vuust, werelt en andere in *Tijdsch.* II, 39 vlgg. genoemde, alwaar ook gewezen wordt op het verloop der vrouwelijke woorden: daet, last, graft, scrift, gewelt, naar het onzijdig geslacht.

VROUWELIJKE *I* STAMMEN.

B.

95. Tot deze klasse der *i* stammen (met korte wortelsyllabe), die op dezelfde wijze als de in § 90 bedoelde worden verbogen, behooren alle vrouwelijke woorden op scap, scepe (somtijds scape, scep, scip, scappe, sceep): bliscap, bootscap, vrientscap, viantscap, vroescap, enz. Meestal zijn het abstracte znw.

Behalve vele mannelijke *i* en *u* stammen, die wegens den uitgang *e* in den nom., zijn verloopen naar het vrouwelijk geslacht, zooals: bete, hate, grepe, sale (sele), steke, toge, vloge, enz.; sede, scade, vrede, § 85, behooren ook tot deze klasse de woorden stede, waarnaast stat, en dore (duere). Bekend vooral is de uitdr. met staden, dat. plur. van een nom. plur. stade(n). De dat. sing. kan ook luiden stade(n). Deze vormen behooren bij den nom. sing. stat, terwijl stede, steden, de dat. sing. of de plur. zijn van een nom. stede. Zooals hieruit blijkt, heeft de zwakke verbuiging ook bij deze woorden haren invloed doen gelden in den dat. sing. en in den pluralis.

VROUWELIJKE *U* STAMMEN.

96. De vrouwelijke *u* stammen, zooals hant (got. handus), zijn alle verloopen naar de *i* declinatie, zoodat hierover niet behoeft te worden gesproken. Men vergelijke ook § 85, waar er op gewezen wordt, hoe ook sommige mannelijke *u* stammen zijn verloopen naar de vrouwelijke *i* stammen.

ZWAKKE VERBUIGING.

MANNELIJK.

97. De verbuiging der znw. die tot deze klasse behooren en dus eene *n* als stamsluiter hebben, verschilt in het Mnl. aanmerkelijk van de oorspronkelijke. Deze zou aldus moeten luiden:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *grave.*	1. *graven.*
2. *graven.*	2. *graven.*
3. *graven.*	3. *graven.*
4. *graven.*	4. *graven.*

Daar de *n*, die tot den stam behoort, spoedig evenwel in den acc. sing. afviel, werd deze aan den nom. gelijk, en in navolging hiervan had dezelfde apocope plaats in den datief,

die wederom gelijk gemaakt werd aan den accusatief. Alleen in den gen. is de *n* behouden gebleven, evenals ook in het meervoud, omdat de *n* daar als casusuitgang werd beschouwd en voor meervoudsteeken werd gehouden. De gewone verbuiging in het Mnl. is dan ook als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *grave.*	1. *graven.*
2. *graven.*	2. *graven.*
3. *grave.*	3. *graven.*
4. *grave.*	4. *graven.*

Tot deze declinatie behooren o. a. bere, brudegome, erve, gegade, geselle, grave, here, hane, hase, hertoge, cnape, lichame, mensche, name, odevare, osse, prophete, rouwe, smake, vorste. Zie ook § 85.

98. Men wachte er zich voor in uitdrukkingen als, grave Dircs doot en dergelijke, grave op te vatten als een geapocopeerden genitief. Het is de nominatief, en grave Dirc moet als één geheel worden opgevat. Vergel. Synt. § 79. *Aanm.*

99. De sterke verbuiging liet nu en dan ook haren invloed gelden, vandaar dat sommige znw. somwijlen in het latere Mnl. een genitief op (*e*)*s* vertoonen: eens hanes, des lichames.

Slechts nu en dan komt een dat., acc. sing. op *en* voor, zooals van het znw. here, dat in den nom. en acc. sing. voor eigennamen ook heer (her) luidt. Vgl. ook brudegome naast brudegom.

Ook de pluralis vertoont somwijlen sporen van een sterke verbuiging, zooals: here, geselle, cnape, vorste voor heren, gesellen, enz.; zelfs is een pluralis heers niet onbekend.

VROUWELIJK.

100. Reeds in § 88 is opgemerkt, dat de vrouwelijke *o* en *jo* stammen bijna geheel zijn verloopen naar de zwakke declinatie en onderscheid in de verbuiging zoo goed als niet meer is waar te nemen. De zwakke verbuiging luidt aldus:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *sonne.*	1 *sonnen.*
2. *sonnen.*	2. *sonnen.*
3. *sonnen.*	3. *sonnen.*
4. *sonnen.*	4. *sonnen.*

De invloed der sterke declinatie is zoo groot, dat de gen. somwijlen uitgaat op *e*, de datief gewoonlijk, terwijl de accusatief gelijk is geworden aan den nom. sing. Ook de pluralis ondervond dien invloed, zoodat nom., gen. en acc. nu en dan op *e* uitgaan.

101. Tot de zwakke declinatie behooren o. a.: assce, duve, dierne, linde, nichte, quene, sonne, tonge, vrouwe. Verder behooren hiertoe vele oorspronkelijk mannelijke znw., die wegens hunnen uitgang *e* in den nom. sing. naar deze verbuiging zijn verloopen, en het vrouwelijk naast het mannelijk geslacht hebben aangenomen. Dergelijke zijn: hage, mane, name, necke, scade (*schaduw*), smake, sterre, wille.

ONZIJDIG.

102. De onzijdige woorden, die tot de zwakke declinatie behooren, zijn: herte, oge, ore. Wegens hunnen uitgang verloopen zij nu en dan naar het vrouwelijk geslacht. Vele onzijdige woorden, die sterk verbogen worden, vertoonen somwijlen vormen van de zwakke declinatie. Zie § 84 en 86.

VERWANTSCHAPSNAMEN, ENZ.

103. De verwantschapsnamen vader, broeder, moeder, dochter, suster worden in het enkelvoud niet verbogen. Ook de nom. en acc. plur. is oorspronkelijk onverbuigbaar; de gen. plur. eindigt op (*e*)*re* en de dat. plur. op *en*. Naast den onverbogen gen. sing. komt regelmatig een gen. op *s* voor van vader en broeder, die ook een pluralis op *s*, *e*, of *en* kunnen vormen, evenals ook moeder, dochter, suster nu en dan een plur. op *e*, *en* of *s* vertoonen.

Ook vrient en viant behooren oorspr. in den plur. on-

verbogen te blijven. Ze nemen echter even goed den uitgang *e* of *en* in den plur. aan, naast den onverbogen vorm, die van viant toch al zeldzaam is.

104. Het znw. man luidt dikwijls in den nom. en acc. plur. man naast manne, mannen, mans. Een enkele maal wordt de onverbogen casus ook in den gen. en acc. plur. aangetroffen. Verder kunnen in den nom. en acc. plur. onverbogen voorkomen genoot en cnecht.

105. Opmerking verdient eindelijk, dat in navolging van vele namen van maten, munten en gewichten, die dikwijls in den plur. onverbogen bleven (buender, gulden, mergen, paer, pont, sester, enz.), ook andere dergelijke benamingen geen uitgang in de plur. aannemen als: groot, hoet, marc, penninc, scelling, talent, (dach)vaert, dachwant, enz.

EIGENNAMEN.

106. Bij de mannelijke eigennamen onderscheidt men eene sterke en eene zwakke verbuiging. De sterke verbuiging volgen die eigennamen, welke op een consonant eindigen; de zwakke verbuiging die, welke eindigen op een vocaal. Ook hier oefenen zwakke en sterke verbuiging invloed op elkander. De eigennamen, die uitgaan op een vocaal en dus in den gen. sing. moesten eindigen op *en*, vertoonen nu en dan een uitgang *es*: Keys, Ottes, terwijl eigennamen uitgaande op een consonant, dikwijls in den gen., dat. en acc. sing. *en* vertoonen in plaats van *es*, *e* en een onverbogen acc.: Fransoysen outaer. Entie Abrahamen gaf Chanaan. Uutvercoren adde hi Pietren.

De acc. sing. neemt somwijlen in de sterke verb. den uitgang *e* van den datief aan: Arnoude, Pietre, Ludowike, enz.; ook is een nom. Ka(e)rle niet zeldzaam.

107. Ook kan men in alle naamvallen een' onverbogen vorm aantreffen: Symoen broeder; van Jhesus Kerst monde; sconinx Segebrecht; alse dit Mauras wart cont; die ridders antworden Ferguut saen.

108. Eindigt de eigennaam op een *s*, dan blijft hij altijd in den gen. sing. onverbogen: de sone Ynacus; broeder Cambises; in Heliseus tiden.

De pluralis ging uit op *e* of *en*: die Galose, die Latine, die Romeyne(n), die Ydumeen, die Goten.

Aanm. — De gen. sing. van Boudene (met apocope Bouden) luidt altijd Boudens, de dat. en acc. Boudene. Dit woord is een mannelijke *i* stam en wordt derhalve regelmatig aldus verbogen.

VROUWELIJKE EIGENNAMEN.

109. De sterke en zwakke verbuiging dezer eigennamen is zoo zeer saamgevallen, dat er geen scheiding meer is te maken. Zij, die op eene *e* uitgaan, zoowel als die op een consonant eindigen, hebben gewoonlijk een gen. op *en*, dat. op *en*, *e*, acc. *e*, *en*. Een onverbogen vorm in alle naamvallen komt nu en dan ook voor.

Somwijlen hebben eigennamen, die op een consonant uitgaan, in navolging van anderen, die *e* als uitgang hadden, eveneens deze *e* aangenomen. Eene *s* nemen de vrouwelijke eigennamen aan in den gen., wanneer deze voor het bepaalde woord staat: Rachels kint, Vredegonds scalchede.

ADJECTIEF.

110. Men onderscheidde in het Mnl. eene sterke en eene zwakke verbuiging der adjectieven. De eerste luidde als volgt:

MANNELIJK.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *groot.*	1. *grote.*
2. *grotes,-s.*	2. *grotere,-re,-er.*
3. *groten.*	3. *groten.*
4. *groten.*	4. *grote.*

VROUWELIJK.

1. *grote.*	1. *grote.*
2. *grotere,-re,-er.*	2. *grotere,-re,-er.*
3. *grotere,-re,-er.*	3. *groten.*
4. *grote.*	4. *grote.*

ONZIJDIG.

1. *groot.*	1. *grote.*
2. *grotes*,-*s.*	2. *grotere*,-*re*,-*er.*
3. *groten.*	3. *groten.*
4. *groot.*	4. *grote.*

111. Het adjectief werd sterk verbogen, wanneer het alleen stond (uitgezonderd voor eigennamen) of vooraf werd gegaan door een, engeen (negeen) of een pronomen poss.: arem man dannes geen grave; ic ende vijfhondert miere man, daer grote doget leget an; dats mi cranc gewin; groet diet; een stout ridder; ene goede daet; een sterc paert; sijn recht sone.

Somtijds verliezen adjectiva, die oorspr. op *e* uitgingen, dezen uitgang: vremt man; blijt leven; scoen joffrouwen; een riic coninc; een scoen rivier.

112. De invloed der zwakke verbuiging is ook hier wederom merkbaar. Vandaar dat men nu en dan een nom. sing. masc. en nom. acc. neutr. op *e* ontmoet, doch meestal in het latere Middelnederlandsch; na het pron. poss. geschiedt dit eveneens en zelfs dikwijls in goed Mnl.: een gedaechde man; een bloedige strijt; een hebreeuwsche wijf; sijn goede halsberch; mijn jonge lijf; enz.

113. Naast de sterke gen. op *es*, *s* (die met een voorafgaande *s* samensmolt en na *ch* dikwijls wegviel: enich dincs) komt in bovengenoemde gevallen, vooral in den lateren tijd, nu en dan een zwakke gen. voor. Meestal in het latere Mnl. ontmoet men ook een gen. zonder uitgang: dijns edel borchgraven. De naamval scheen hier genoegzaam door het pron. te zijn aangeduid.

114. Een datief sing. masc. zonder uitgang wordt zeer zelden aangetroffen; minder zeldzaam is zulk een acc. sing: daer men subtijl raet sel ramen; die heeft gheleeft een salich dach; in enen donker kerker.

115. Opmerking verdient, dat vooral in het latere Mnl. dikwijls een gen. sing. masc. neutr., een dat. sing. masc. neutr., een dat. plur. van alle geslachten, en een acc. sing. masc. op *e* in plaats van op *en* voorkomt: eens rukende lichaems;

enen slapende molenman; in levende live; onder dinen mogende gloriosen heiligen; enen bleckende steen. Zie vooral van Helten § 311 en 312. Meestal heeft dit plaats bij de tegenw. deelw., doch vgl. in meere love; wie sach ie coenre dief.

116. De nom. acc. sing. fem. komt somtijds zonder uitgang voor: het was groet onnere; die coninc selve dede hem groot ere; so mocht men se daer sien groet pine liden; hen leet doe niet een half vile.

De uitgang van de gen., dat. sing. fem. *ere*, werd gewoonlijk door apocope *er*, doch na *l*, *n*, *r* of *le*, *ne*, *re*, werd hij *re*.

De volle vorm *ere* komt echter ook voor, alsmede somwijlen *re* na andere dan bovengenoemde consonanten. Zie *Taal- en Lettb.* VI, 155: met groter vrucht; met groter ere; met goeder herten; van felre maniere; met reenre scaemten; met scoenre tale; in waerre saken; hi wilde hem siere enegere dochter geven; van grotere ande; in alsulkere were; te aldus grotre eeren; in gerechtre aermoeden; enz.

Toen in de latere middeleeuwen de *e* in reenre, cleenre, enz. afviel, werd tusschen de *n* en volgende *r* eene *d* ingelascht, vandaar: in reinder vrucht; met cleender scaren; bi eender cleender spise; te guldender porten.

117. Een dubbelen uitgang vindt men in: sirer scoenrer dochter; te gherer tijt; vgl. ook: met erer slavine, sirer dochter man die alle in de *Lorreinen* worden aangetroffen.

118. In den vocatief kon het adjectief zoowel zwak als sterk verbogen worden: ellindech wijf, quaet horen sone, mi arm sondaer; helich vader, onsalich man, naast heilige vader, lieve sone, mi arme sondaer, lieve here, soete vrient, enz.

119. De nom. plur. van alle geslachten komt nu en dan zonder uitgang voor: geestelec manne; orborlijc dingen; dierbaer vate; kerclec gewaden.

Aangaande den uitgang van den gen. plur. valt hetzelfde

op te merken als bij den gen. dat. sing. fem. (§ 116): vele nuttelikere wette; vele mogendere viande; vele smertelikere wonden; vele wilder beesten; vele edelre liede; vele scoenre zaghen; so vele jongre liede; vele grotre scaren.

120. Eindelijk verdienen opmerking genitieven als: eens vroet mans raet; elc mans wort; eens goetmans genoet; bi menich mans scoude; kalu Karles sone; groot Karles dagen; een datief: dit sceen arem man Brunen wel; hets menich man grote ere gesciet, waar het adjectief met het subst. als één geheel moet worden beschouwd.

121. Apocope der *e* heeft in alle naamvallen plaats in den uitgang *ele*, *ene*, *ere*. Vandaar vormen als: edel ridders, seker liede, van ere suver maget, enz.

Adjectieven of participia op *en* konden door samentrekking zonder casusuitgang voorkomen: enen besloten brief; met drie anderen gulden cleederen; van eygen goetduncken. Vgl. § 142.

ZWAKKE VERBUIGING.

122. Het adjectief werd in het Mnl. zwak verbogen, wanneer het voorafgegaan werd door het lidwoord of een voornaamwoord; zie § 111. De verbuiging was als volgt:

MANNELIJK.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. *die grote.*	1. *die grote.*
2. *des grotes.*	2. *der grotere,-re,-er.*
2. *des groten.*	3. *den groten.*
3. *den groten.*	4. *die grote.*
4. *den groten.*	

VROUWELIJK.

1. *die grote.*	1. *die grote.*
2. *der grotere,-re,-er.*	2. *der grotere,-re,-er.*
3. *der grotere,-re,-er.*	3. *den groten.*
4. *die grote.*	4. *die grote.*

ONZIJDIG.

1. *dat grote.*	1. *die grote.*
2. *des grotes.* / *des groten.*	2. *der grotere,-re,-er.*
3. *den groten.*	3. *den groten.*
4. *dat grote.*	4. *die grote.*

123. Zeer dikwijls werd in den nom. sing. en plur. van alle geslachten, alsook in den acc. sing. fem. en neutr. de *e* achter den uitgang *el*, *en*, *er* weggelaten: die simpel Karel; die edel ridders; die gelasen sale; die dorper minne; enz. In navolging hiervan verliezen ook andere adj. dikwijls den uitgang *e* in bovengenoemde naamvallen, die arm ridder; die claer lucht; tlang lijf; tgoet evel; die bestelec herten.

De genitieven op *en* of die op *es* werden zonder onderscheid door elkaar gebruikt. Alleen wanneer het adjectief met het lidwoord achter het znw. stond, gebruikte men bijna uitsluitend den gen. op *en*: Sente Jacobs des groten; coninc Puppijns des clenen houde; Karles des simpels doot.

Hetzelfde, dat is opgemerkt aangaande het uitvallen van de *e* in den uitgang *es* en het samenvallen van de *s* met eene *s*, eene *s* verbinding of eene *ch* bij de sterke verbuiging, geldt ook hier: des wijs mans, des naest dages, des valsch profeten.

Somwijlen viel de *n* van den genitiefuitgang *en* weg, vooral bij de tegenwoordige deelwoorden: des levende gods, des verduwende bloets en enkele andere. Ditzelfde verschijnsel wordt ook waargenomen bij den dat. sing. masc. en neutr. en in den dat. pluralis van alle geslachten. Vooral in het latere mnl. vindt men hiervan tal van voorbeelden: ten achtende dach; van den beste hoofde; den meerre Jacob; van den vallende evel; van den groyende dingen; van den vercochte lande, enz.

De accusativus sing. masc. kon in later middelnederlandsch eveneens de *n* verliezen: den wisen onderscheydende man.

124. Aangaande den uitgang *er* in den gen. en dat. sing.

fem. en gen. plur. van alle geslachten valt hetzelfde op te merken als bij de sterke verbuiging. Ook hier heeft dikwijls afval van de slotconsonant *r* plaats: der kerstenlike kerke; bi der helige macht; der uutvercoerne ingelen, enz. Vooral in het latere mnl. wordt dit verschijnsel herhaaldelijk aangetroffen.

125. Over de verbuiging van het adjectief, dat onmiddellijk achter het znw. staat, zie *Synt.* § 85 en 86, alsook wanneer dit adj. voorafgegaan wordt door het lidwoord, § 87 en 88. Staat van twee adjectieven een vóór en één achter het znw., met of zonder herhaling der praepositie, dan wordt dit laatste adj. verbogen, alsof het voor het znw. stond: in sconen worden ende in lichten; van stouten lieden ende van wisen; met sterken toegange ende met wreden; met precieusen steenen sconen, enz. Alleen in het rijm wordt hierop eene uitzondering gemaakt.

126. Niet zelden ontmoet men echter een vorm op *e* in alle naamvallen bij het onmiddellijk achter het znw. geplaatste adjectief: van den spiegele hystoriale; van den mertelare goede; van goude fine; der gerechticheit goede.

127. Onverbogen blijft het praedicatief gebruikte adjectief, *Synt.* § 89, en het door een determinatief van het znw. gescheiden bijv. naamw. *Synt.* § 99. Toch nemen een groot aantal adjectieven, praedicatief gebruikt, den uitgang *e* aan. Deze *e* is geen buigingsuitgang, doch in navolging van andere adjectiva op *e* ook achter de hier bedoelde geplaatst. Zie vooral *Tijdsch.* II, 55 en *Synt.* § 97. Men wachte er zich derhalve voor in uitdrukkingen als: met menighen tormente sware; vor den keyser hoghe; den ridder fiere; met herten clare, deze vormen gelijk te stellen aan die in: van den spiegele hystoriale, enz., daar de adj. sware, hoge, fiere, clare, ook praedicatief voorkomen blijkens de in het *Tijdschrift* vermelde voorbeelden. Over de bijw. op like, zie ook aldaar en *Synt.* § 93.

128. Het als znw. gebruikte adjectief kan zwak en sterk verbogen worden na het lidw. van onbepaaldheid of een on-

bepaald telw. Na het lidw. van bepaaldheid werd het verbogen als een gewoon bijvoeglijk naamwoord; zie § 122 De buiging van het znw. heeft evenwel dikwijls hier haren invloed doen gelden, *Synt.* § 102. Een pluralis van het onzijdig geslacht komt niet voor, en dat van het vrouwelijk is zeldzaam.

MANNELIJK.

Enkelvoud.	Meervoud.
die goede.	*die goede(n).*
des goeden, (e)s.	*der goeder, e, en.*
den goede(n).	*den goeden.*
den goede(n).	*die goede(n).*

VROUWELIJK.

die goede.	*die goede(n).*
der goeder.	*der goeder, e, en.*
der goeder.	*den goeden.*
die goede.	*die goede(n).*

ONZIJDIG.

dat goede, goet.
des goeden, (e)s.
den goede.
dat goede, goet.

De gen. sing. masc. heeft somtijds een dubbelen uitgang *ens*, doch meestal in het latere mnl. De gen. plur. eindigt nu en dan op *ers* in plaats van op *er* in de uitdr. (n)iemant goeders, iement vremders, wye goeders.

COMPARATIEF EN SUPERLATIEF.

128. De comparatief werd gevormd door achtervoeging van *ere* (*re*, *er*) achter den positief. Nu en dan werd tusschen de slotconsonant *l*, *n*, *r* en de volgende *r*, wanneer de *e* was afgevallen, eene *d* ingelascht, zoodat scoenr, scoender werd: Blitscap doet den sconen te scoender wesen. Voor de omschrijving van den comp. zie *Synt.* § 105, 110.

129. De superlatief werd gevormd door achtervoeging van

st, of zelden *est*. Ook deze werd op verschillende wijze omschreven; zie *Synt.* § 111 en aangaande de adjectieven, die geen trappen van vergelijking toelaten, § 125.

130. De onregelmatig gevormde trappen van vergelijking zijn:

goet	— *bet* (*bat*, *beter*, somtijds *goeder*)	—	*best.*
quaet	— *quader*	— *quaetst* en *werst.*	
clein	— *minre* (*minder*)	—	*minst.*
lettel	— *cleinre*	—	*cleinst.*
groot	— *meerre* (*meerder*)	—	*meest.*
	groter		*grootst*

131. Niet den vorm maar wel de beteekenis van een comparatief hebben de bijwoorden bet (bat), min, mee, lanc, wers (wars, wors), in de bet. van beter, minder, meer, langer, slechter. Naast den oorspronkelijken vorm mee vindt men veelvuldiger, door invloed van het adj. meer, den vorm meer: emmermee, emmermeer; nemme(e), nemmer; ie lanc so mee(r). Over de verbuiging, zie *Synt.* § 94 en 95.

Het bijw. gerne had in het mnl. nog den regelmatigen comp. en superl. gerner, gaerner; gerenst (geernst, garenst, gerst). De comp. kan ook zijn eer of liever.

PRONOMEN.

Pronomen Personale.

ENKELVOUD.

1ste Persoon.	2de Persoon.
1. *ic.*	1. *du.*
2. *mijns.*	2. *dijns.*
3. *mi.*	3. *di.*
4. *mi.*	4. *di.*

MEERVOUD.

1. *wi.*	1. *gi.*
2. *onser*, *ons.*	2. *uwer*, *uw(e)s.*
3. *ons.*	3. *u.*
4. *ons.*	4. *u.*

133. De 1ste pers. sing. luidt somtijds *icke* of toonloos *ec*. In plaats van *mijns* wordt, in navolging van den pluralis, ook *miner* (*mijnre*, zelden *mijnder*) aangetroffen. In verbinding met selfs luidt de tweede naamval *mijn*, evenals *dijn*, *sijn*, *haer* naast *mijns*, *dijns*, *sijns*, *haers*. De derde en vierde naamval *mi* wordt ook *mie* geschreven; somtijds luiden zij *mijn* (*mien*), vooral in het latere Middelnederlandsch. Een acc. *mich* is een indringer uit het Middelfrankisch, die in hd. gekleurde stukken wordt aangetroffen. De nom. plur. luidt ook *wie* en voor *ons* vindt men in het rijm ook *uus* (*us*).

134. De nom. sing. van den 2den pers., enclitisch achter den werkwoordsvorm geplaatst, kan na een scherpe consonant *tu* luiden: wordstu, heefstu, segstu. In later Mnl. wordt herhaaldelijk in plaats van *du* een vorm *stu* (*ste*) aangetroffen gewoonlijk achter pronomina, conjuncties en adverbia: diestu, dienstu, datstu, ofstu, waerstu; voor een groot aantal bewijsplaatsen, zie *Van Helten* bl. 433. Onder invloed van den gen. plur. ontstond een gen. sing. *diner* (*dijnre*, waaruit later weder *dijnder*). De dativus en acc. sing. worden ook voorgesteld als *die*. Werd *di* enclitisch achter een werkwoordsvorm geplaatst, die eindigde op *t*, dan werd de *d* van het pronomen geassimileerd; gewoonlijk werd dan slechts éene *t* geschreven: ic brachti voor ic brachte di.

135. De nom. plur *gi*, somwijlen voorgesteld als *gie*, luidde eigenlijk *ji*, dat enclitisch achter den werkwoordsvorm als *i* voorkomt: wildi, antwordi, hoordi, voor wilt gi, antwort gi, hoort gi; zie *Taal- en Lettb.* V. 310. De gen. plur. luidt in de oostelijke dialecten nu en dan *ur(r)e*, geassimileerd uit *uwre*; voor selfs en gelijc bezigde men altijd *uw(e)s* (*iuwes*); in later Mnl. ook buiten deze verbinding. Voor den dat. acc. *u* vindt men wel eens *ju* (*iu*), *jou*, evenals voor *uwer* ook *juwer*, *jouwer*. *Synt.* § 132 *Aanm.* en vgl.: Ghi dadet houde, wisti watter jou of comen soude.

136. De verbuiging van het pronomen van den 3den persoon luidde aldus:

	Enkelvoud.		Meervoud.	
1.	*hi.*	*si.*	*het.*	*si.*
2.	*sijns.*	*haere*, *haer.*	*sijns.*	*haers*, *ha(e)re*, *haer.*
3.	*hem(e).*	*ha(e)re*, *haer.*	*hem(e).*	*hem.*
4.	*hem(e).*	*ha(e)re*, *haer.*	*het.*	*hem.*

137. De nom. sing., ook voorgesteld door den toonloozen vorm *he* en door *hie*, wordt als hij enclitisch gebruikt wordt *i*: haddi, seidi, gaffi, alsi voor hadde hi, seide hi, enz.

De gen. sing. luidt, in navolging van *onser*, *uwer*, eveneens *sijnre*, *siner* en later *sijnder*, doch voor selfs ook *sijn*. De dat. acc. sing. luidt met wisseling van *e* en *i* nu en dan *him* en met verzwakking van de *m* tot *n*: *hen*, *hin*. Een vorm *hom(e)* wordt nu en dan (meestal in het rijm) aangetroffen; in oostelijke geschriften ook *hene* (acc.).

138. De nom. sing. fem. *si*, wordt ook voorgesteld als *sie* en *soe*, *so* (vgl. Got. *sô*). De gen. sing. luidt nu en dan ook *haers*, *haerre*, *hoerre*; de vorm *haers* is ontstaan onder invloed van *mijns*, *sijns*. Een enkele maal ontmoet men een dat. acc. sing. fem. *here* (*Ferg.* 4885). De acc. sing. fem. luidde somwijlen als de nom. *si* (*sie*) en werd dan gewoonlijk enclitisch gebruikt en verzwakt tot *se*.

139. Naast den nom. sing. neutr. *het* stond ook *hit*. Voor den gen. dat. zie bij het masc.

140. De nom. plur. *si* werd ook voorgesteld door *sie* en enclitisch door *se*. De gen. plur. kon luiden: *haerre*, *hoer(r)e*, *hoors*, *hors*, *hems*, *hens*, *hender* (in Limburgsche geschriften). *Haers* werd alleen gebezigd voor gelijc en selfs.

De dat. plur. luidt, eveneens als de sing., *hen*, *him*, *hin* en ook *hun*, *hon*, *hom*. De acc. luidt ook *him*, *hin*, *hen*, *hun*, *hon*, *hoen*, en somwijlen evenals de nom. *si* (enclitisch *se*), *sie*. Zie verder *Mnl. Wdb.* II, kol. 418—420.

141. Evenals thans kon de plur. ook versterkt worden door liede (*lieden*), dat in den gen. den uitgang *er* aannam, dewijl het als pron. begon beschouwd te worden, en dezen uitgang soms behield, ook wanneer het niet in verbinding

met een pron. voorkwam: in hare lieder cost; vor de lieder ogen; der dulre lieder doot.

142. Naast de bovengenoemde vormen met eene *h* bestonden ook zonder die letter een gen. sing. masc. neutr. *es*, acc. sing. masc. *ene* (*en*, *ne*); gen. dat. sing. fem. *ere* (*re*, *er*); nom. acc. sing. neutr. *et*; gen. plur. *ere* (*re*, *er*). De genitieven komen dikwijls voor in zinnen met de ontkenning *niet*. Zie *Synt.* § 15 (1). *Aanm.* I. Alle vormen kunnen enclitisch gebruikt worden: hine liets niet; Gringolet quam tote sinen here, alstene sach; Ende met u saelt also vergaen; God moeter (*der siele*) al gewouden; Doe wasser daer twintich hondert.

Volgde *en* (acc. sing. masc.) op een werkwoordsvorm eindigende op *en*, dan smolten deze twee samen: (de spiegel vallen began). Si sagen (d. i. sagenne) vallen ende warens blide; wanneer hem volgde had eveneens samensmelting plaats, doch daar bleef de *m* behouden: si seidem (seiden hem) dat si wouden; die Egypsche wive bodem (boden hem) haer borste.

143. In geschriften uit het zuidoosten van ons land treft men in den nom. en acc. plur. masc. en acc. sing. fem. een pronomen *ge* aan, dat de beteekenis heeft van *si* (*se*). Voor de verklaring zie *Taal- en Lettb.* V. 309—311: So vincgen sise ende bondenghe. Als de liede dies worden gewaer, so vlouwenghe. Zie *Mnl. Wdb.* II. 943.

PRONOMEN REFLEXIVUM.

144. Een afzonderlijk pronomen reflex. had men in het Mnl. niet. Men gebruikte hiervoor het pron. personale n. l. dat. acc. *hem* (*hen*), *haer* (bij uitzondering, zooals thans nog in de volkstaal, *sijn*, door invloed van den genitief *sijns*). Ook voor het onzijdig geslacht werd *hem* gebruikt. *Synt.* § 157. Ook hier kan de enclytische vorm *em* (*en*) gebruikt worden: Moyses haestem ende gaet tEgypten wert; hi cleedem; elc pijndem; hi weerden; enz. In de 15de eeuw ontmoet men in de oostelijke dialecten *sich* als dat.

acc. De zuivere vorm zou zijn *sik* (*sick*), die men thans nog in de Saksische provincies gebruikt en die nu en dan ook in het Mnl. voorkomt: Datte meester in andren dinghen zic also gehandelt hebbe (*zich heeft gedragen*), dat hi den orden toe enen hovede niet en voege (*D. Orde* 313). Nu en dan treft men in het latere Mnl. nog een ander pron. reflex. aan, nl. *sij* (vgl. *mich* en *mij*): Ist dat zi een gheruchte of een ghescal verheft (zie *Mnl. Wdb.* II. kol. 421).

PRONOMEN DEMOMSTRATIVUM.

MANNELIJK.

145.

Enkelvoud.				Meervoud.			
1. *de*	*die*	*dese*	*gene.*	1. *de*	*die*	*dese*	*gene.*
2. *des*	*dies*	*deses*	*geens.*	2. *der*	*dier(e)*	*deser(e)*	*gener.*
3. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*	3. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*
4. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*	4. *de*	*die*	*dese*	*gene.*

VROUWELIJK.

1. *de*	*die*	*dese*	*gene.*	1. *de*	*die*	*dese*	*gene.*
2. *der*	*dier(e)*	*deser(e)*	*gener.*	2. *der*	*dier(e)*	*deser(e)*	*gener.*
3. *der*	*dier(e)*	*deser(e)*	*gener.*	3. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*
4. *de*	*die*	*dese*	*gene.*	4. *de*	*die*	*dese*	*gene.*

ONZIJDIG.

1. *dat*	*dat*	*dit*	*gent.*	1. *de*	*die*	*dese*	*gene.*
2. *des*	*dies*	*deses*	*geens.*	2. *der*	*dier(e)*	*deser(e)*	*gener.*
3. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*	3. *den*	*dien*	*desen*	*genen.*
4. *dat*	*dat*	*dit*	*gent.*	4. *de*	*die*	*dese*	*gene.*

146. De vorm *de*, waarschijnlijk uitgesproken als *dee*, is naast *die* ook gebruikelijk als artikel. De dativus sing. luidt somwijlen *deen*, *deer*, *deen* en de acc. sing. masc. *deen*. In geschriften uit de oostelijke gewesten vindt men wel eens een dat. sing. *deme*. Naast *des*, *der*, *den* komen herhaalde malen *dies*, *dier*, *dien* voor (*Taal- en Letth.* VI, 284). Ook is een onverbogen *de* in *alle* naamvallen niet ongewoon. Ditzelfde geldt ook van *die* in den dat. acc. masc. en dat. sing. fem.

en dat. plur. In geschriften van de oostelijke grens wordt *die* dikwijls voorgesteld door *di*.

146. De gen. sing. masc. neutr. luidt ook *des*, *dis* (uitsluitend in het rijm) en voor het neutr. bovendien *das* (*dos* in het rijm). Herhaalde malen werd de *e* van *des* gesyncopeerd dsbroeder, dsduvels, dsdaegs, dsdoenredaegs, dsbisscops, en tengevolge hiervan kon weder *ds* als *ts* geschreven worden: tsavonds, tsmans, tsvader, tsmenschen, tsheren, waarna *ts* kon samensmelten tot *s*: sgraven, svaders, sbiscops. Voor een in den gen. geplaatst znw., dat vooraf gaat aan het bepaalde woord, kon *ts* ook overgaan in *t*: van tkeysers wege; thertogen cnecht een; tserpents staert; tviants kinder; in tconincs rike; nu en dan ook wanneer deze genitief volgt na de bepaling: ic bem brood tlijfs. Eene enkele maal werd de *t* voor een zachte consonant verzacht tot *d*: bi dgraven hode. Ontmoet men zulk een genitief van een onzijdig znw. dan is het niet met zekerheid te bepalen of de *t* voor *ts* staat, dan wel of hier lidwoord en znw. zijn samengesmolten.

Zelfstandig gebruikt kon *des*, enclitisch, ook samensmelten tot *ts*: ic wilts in haren rade staen; Pieter seide: in kents niet; doet hijs een ic doets twee.

De nom. acc. sing. neutr. kon ook *datte* luiden, meestal in het rijm. Over den instrumentalis *di* (*die*) zie *Synt.* § 71 en 72.

147. De nom. sing. masc. *dese* kan ook in den dat. acc. worden aangetroffen; vgl. *die*. In plaats van den regelmatigen vorm *deses* (masc. en neutr.) vindt men meestal *dees* of verkort *des*. De nom. acc. sing. fem. kan met apocope van de *e* ook *dees* luiden. De gen. dat. sing. fem. en de gen. plur. luiden gewoonlijk *deser*, *derre*.

Het onzijdig kan ook *ditte* zijn. Een instrumentalis *dese* vindt men nog in *dese*(*gelike*).

148. De nom. sing. *gene* luidde ook *gone* en somtijds *guene*, *geen*. De gen. dat. sing. fem. en gen. plur. waren gewoonlijk *geenre*, *ger*(*r*)*e*, *gore*. De nom. acc. sing. neutr. kon *geent*, zoowel als *gent*, *gint*, *gont*, *guent* zijn. Ook komen *gene*, *geen*, *gone* voor, doch alleen adjectiefs.

De verbuiging van *gene* in *diegene* was gelijk aan die van het zelfstandig gebruikte adjectief, dus:

diegene.	*diegene.*	*datgene.*	*diegene.*
desgeens, genen.	*dergeenre.*	*desgeens, genen.*	*dergeenre.*
dengenen.	*dergeenre.*	*dengenen.*	*dengenen.*
dengenen.	*diegene.*	*datgene.*	*diegene.*

149. Opmerking verdient nog, dat het proclitisch gebruikte lidwoord *t* herhaalde malen met het pron. *geent* in plaats van *gene* wordt verbonden, dus: *tgeent*, enz. De acc. sing. masc. luidde nu en dan ook *dengene* of *dengeen*; de nom. acc. plur. *die geen* of *diegenen*; gen. plur. *dergene.*

PRONOMEN RELATIVUM.

150.

1. *die.*	*die.*	*dat.*	*die.*
2. *dies, wies.*	*dier, wier.*	*dies, wies.*	*dier, wier.*
3. *dien, wien.*	*dier, wier.*	*dien, wien.*	*dien, wien.*
4. *dien, wien.*	*die, wie.*	*dat, wat.*	*die, wie.*
1. *welc.*	*welke.*	*welc.*	*welke.*
2. *welcs.*	*welker.*	*welcs.*	*welker.*
3. *welken.*	*welker.*	*welken.*	*welken.*
4. *welken.*	*welke.*	*welc.*	*welke.*

151. Het gewone betr. vnw. luidde *die* en werd verbogen als het pron. dem. In den gen. en dat. kon overal de vorm van het pron. interrogativum gebruikt worden, alsook in den vierden naamval na een voorzetsel. Somtijds ontmoet men *wie*, ook na *hi*, *si*, *elc*, *diegene.*

Een onverbogen *die* kan men aantreffen in den dat. en acc. sing. masc., dat. sing. fem., neutr. en dat. plur. Zie vooral *Taal- en Lettb.* VI, 276 vlgg. en *Synt.* § 175.

Naast *die* komt ook *de* voor in den nom. sing. en plur. van alle geslachten, en *den* in den dat. acc. sing. masc; zeer zeldzaam is een gen. sing. *des*. In geschriften van de oostelijke grenzen is een relatief *di* niet ongewoon; zie bij het pron. dem. Onder invloed van den dat. en acc. luidt de genitief nu en dan *diens*, alsook, zooals thans *wiens*. De gen. sing. fem.

luidt wel eens *dies* of *wies* (*Synt.* § 176, 177) en de dat. sing. fem. *dien* of *wien* (*Synt.* § 178). De gen. plur. kon in alle geslachten somwijlen *wies* zijn (*Synt.* § 176).

152. Het relatief *welc* werd verbogen als een sterk adjectief. Het relatief *die welke* kon ook gevolgd worden door het pron. dem. *die*: Die lieden, diewelke die waren binder stede. Nu weet dat sekerlic dat ic u soen ben, den welken dien gi in die zee geworpen hebt.

Het thans gebruikelijke pron. rel. *hetgeen* (mnl. *datgene*) komt in het latere mnl. reeds nu en dan voor.

PRONOMEN POSSESSIVUM.

153. Het pron. poss. (*Synt.* § 203 en 204) werd regelmatig verbogen als een sterk adjectief.

1.	*mijn.*	*mine.*	*mijn.*	*mine.*
2.	*mijns.*	*miner, re.*	*mijns.*	*miner,-re.*
3.	*minen.*	*miner, re.*	*minen.*	*minen.*
4.	*minen.*	*mine.*	*minen.*	*mine.*
1.	*onse.*	*onse.*	*onse.*	*onse.*
2.	*onses.*	*onser,-re.*	*onses.*	*onser,-re.*
3.	*onsen.*	*onser,-re.*	*onsen.*	*onsen.*
4.	*onsen.*	*onse.*	*onse.*	*onse.*

Voor een vorm *siene* naast het gewone *sine*, vgl. men *hie*, *sie*, *wie* voor en naast *hi*, *si* en *wi*; en voor *mi(e)re*, *di(e)re*, *si(e)re* voor en naast *mijnre*, *dijnre*, *sijnre* vergelijke men § 55 (8).

154. Niet zelden ontmoet men een onverbogen vorm *mijn*, *dijn* enz. in den acc. sing. masc., nom. acc. sing. fem.; en nom. acc. plur. van alle geslachten. Ook is een nom. masc. sing. en nom. acc. neutr. sing. *ons*, *u* (*iu*), *haer* niet ongewoon. Invloed van de nominativa *mijn*, *dijn*, *sijn* is hier aan te nemen.

Omgekeerd wordt *mine*, *dine*, *sine* onder invloed van *onse*, *uwe*, *hare* aangetroffen, vooral wanneer die pron. achter het znw. zijn geplaatst en meestal in het rijm. *Synt.* § 209 en 86.

Voorafgegaan door het lidw. zou dit pron. moeten luiden

die mijne, *dat mijne* (*tmijne*). Gewoonlijk vindt men evenwel (meest in den sing.) den vorm zonder *e*: *die* (*dat*) *mijn*, *dijn*, *sijn*.

155. De genitivus masc. neutr. kan onverbogen blijven, wanneer pronomen en volgend subst. als één geheel worden beschouwd; zie *Synt.* § 207. De dat. masc. en neutr. wordt somwijlen onverbogen gebruikt of eindigt op eene *e*: op sijn bedde; naer sine droem.

156. De fout, die tegenwoordig dikwijls wordt gemaakt nl. in *ten mijnen huize*, *ten mijnent*, bestond ook reeds in de middeleeuwen blijkens: ten sinen huse; ter uwer name. Zie voor een paar dergelijke verschijnsels in de latere middeleeuwen *V. Helten*, bl. 446, noot.

PRONOMEN INTERROGATIVUM.

157.

1.	*wie.*	*wie.*	*wat.*	*wie.*
2.	*wies*, *wes.*	*wier*(*e*).	*wies*, *wes.*	*wier*(*e*).
3.	*wien.*	*wier*(*e*).	*wien.*	*wien.*
4.	*wien.*	*wie.*	*wat.*	*wie.*

De hier opgegeven verbuiging is die, welke men gewoonlijk in het Mnl. aantreft. De vorm *wie* wordt ook wel eens door *wi* voorgesteld (vgl. *hie*, *hi*). In het Oudgermaansch bestond er van dit pronomen geen vrouwelijk en geen meerv.; men gebruikte hiervoor de vormen van het mannelijk geslacht. Vandaar dan ook, dat nu en dan in het Mnl. nog een gen. sing. fem. *wies*, een dat. acc. sing. fem. *wien*, en een gen. plur. *wies*, acc. plur. *wien*, wordt gevonden. Zie *Synt.* § 220 en 221.

158. Naast *wies* luidt de gen. masc. en neutr. sing. ook regelmatig *wes*. Voor een nom. acc. *wies*, *wes* zie *Synt.* § 18. Het hedendaagsche *wiens* komt in goed Mnl. niet voor; wel in den lateren tijd (15de eeuw), waarin een dat. acc. sing. *wie* eveneens niet zeldzaam is

Voor den instrumentalis van dit pronomen zie *Synt.* § 73—76.

159. Een ander pron. interrogativum was *welc* of met voor-

gevoegd artikel *diewelke*. Het eerste werd verbogen als een sterk bijv. nw. zoo het adjectiefs gebruikt werd. Substantiefs komt het minder voor, en dan nog gewoonlijk in den nominatief sing. en plur. van alle geslachten, dikwijls zonder uitgang.

PRONOMEN INDEFINITUM.

160. Het telwoord een, dat ook als onbepaald voornaamwoord en als lidwoord werd gebezigd, werd verbogen als een sterk adjectief. Herhaalde malen treft men evenwel een onverbogen vorm *een* aan in den nom. acc. sing. fem.; dat. acc. sing. masc. en dat. sing. neutr. Hetzelfde geldt voor negeen, engeen.

Aanm. — Niet zelden vindt men het lidwoord voorgesteld door *en*, in die handschriften, waar de volkomen klinker, in gesloten lettergrepen, door een enkel letterteeken kon worden voorgesteld.

161. Wanneer dit pron. gebruikt werd in den zin van *iemand* of *negeen* (*engeen*, *geen*) in dien van *niemand*, dan nam de nom. sing. masc. en neutr., alsook de acc. sing. neutr. somwijlen den uitgang *e* aan: Tierste dat men quam an Duvelant, spranc ene uten cogge. Ic wane, datter gene en ware, hine soude mi volgen. Doe sprac ene van den seven vroeden; zoo ook het lidw.: eene man, eene visschere, ene jaer, ene kint, enz.; zie *Synt.* § 236; en vgl. ook: engene Here; gene gescal; negene gelt.

162. Voorafgegaan door het lidwoord moest de nom. sing. *ene* luiden. Gewoonlijk echter vindt van *de een* of *t een*, welke vorm somwijlen ook in den acc. sing. masc. doordrong: Dus dedise alle te repe gaen, deen na dander. Zie *Mnl. Wdb.* II, kol. 528.

Opmerking verdient nog, dat na *die ene* (*deen*) gevolgd door *die andere* het werkw. in het meervoud kan staan: Dit wonderde Torec wat si meenden, dat dene logen ende dander weenden. *Synt.* § 441.

163. Enech (eenech, enech, ennech) werd ook verbogen als een sterk adjectief en kon in den nom. acc. fem.

sing. en in den acc. masc. sing. zonder uitgang voorkomen.

In het latere Mnl. was een nom. masc. neutr. sing. en een acc. neutr. sing op *e* niet ongewoon.

Naast den gen. masc. neutr. sing. op *s* (dat u eenichs dincs lust) bestond ook in dien naamval de vorm *eenich*; vgl. hiervoor § 59.

164. Geheel op dezelfde wijze werden som, somich, (sommich) en menich (mennich) verbogen, met dien verstande echter, dat nu en dan een dat. masc. sing. zonder uitgang van *menich* voorkomt, zoodat dit woord in den sing. in alle naamvallen onverbogen kan blijven.

Hierbij valt verder nog op te merken, dat alle drie het lidwoord voor zich kunnen nemen *die some*, *die sommige*, *die menige*; zie *Synt.* § 273—278. Aangaande de declinatie vergelijke men, hetgeen bij enich is opgemerkt, daar dat ook voor deze woorden geldt. In den pluralis treft men herhaaldelijk in den nom. acc. onverbogen vormen aan: Haer afgode lieten si al do, some van zelvre, som van goude. Uut sinen bouke willen wi noemen hier ter stede somech bloemen. Hi verwan menich baroene.

165. Onder invloed van *die menige* ontstond een nom. *menige* (*menge*), zoowel substantiefs als adjectiefs gebruikt, en in het laatste geval is een nom. som(m)e, som(m)ige evenmin onbekend, doch meestal in geschriften uit den lateren tijd. Volgde op *menich* het woordje *een*, dan konden beide verbogen worden of alleen het laatste; zie *Synt.* § 274.

Werd *som* door een determinatief gescheiden van het daarbij behoorende znw. dan kon het in den dat. plur. onverbogen blijven: omme toren van som den heren.

166. Elc werd steeds verbogen volgens de sterke verbuiging der adjectieven, evenals iegewelc en de met gelijc (dat zelf ook een pron. indef. kan zijn; *Synt.* § 233) samengestelde iegelijc, elckerlijc en haergelijc, welke uitsluitend substantiefs gebruikt worden, enz. Wat bij enich aangaande den nom. acc. fem. sing. en den acc. masc. sing. is opgemerkt geldt ook hier. Een nom. masc. en een nom. acc. neutr. sing. op *e* is ook hier, vooral in het latere Mnl. van

de bovengenoemde pronomina niet zeldzaam: in dat swaer gedinge, daer elke sal van sinen sonden redene geven; elke neve sijn nichte naem; dies moeten wi verdienen een iegelike; elkerlike sal morgen voertcomen na sinen geslachte. Een andere samenstelling met (ge)lijc nl. manlijc, malc neemt eveneens in den nom. masc. sing. eene *e* aan. In andere naamvallen schijnt dit woord niet voor te komen: wi souden vleien manlike onsen here van hemelrike.

De dativus masc. sing. kon, onder invloed van den acc., den uitgang missen, bij substantiefsch gebruik: Heer, doet elc gelijc wet; hoveerde, nijt ende giericheit, die sijn te dragen groot arbeit, een ygelijc na sijnre staet; ende elkerlic beheten ward enen penninc.

Zeldzaam treft men ook een dativus op *e* aan: een clareit gaf elkerlike zijn lecht. Eindelijk verdient nog opmerking, dat vooral in het latere Mnl. in den nom. dat. acc. een vorm elcs voor kan komen, waarvan tal van voorbeelden bij *V. Helten*, bl. 473. Zie ook *Synt.* § 272.

Gaat aan iegewelc of iegelijc het lidw. *een* vooraf, dan kon dit laatste met het pron. als een geheel beschouwd worden en derhalve niet verbogen worden.

167. Ander werd alleenstaande verbogen volgens de sterke verbuiging der adjectieven, voorafgegaan door het lidwoord volgens die der zwakke verbuiging. Zeer gewoon is echter een nom. acc. masc. en een plur. van alle geslachten zonder uitgang. De genitivus kon in alle geslachten sing. en plur. ook *ander* luiden. Zie de voorbeelden in het *Mnl. Wdb.* I, kol. 408 en 411.

Het lidw. *die* kon met *ander* samensmelten tot *dander*, dat wederom een nieuwen genitief *danders* op kon leveren: Sulke saken brengen voort, dat deen danders herte moert.

168. Selc (sulk) volgde geheel de verbuiging van elc en vertoont hierin dezelfde eigenaardigheden. De nom. acc. pluralis luidde naast *selke* (*sulke*) ook *selk* (*sulk*) en moet vertaald worden door *sommige*; vgl *Synt.* § 280 en vgl: Ende hem volgeden vele liede, sulc omme dwonder datter

gesciede, dat sijt wilden anescouwen. Selc van den knapen hem vervaerden. Vgl. ook bij een voorafgaand lidwoord, zelfs in den plur., *de sulc* voor het regelmatige *de sulke* (*selke*): daer waren sulc, die mit willen den man gerne hadden helpen villen — ic sie noch hier die sulc staen.

169. Al werd bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt en in het eerste geval sterk verbogen. Werd het van zijn znw. gescheiden door een lidwoord of een determinatief of volgde het op het znw. dan gebruikte men het bijwoord *al* of *alle*. Een verbogen dativus plur. is echter in het eerste geval niet ongewoon: al Artus rike; al sine cracht; met al minen volke; alle tlant; alle des goets; alle den nacht; al die straten; al sijnre werken; met al uwen gesellen; al den lieden becant; alle de geburen dijn; alle sevene de meestre dijn; alle der lieden; door alle die baroene; — dattet si allen den lieden becant; dese woorden al; die waerheit al; met sinen lieden al; die gerechte alle; die cameren alle. Zie *Mnl. Wdb.* I. kol. 314—316. Ook voor plaatsnamen en voor erderike, hemelrike en heidenisse wordt *al* gebezigd: van al Grimbergen; al Vranckerike; zie verder *Mnl. Wdb.* i. v. en vgl. *Synt.* § 240.

Zelfstandig gebruikt werd *al* in den sing. alleen in het neutr. gebezigd en werd verbogen volgens de sterke verbuiging der adjectieven. Naast den nom. acc. *al* vindt men eveneens *allet*, *allent* (§ 61, 7*c*). De genitief *alles* luidde dikwijls *als*. Deze vorm komt ook als nominatief en acc. voor en dikwijls na voorzetsels, vooral na *van*, doch meestal in het latere Mnl. Bij uitzondering luidt de dat. wel eens *al*: van al desen.

Ook hier ontmoet men een adv. *alle* in alle naamvallen, dat aanleiding gaf tot een vorm *alle* (= *al*) zelfs zonder lidwoord: Onthier ent Fransoys heeft verheest alle.

De pluralis werd, evenals het enkelvoud, verbogen volgens de sterke verbuiging der adjectieven: *alle*, *aller*(*e*), *allen*, *alle*.

Toch is een nom. acc. plur. *allen* na een pron. pers. lang niet ongewoon, vooral in het latere Mnl., evenmin als een

dativus *alle*, *al*; zie voor bewijsplaatsen *Mnl. Wdb.* I. kol. 315.

Eene enkele maal vindt men, onder invloed van dit *allen*, ook dezen vorm, zonder voorafgaand pronomen: Ende allen die waren in der vaert.

170. Vele (veel) gevolgd door een genitief (*Synt.* § 21 en 270), werd oorspronkelijk onverbogen gelaten: Wilder beesten men daer vant vele; dat ic vele gelucs ende eren hebbe verloren; si hebber vele tlijf genomen; sijn vleesch (v. d. haas) is vele lieden bequame. Niet ongewoon is de plaatsing van dit woord achter het znw.: ic sal di goeds so vele geven; selver vele; sine liede vele. Spoedig werd het echter als een bijv. naamw. beschouwd en als zoodanig verbogen: die papen connen vele baraet; vele oude grave; veelre liede raet; te velen stonden.

Substantiefs gebruikt kon *vele* in den datief *velen* worden, o. a. in de uitdrukking in also velen als (*voor zoover als*); binnen velen (*Mnl. Wdb.* I. 371 en 1263).

Opmerking verdient nog, dat *vele* herhaalde malen voorkomt in den zin van *in grooten getale*, dus als adverbium: Dat joetsche diet bleef upten mure so vele doot. Over *vele* in den zin van *zeer*, zie *Synt.* § 295; en voor zinnen met een enkelvoudsvorm van het werkw. vgl.: Ende vele es dergerre, die door de wide porte gaen. Ende daer wasser veel, die zeer bedroeft waren.

171. Ieman (iemen, iemant), en nieman (niemen, niemant) werden verbogen als volgt: nom. (*n*)*ieman*, (*n*)*iemene;* gen. (*n*)*iemans*, (*n*)*iemens*, (*n*)*iemants*, (*n*)*iements;* dat. (*n*)*ieman*, (*n*)*iemen*, (*n*)*iemant*, (*n*)*iement*, (*n*)*iemanne*, (*n*)*iemene*, (*n*)*iemande*, (*n*)*iemende;* acc. (*n*)*ieman*, (*n*)*iemen*, (*n*)*iemant*, (*n*)*iement*, (*n*)*iemanne*, (*n*)*iemene*, (*n*)*iemande*, (*n*)*iemende.*

172. Iet (iewet), niet (niewet) werd verbogen als volgt: (*n*)*iet*, (*n*)*iewet*; gen. (*n*)*iets*, (*n*)*iewets*; dat. *niete*, *nieu*(*w*)*te* (in uitdrukk. als: te niete dien, te nie(u)te gaen); acc. (*n*)*iet*, (*n*)*iewet*. Voor den nom. acc. *iewent* en *niewent* zie § 61, 7*c*.

173. Selve volgde, wanneer het alleen stond of voorafgegaan werd door een pron. pers. grootendeels de zwakke ver-

buiging der adjectieven. In den genitief van alle geslachten werd de sterke verbuiging gebruikt.

1.	*selve.*	*selve.*	*selve.*	*selve.*
2.	*selfs.*	*selfs.*	*selfs.*	*selfs.*
3.	*selven.*	*selven.*	*selven.*	*selven.*
4.	*selven.*	*selven.*	*selve.*	*selven.*

De vorm *selve* kan ook voor alle naamvallen masc. en fem. worden gebruikt. In den genitief is hij echter zeldzaam en in den dat. acc. sing. masc. het meest gebruikelijk.

Naast een nom. *selve* komt onder invloed van den acc. ook *selven* in dien naamval (masc. en fem.) voor, waaruit zich wederom een nieuwe genitief *selvens* kon ontwikkelen.

Een derde vorm voor den nom. was *selver*, terwijl eindelijk in den lateren tijd een nom. sing. en plur. *self* voorkwam, ontstaan door apocope van de *e*.

In plaats van den gewonen gen. *selfs* na een pron. pers. ontmoet men een enkele maal ook een gen. *selven*, onder invloed van den dat. acc. De dat. en acc. masc. en fem. kon behalve *selve* (zie boven) ook *selver* luiden, doch gewoonlijk in het latere Mnl.

Vooraf gegaan door het lidwoord, werd *selve* verbogen volgens de zwakke declinatie der adjectieven.

1.	*die selve.*	*die selve.*	*dat selve.*	*die selve.*
2.	*des selfs.* *des selven.*	*der selver.*	*des selfs.* *des selven.*	*der selver.*
3.	*den selven.*	*der selver.*	*den selven.*	*die selve.*
4.	*den selven.*	*die selve.*	*dat selve.*	*die selve.*

De gen. sing. en plur. masc. en de dat. sing. masc., neutr. luidt nu en dan *selve*. Ook is een dat. sing. fem. *selven*, *selve* niet onbekend.

TELWOORD.

174. Voor de verbuiging van het telwoord een zie § 161.

Twe(e) (in oostelijke dialecten soms twene) kon geheel onverbogen blijven of had als gen. *tweer*, dat. *tween*.

Drie (dre, drii, dry), kon geheel onverbogen blijven of had als gen. *drier*, dat. *drien*.

Vier, vijf, ses, seven (sueven), negen, tien konden in den datief den uitgang *en* aannemen, in de andere naamvallen eene *e*: viere (vire), enz. Ook komen ze in alle naamv. onverbogen voor.

Achte (de *e* is hier geen buigingsuitgang) kon ook *acht* luiden en een dativus *achten* hebben.

Elf (ellef, elleven, aleven), bleef meestal onverbogen, doch kon een nom. gen. acc. *elleve*, *ellevene* en een dativus *elleven* aannemen. Ditzelfde geldt ook voor twelef (twalef, twelf, twellef).

De met *tien* samengestelde telw. bleven onverbogen evenals de tientallen twintich; dertich; viertich, (veertich); vijftich (viftich, vichtich); tsestich (sestich); tseventich (seventich); tachtich (achtich, tachentich, tachtentich); tnegentich (negentich); vgl. echter de in *Synt.* § 247 en 249 besproken constructie, in welk geval een dativus plur. op *en* mogelijk was.

Hondert (somtijds hondertich) en dusent (duust, dusentich) zijn onverbuigbaar; zie echter het bij twintich enz. aangemerkte.

175. Het telwoord beide (bede) werd regelmatig volgens de sterke declinatie der adjectieven verbogen: *beide*, *beider*, *beiden*, *beide*. Door het lidwoord of een determinatief van zijn znw. gescheiden bleef het in den regel onverbogen. Zie *Synt.* § 267 en 100 en vgl. voor het achter zijn znw. geplaatst telwoord: dat haer dbloet vele liep uten armen bede. Een nom. acc. plur. *beiden* is na een pron. personale ook niet ongewoon.

176. In tegenstelling met de adjectieven werd een telwoord, wanneer het achter zijn znw. kwam te staan, in den regel verbogen. *Synt.* § 242.

177. De rangtelwoorden luiden in het Mnl. als volgt: eerste; ander (anderde), en in later Mnl. tweeste, tweetste; derde (darde, daerde, dorde); vierde; vijfte (vifte, vichte, vijfste); seste; sevende (seventste); achte (achtste, achste, achtende, achtenste);

negende (negenste); tiende (tienste); ellefte (ellefste, ellevenste, elfte); twaelfte (twalefste, twelefste, twelfste). De op *tich* uitgaande telw. vormen hun rangtelwoorden door achtervoeging van *st*, evenzoo *hondert* en *dusent*.

In samenstelling met *deel* vindt men herhaaldelijk vormen op *n:* derden-, vierden-, sesten- (sessen), achtendeel.

Alle rangtelwoorden, uitgezonderd *ander* (zie § 167), volgen de zwakke declinatie der adjectieven.

ADVERBIA.

178. De adverbia worden in het Mnl. op verschillende wijzen gevormd. In de eerste plaats door achtervoeging van *e*: diere, gedichte, harde, lange, lude, openbare, stille, van de adjectieven dier, gedicht, enz. die zelf ook als adverbium werden gebezigd.

2). van *en*: binnen, buiten, bachten, boven, boosten, bewesten.

3). van *er* (*re*): ooster, wester, neder, over, onder, ginder, hinder, elre (eldre, elder), buter, sider.

4). van *s*: emmertoos (toos = toge + s), altoos, altijds, anders, averechts, aensaenkens, els, ergens, dickmaels, dicwijls, eerstcoops, achterbacs, bicans (gewoonlijk bicant), bilanges, beneffens, voremaels, eermaels, binnendijcs, butenwegs.

5). van *like* (*leke*): behagelike, gedogelike, snodelike, dapperlike, droeflike, geheellike, genadelike, dorperlike, waarnaast veelal bijw. met den uitgang *liken*(*leken*): eenpaerliken, dapperliken, droefliken, geheeliken, gemeenliken.

6). van *lijcs* (*lijc* + *s*): billijcs, binalijcs, dagelix, gemeenlijcs.

7). van (*l*)*inge*: alinge, armelinge, eenlinge, dagelinge, duusterlinge, haestelinge, halmelinge, handelinge, halvelinge, mondelinge, slupelinge, sonderlinge, varinge, waarnaast gewoonlijk ook

de vorm op *like* bestaat: armelike, eenlike, dagelike, slopenlike, enz.

8). van *kine*: alleenskine, eenkine, scoonkine, stillekine (*stilletjes*).

9). van *waert(s)* (*wart*, *wert*, *werts*): achterwaert(s), hinderwaert(s), elrewaert(s), harewaert(s), i(n)toewaert.

10). van *waer(wer)*: anderswaer, elrewaer (elswaer, elwaer), ergenswaer, (n)iewer.

11). van *gewise*: cruusgewise, gecsgewise.

12). van *gelike*: met metgelike, acker ackersgelike, mergen mergengelike (*Mnl. Wdb.* II. 1247).

Verder worden nog als bijwoorden gebezigd de 2de, 3de, en 4de naamval van zelfstandige naamw., bijv. naamw., deelwoorden, telwoorden, en bijwoorden: (s)nachts, daechs, avonts, wilmoeds; corts, anders, slechts; willen(d)s, weten(d)s, doregaen(d)s; eens, halfs; des, wes.

Den datief als bijw. vindt men, met of zonder voorzetsel, in: hende (van hand), midden, wilen, gisteren, margijn den dage, binamen (*namelijk*), bitide, aenstonden, achterwege, behalven, te hande(n), te male, te vollen (*ten volle*), te halven, altenen, enwege, entrouwen, enwaerheit, uter mate(n).

Den accusatief vindt men in ie (*ooit*), nie (*nooit*), veel, genoeg, lettel, vroech, spade, enwech, akerre, aenkerre, omtrent, sonder danc, — si, — twi, — waen, overal, overeen, overluut, vorwaer, eervarejaren, op een nieuw, eer iet lang, enz. enz.

Vele adverbia zijn ook samengesteld uit twee bijw.: achterna, bina, daervore, daertoe, daersonder, emmervoort, hierbinnen, en vooral de samenstellingen met *en* en *te*: enboven, enbinnen, enbuten, entusschen, daerenboven, daerentenden, daerentusschen, hierenbinnen, hierentusschen, hierentegens; daertevoren, daertebinnen, hierteboven, hiertebinnen.

Eindelijk moet nog gewezen worden op de bijwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit een adjectief of telwoord en een substantief, beide in den genitivus geplaatst, als: boeswoorts, baerserbeen, luidskeels, gewapents hoofts, blijtsmoets, eensganx, eensdeels (*voor een*

deel), eenstijts, eensmaels, geenstijts, (ne)geenssins en verder de in *Syntaxis* § 26 genoemde; zoo ook beide in den datief: beslotenen doren; ingaende oechste, enz. *Synt.* § 46, of beide in den accusatief: altijt, dicwijle waarvoor men vooral vergelijke *Synt.* § 67, 282—301 en *Tijdschr.* II. 188; V. 207.

Verschillende adverbia zijn afgeleid van pronomina: des (*daarom*), weder, neweder, doe (*toen*), dus (dos), sus, so, saen (*spoedig*), samen, oft(e), igeren (*ergens*), ieweren, ergerens, ergerinx, ergens (ergent, ergents), nergens, daer (dare) (*daar*, *waar*), danen (dane, daen) (*van daar*); waer, wanen (*van waar*); wanneer, wattan; hier, hene(n) (*van hier*, *heen*), ginder, gins (*derwaarts*, *ginds*), want (*daarom*, *Tijdschr.* V. 93).

Den instrumentalis van een pronomen vindt men in albedalle, bedi (*daarom*), desegelike, hoe, hu, wie.

Ook de meeste voorzetsels kunnen als bijwoord voorkomen; sommige nemen alsdan een' verwanten vorm aan nl. van, met, tote worden ave (af, of), mede, toe.

PRAEPOSITIE.

179. De voorzetsels zijn: aen, ane (*zonder*), achter, bachten, beneden, bi, bin(nen), boven, buten, buter, dore, eer (*voor*), egen (*tegen*), en, in, jegen(s), met, mits, na, naar, naest, neven, ob, of (*Synt.* § 328), om, onder, op, over, seder, sint, sonder (en alsonder), te, tegen(s), tot(e), ute(r), van, vore(n), weder. Voor het gebruik en de beteekenis zie *Synt.* § 301--349.

Verder worden nog als voorzetsels gebruikt: aengesien, besiden, bedesside, begonside, banderside, behouden, benorden, beoosten, besuden, bewesten, bewesthalf, behalve, desside, durende, entegen, (ge)hende, hent (*totdat*), inmidden, inmits, langes, omtrent, rondomme, tenden, tjegen (tsegen), tusscen (twisken), enz.

CONJUNCTIE.

180. De voegwoorden worden verdeeld in verschillende soorten. Tot de *redengevende* voegwoorden behooren o. a. aldus, bedi (dat), bedienens, want (dat), (dat) want, ende want, maer want, want bedi, dies, nu, omdat, opdat, daer, dat, nadien dat, dore dat, daerom dat, daerom omdat, bi dien, bi dat, mits dat, aengesien dat, als(e) die, enz.

Tot de *gevolgaanduidende* voegw.: also (dat), also als, dat, want, bedi, so dat, in so dat.

Tot de *doeluitdrukkende* voegw.: omdat, dore dat, dat, alse, opdat, te dien dat, dies.

Tot de *tijdbepalende* voegw.: aldoe, doe (dat), alse, also, al, also dat, daer, al, so dat (*toen*), op dat, nochtoe dat, welctijt dat, wanneer (dat), wan, also houde als, also saen als, also sciere als, also geringe als, also drade als, teerst (teersten) (dat), sedert (dat), sint (dat), sider (dat), van dat, met dat, in dien dat, nu, tote (dien) dat, tote, thent, hent onthier ende (*totdat*), des, tes, want, vore (dien) dat, vore (dat), vore diesmaels (diesmale) dat, ere (dat).

Tot de *plaatsbepalende* voegw.: daer (*waar*), danen (dat), (*vanwaar*), wanen, werwaert(s).

Tot de *toegevende* voegw.: al(le), nochtan (dat), hoe (dat), hoewel (dat), so hoe, also sere als, dore al(le) dat, dore dat, als, doch.

Tot de *voorwaardelijke* voegw.: indien (dat), opdat, des, ofte, bi aldien dat, te dien (tien) dat, evenverre dat, dat, al, alse, daer, sonder dat, maer dat, (h)en si dat, (h)en ware dat, in dat.

Tot de *vergelijkende* voegw.: alse, als, al, also, so, gelijc dat, gelijc of, gelijc alse, recht(s) alse, gelijc also, geliker wijs (alse) (dat), alleleens gelijc, alleleens of, of, dat, dan.

Tot de *verhoudinguitdrukkende* voegw.: altemet dat, almet dat, altemet daer, temet dat, na gelande dat, jegen (dien) dat, na (dien) dat, naer dat, daerna dat.

Tot de *beperkende* voegw.: anders dan, els dan,

sonder dat, evenverre dat, behalven dat, dat.

Tot de *aaneenschakelende* voegw.: en, ooc, daerenboven, daerentenden, niet alleen — mer, allene niet — — maer ooc, beide — ende, onder — ende, gemanc ende, gemene — ende; noch — noch, no — no, no weder — no; — endelike, dan, eerst, teerst (*eerst*), eersten; — in den eersten (*ten eerste*); alse nu — alse nu; alse nu — nu; nu — alse nu; nu — nu, alse nu — so; alse nu — daerna; maer (dat), newaer, ooc (*integendeel*), daerentegen; ende (*maar*), doch, desalniettegenstaende, dienniettegenstaende, alevenwel, nochtan (dat), dan; — anter — of, weder — ofte, so weder — ofte, weder so — so, weder — so, so — so, so — ofte, ofte — so.

WERKWOORD.

181. Voorbeeld der vervoeging van de sterke werkwoorden.

	Infinitief	*geven.*	*dragen.*
Praes. Ind.	Sing.	*geve, geves, gevet.*	*drage, dreges, dreget.*
	Plur.	*geven, gevet, geven.*	*dragen, draget, dragen.*
Conj.	Sing.	*geve, geves, geve.*	*drage, drages, drage.*
	Plur.	*geven, gevet, geven.*	*dragen, draget, dragen.*
Imp.	Sing.	*gef.*	*drach.*
	Plur.	*gevet.*	*draget.*
Partic.	Praes.	*gevende.*	*dragende.*
Imperf. Ind.	Sing.	*gaf, gaves, gaf.*	*droech, droeges, droech.*
		gaven, gavet, gaven.	*droegen, droeget, droegen.*
Conj.	Sing.	*gave, gaves, gave.*	*droege, droeges, droege.*
	Plur.	*gaven, gavet, gaven.*	*droegen, droeget, droegen.*
Partic.	Perf.	*gegeven.*	*gedragen.*

182. Hierbij valt in het algemeen het volgende op te merken.

De 1ste pers. praes. en perf. indic. en de 1ste en 3de pers. praes. en perf. conjunctivi konden in de 15de eeuw den uitgang *e* laten vallen. In goed Mnl. vindt men evenwel reeds een conj. help en waer in de uitdr. so help mi God (selp mi God); en in maer voor neware (*indien niet*).

Somtijds neemt de 1ste en 3de pers. sing. imperf. indic. eene *e* aan: ic verstonde; hi hiete; sage ic. Als algemeene regel gold, dat na een vocaal of een tweeklank de *e* in den 1sten en 3den persoon praes. indic. en conj. wegviel; alleen na de lange *i* geschiedde dit niet: ic sla, va, tie (*trek*) voor ic slae, vae, tiee; doch ic tie (*beschuldig*).

Werd het pron. in den 1sten pers. met het werkw. enclitisch verbonden dan viel eveneens de *e* weg: vindic, nemic, bidic, enz. Dezelfde apocope kon ook plaats hebben, wanneer het werkw. verbonden werd met het enclitische *es*, *et*, *ene*, *ere*: ic geeft (geve et), ic geloves (gelove es); ic vindene (vinde ene); ic gevere (geve ere).

Nu en dan ontmoet men ook een 1sten pers. sing. praes. indic. op *(e)n*: ic sien, ic haen, ic lien; ic bidden, ic laten; zelden ook ic gaen, doch hier is de *n* van anderen oorsprong.

183. De 2de pers. syncopeert gewoonlijk de *e*: du geefs, du loops, du verrees (verreses), du verkies (verkieses); eveneens heeft syncope plaats van de *e* in den 2den pers. plur. indic. en conj. praes. en imperf. en in den 3den pers. sing. praes. indic.: gi geeft, gaeft; gi vint (vindet, vindt, vint), vant; leest (leset); laest (laset).

De 2de pers. sing. kon ook uitgaan op *st*, *ts*, *ste* of *t*: du dreechst, du neemst, du comst; du waerst, du soudest (soust); du comts, du gaets, staets, spreects, sietstu; du maecste, du segeste, du deelste, du gaeste, du doeste, du stenste, du hadste; du spreect, du ontbint, du vint en het veelvuldig voorkomende du hevet.

Aanm. — De uitgang *st* is ontstaan uit verbindingen als geefstu voor geefs du (*Taal- en Lettb.* III, 273) of met apocope uit *ste*; *ts* uit verbinding van den plur. uitgang *t* met dien van het enkelvoud; *ste* doordat bijv. in segestu de *u* toonloos werd en segeste niet meer werd begrepen; *ste* werd toen als uitgang beschouwd en nogmaals *du* voor het werkw. geplaatst (Vgl. wat glorieerste van dijn windige hooft ende hovaerdichste van dijn onsalige ydelheit); de *t* is de uitgang van het meervoud, doorgedrongen in het enkelvoud; omgekeerd vindt men in lateren tijd ook de *s* van den sing. in den plur.: gi vaers, gi opdreges en enkele andere. Vergelijk ook *Tijdschrift* II. 49 en vlgg.

184. De 3de pers. sing. praes. indic. ging geregeld uit op *t*, die echter kon samensmelten met een daarop volgende *s*: hi horese voor horetse, zie § 55 (13) of zeer dikwijls wegviel voor *men*: vindemen, plegemen, leesmen, doemen, gamen, mochmen, telmen, hoermen, segemen, enz.

185. Daar in het Oudgermaansch de 2de pers. sing. praes. indic. uitging op *is* en de 3de op *it*, kan men bij de werkw. met eene *a* als stamklinker *umlaut* verwachten in die twee personen, en dus als vocaal *e*, terwijl men bij de verba met *e* als stamklinker eene *i* zou verwachten. Vandaar dan ook de passim voorkomende vormen als: du dreges, dreechs, drechs; hi dreget, dreecht, drecht (van dragen); hi dweet (van dwaen, *wasschen*); hi greeft (van graven); du slees, hi sleet (van slaen); het gevelt (van gevallen); du veers, hi veert (van varen); — du gifste, hi gift (van geven); hi nimt (van nemen).

Deze *i* van het praesens is somwijlen ook doorgedrongen in den sing. van den imperatief. Vandaar naast gef, nem ook gif, nim.

Uit den 2den en 3den pers. drong de *e* nu en dan door tot den infinitief, zoodat men niet zelden een inf. dregen, greven, veren ontmoet, en zelfs een tweeden pers. plur. gi sleet (: leet).

Voor vormen met *ei* in den tweeden en derden pers. sing. praes. indic. als spreics, geift, neimt, zie § 26; bij hi heift zou men aan umlaut (havit) kunnen denken.

186. De 3de pers. sing. en de 2de pers. plur. praes. indic. der verba met eene stamvocaal *e* gevolgd door eene *k* of eene *t* heeft de eigenaardigheid, dat de *e* aldaar herhaalde malen wordt verkort, na syncope van de *e* van den uitgang: hi et, gi et (voor en naast hi eet, gi eet); hi stect, gi stect (voor en naast hi steect, gi steect).

Bij enkele andere verba, die niet tot deze klasse behooren, neemt men hetzelfde verschijnsel waar: hi nemt, gi nemt (*dikwijls*); men geft, men plecht, hi sneft.

Eene andere verkorting is in hetzelfde geval waar te nemen bij de werkwoorden met eene lange *i* als stamvocaal: hi, gi

(ver)bit, crit, (ver)slit, (ver)wit. Voor een 3den pers. hi halpt, placht, spract, warpt zie § 62.

187. De 1ste en 3de pers. plur. verliezen dikwijls den uitgang *en*, wanneer zij komen te staan voor *wi* of *si*: gawi, moetwi, gincsi, sulsi, lietsi, mochtsi voor gaen wi, moeten wi, gingen si, sullen si, lieten si, mochten si. Zie vooral *Theophilus*, bl. 129.

Volgde het pronomen of het adverbium *er* (*re*) op bovengenoemde personen, dan werd de *n* van den uitgang geassimileerd aan de volgende *r*: si sager, deder, quamer, souder, hebber voor si sagener of si sagenre, dedenre, quamenre, soudenre, hebbenre, enz.

188. De tweede persoon pluralis verliest in het latere Middelnederlandsch somwijlen de *t* voor het pronomen *gi*; in zuiver Middelndl. is het hoogst zeldzaam: heb gi, ben gi, hoer gi, enz.; zie *Tijdschrift* III, 100. Volgde het pronomen *ji* (= *gi*) op het werkw. dan ontstonden vormen als haddi, moetti, seldi, waendi, neemdi, waar *ji* tot *i* is saamgesmolten.

Door het toonloos worden van deze *i* konden later, toen men het pronomen er niet meer in gevoelde, vormen ontstaan als gi hoorde, gi seide; vgl. § 228. Hetzelfde verschijnsel doet zich dus hier voor als bij du dronckste en dergelijke; zie § 183.

Aanm. — De uitgang van den 2den pers. plur. nl. *et* werd nu en dan onder invloed van den 1sten en 3den pers. vervangen door *en*, zoowel bij de sterke als bij de zwakke werkw., doch alleen in geschriften van de oostelijke grens: gi maecten, gi krigen, gi keren(:).

189. De imperatief der sterke werkwoorden had in het enkelvoud *geen* uitgang. Alleen de *ja* stammen vertoonen regelmatig aldaar eene *e*: help, sterf, les, genes, wes, nijch, wijc, enz. enz.; bidde, ligge, sitte, sceppe (Oudsaksisch. *biddian*, *sittian*, *liggian*, Got. *skapjan*). Een lang niet ongewoon verschijnsel is het evenwel, dat men hier onder invloed van de zwakke vervoeging imperatieven met eene *e* aantreft: sterve, roepe, vare, spreke, neme, laete, come, en met apocopé van de vocaal en behoud van den volkomen klinker: spreec, vaer, draech, neem.

Bij de *ja* stammen vindt men omgekeerd imperatieven zonder *e*: bid, lich, sit, hef (Got. *hafjan*).

190. Aangaande het verl. deelw. valt op te merken, dat de verba bliven, brengen, comen, liden, vinden, werden gewoonlijk het voorvoegsel *ge* verliezen, dus: bleven, bracht, comen, leden, vonden, worden. Hiernaast vindt men *nu en dan* nog andere partic. praet. zonder *ge* als: bonden, boren, daen, gaen, reden, geven, scheiden, quetst, vangen, wesen, wonnen, hetzij onder invloed van bovengenoemde participia, hetzij in Hollandsche geschriften onder Frieschen invloed.

Voor de verandering van *ge* in *i* (*ie*) bij de participia zooals islagen, enz. zie § 39.

191. De infinitief van alle werkwoorden gaat uit op *en*; voorafgegaan door een voorzetsel op *ene*, in lateren tijd ook dan op *en*, met apocope van de *e*: te seggene, te lidene, te gevene, te roepene.

Eindigde de stam op eene *l*, *n* of *r* dan viel *gewoonlijk* de eerste *e* van *ene* weg en ontstonden vormen als te velne, te winne, te scerne, of met assimilatie te velle, te meerre, te asselgierre, enz. Na andere consonanten is deze syncope nu en dan ook niet onbekend: te toochne, te volchne, te segne en tamelijk dikwijls te hebne.

Eindigde de stam op eene *n* voorafgegaan door een toonloozen klinker, dan kon door samentrekking de infinitief dezelfde gedaante aannemen als de stam: Gaet, doet onse gesellen wapen (:). (Si) braken op ende gingen wapen (:). Men ginc ontwapen sonder beden; na mijn reken; Hi dede quackelen up hem reghen. Sie pensden wat sie mochte meen (:). Gode, dien die Kerstine dien (:).

Aanm. — Vgl. bij Huygens *Oogentroost* 12: Maer knorr en kijven zijn ontijdighe geruchten; en J. de Geyter: *Keizer Karel en het Rijk der Nederlanden* (VIde zang, 14de strophe): En allen klinken op den man die zoo meesterlijk teeken en schilderen kan. Hier worden knorr en teeken gebruikt voor knorren en teekenen. In de tegenwoordige taal is nog bekend beamen voor beamenen en verzamen voor verzamenen.

192. Eindelijk moet nog gewezen worden op een verschijnsel, dat gewoonlijk *grammatischer Wechsel* genoemd wordt, en waarmede men bedoelt de verandering van de scherpe spirans in de zachte bij de sterke werkwoorden in den pluralis van het imperfectum en in het partic. perf., waar de klemtoon in het Oudgermaansch niet op den verbaalstam viel. In het Mnl. zijn hiervan nog enkele sporen over, nl. bij de werkwoorden, die in den infinitief eene *h* tusschen twee klinkers hebben uitgestooten als: haen, vaen, slaen, dwaen, sien, tien (*trekken*), tîen (*beschuldigen, aantijgen*); ook plien en lachen behooren hiertoe, benevens die werkw., waarbij we verandering van *s* in *r* waarnemen als: wesen, kiesen, verliesen en vriesen. De hoofdtijden van bovengenoemde werkwoorden luiden: hinc, hingen, gehangen; vinc, vingen, gevangen; sloech, sloegen, geslagen; dwoech, dwoegen, gedwegen; sach, sagen, gesien; tooch, togen, getogen; teech, tegen, getegen; was, waren, gewesen (in plaats van geweren); coos, coren, gecoren; verloos, verloren, verloren; vroos, vroren, gevroren. Vgl. hiermede wat in de volgende §§ aangaande deze wkw. is opgemerkt en Dr. Beckering Vinckers, *Taal en Taalstudie* II. 336.

De werkw. vaen en haen hadden, reeds in het Gotisch, ook eene *n* uitgestooten, die in het imperfectum en het participium weder in de verbinding *ng* te voorschijn komt. De tegenwoordige, ook reeds in de middeleeuwen gebruikelijke, infinitief vangen en hangen is een analogievorm, ontstaan onder invloed van het verl. deelw., evenals ving en hing ontstonden onder invloed van den pluralis van het imperfectum. Dergelijke voorbeelden van analogie vindt men ook bij de andere genoemde werkwoorden; zie § 200, 207, 208, 211, 218, 220.

STERKE VERVOEGING.

193. Iste Klasse. Klankwijziging: *i*, *a*, *o*, *o* of *e*, *a*, *o*, *o*. Hiertoe behooren de verba, die eene *i* of eene *e* tot stamklinker hebben, gevolgd door een liquida + consonant of

door *cht.* Bij de verba met *i* als stamklinker volgt hierop in den regel eene *n* + consonant, bij die, welke *e* als stamklinker hebben eene *l*, *m* of *r* + consonant of *cht*: binden, bant, bonden, gebonden; belgen, balch, bolgen, gebolgen; vechten, vacht, vochten, gevochten. Hiertoe behooren verder: dringen, drinken, drinten (*zwellen*), dwingen, beginnen, ontginnen, clinken, rinnen, singen, sincken, sinnen, slinden, spinnen, springen, stincken, swingen, vinden, winden, winnen, wringen; — bergen, bernen (geassimileerd berren), bersten, delven, derscen, derven, gelden (zie § 32), gellen, gelpen (*schreeuwen*), helpen, kerven, clemmen, crempen, melken, (be-, ver) rempen (*verschrompelen*), scelden (zie § 32), smelten (zie § 32), sterven, swelgen, swellen, swelten (*sterven*), swemmen, swerven, vlechten, werden, werpen, werren (*in de war brengen*), werven en de samenstellingen dezer werkwoorden.

194. Opmerking verdient, dat het imperfectum van helpen in den sing. ook holp (onder invloed van den pluralis), hulp, help, hielp kon luiden; van sterven ook sturf (uit storf), starft, staerf, sterf, stierf; van werden ook wurt (uit wort onder invloed van den plur. worden ontstaan), waert, wert, wiert, wierden; van werpen ook wurp (uit worp), waerp, werp, wierp, wierpen.

Bij andere verba kon de *a* van het enkelvoud doordringen in het meervoud, terwijl omgekeerd de *o* van het meervoud doordrong tot het enkelvoud. Zoo vindt men: si balgen, banden, starven, vachten (ook gi vacht), vanden, warden voor si bolgen, bonden, enz.; en voor het omgekeerde geval: hi begon, borst, spronc, troc, vocht, worp, wort voor hi began, barst, enz.; zie *Tijdsch.* III, 93.

De singularis van het imperfectum der verba met eene *e* als stamklinker, gevolgd door eene *r*, kan zoowel eene *a* als *ae* of *e* vertoonen: barch, baerch, berch; bedarf, bedaerf, bederf, enz.; zie § 9 en 10.

195. Enkele verba, die dezelfde klankwijziging vertoonen

als de bovengenoemde, waren oorspronkelijk zwak, en hebben dan ook zwakke en (door verloop naar de sterke vervoeging) sterke vormen naast elkander. Deze zijn senden (sinden), sende (sinde, sande, seinde), gesent (gesint, gesant, geseint) naast senden, sant, gesonden; prenden (prinden), prinde, geprint (geprant) naast prenden (prinden), prant, gepronden en scencken (scincken), scencte (scincte), gescenct (gescinct) naast scanc(?), gesconcken.

Naast het werkwoord rinnen, ran, geronnen bestond een oorspronkelijk zwak werkw. rennen (rinnen) rende (rinde, rande), gerent (gerint, gerant).

196. Bij sommige verba stonden eveneens de zwakke en sterke vervoeging naast elkander, die evenwel onderling invloed op elkaar oefenden. Zoo bestonden naast de *transitieve zwakke* verba bernen, (be-), verderven, sencken (sincken), de *intransitieve sterke* verba bernen, (be-), verderven, sincken, waarvan men nu en dan een *trans.* verbarn, verbornen; sanc, gesoncken; en omgekeerd een *intransitief*: bernde, gebernt, brande, gebrant (en hieruit wederom een nieuwen infinitief branden); (be-), verderfde, (be-), verderft; sinckte (sinckede) kan aantreffen.

Vooral in de latere middeleeuwsche geschriften neemt men een sterk verloop naar de zwakke declinatie waar. Reeds in goed Mnl. was een zwak verbum sinnen en samenstellingen lang niet ongewoon. Voor bewijzen uit de 15de eeuw zie men de talrijke voorbeelden opgegeven bij *V. Helten* bl. 224.

Zoo wisselde in de geheele Mnl. taalperiode het sterke imperf. van beginnen geregeld af met het zwakke begonde begonste, begoste en het zeldzame begonst, begost onder welks invloed wederom een nieuwe infinitief begonnen ontstond.

197. IIde Klasse. Klankwijziging: *e*, *a*, *a*, *o*.

Hiertoe behooren de verba, die eene *e* als stamklinker hebben gevolgd door eene der liquidae of eene *k*: stelen, stal, stalen, gestolen; spreken, sprac, spraken, gesproken.

Verder behooren tot deze klasse de volgende werkwoorden:

beren, breken, dwelen (*Merl.* 14092), helen, nemen, quelen (*pijn lijden*), sceren, sweren, temen (in be-, getemen), treken, wreken en comen.

198. Bij sommige verba heeft de pluralis van het imperfectum en de conjunctivus somwijlen, onder invloed van het verleden deelwoord, eene *o* aangenomen: wroke(n), quole(n), ontbore(n), vernome(n), enz.

In plaats van quelen (*pijn lijden*) wordt herhaalde malen quellen (eig. *pijn veroorzaken*) aangetroffen. Sweren heeft niet swar doch swoer tot imperfectum. Comen heeft tot imperf. quam en cam (onder invloed van den infinitief). De verba betemen, helen, stelen, ontberen vertoonen somwijlen de zwakke vormen beteemde, betemet, heelde, geheelt, geheilt; steelde; ontbeerde, ontbeert. Een sterk part. pass. van temen is nog niet aangetroffen.

Het verleden deelw. bescoren (*beroofd*) is ten onrechte sterk evenals gescoren (*toebeschikt*), verl. deelw. van het zwakke sceren, dat men ook aantreft in besceren (*toebeschikken*); ons verl. deelw. beschoren is dan ook ten onrechte sterk. Opmerking verdient nog een imperf. stan van het wkw. stenen (*zuchten*).

Door verwarring van treken met het zwakke trecken (treckte, getreckt) ontmoet men naast het regelmatige trac, traken, getroken ook een pluralis van het imperf. en een partic. trocken, getrocken.

Voor den conj. praet. spreke zie § 11 en voor hi sprect en een imperatief sprec zie § 184.

199. IIIde Klasse. Klankwijziging: *e*, *a*, *a*, *e*: lesen, las, lasen, gelesen. Hiertoe behooren voornamelijk de verba, die eene *e* als stamklinker hebben, niet gevolgd door een der liquidae, benevens de verba leken, reken (*harken, schrapen*) steken, bidden, liggen, sitten, sien. Verder behooren tot deze klasse: eten, genesen, geven, cneden, meten, plegen, screpen (*schrappen*), treden, vergeten, wegen, wesen, weven.

200. Door verwarring is hiertoe ook gebracht cleven (claf) en sneven (snaf, gesneven), die oorspronkelijk

zwak waren en in het Mnl. ook nog een zwak cleefde, sneefde, gesnevet vertoonen.

Plegen (plach, plagen, geplegen) heeft als bijvorm ook plien. Het imperf. luidt nu en dan wi (si) ploen; hi plech (pleech), si plegen; hi ploge, si plogen; hi placht; het participium geplogen, geploen, geploon, geplien.

Treden heeft naast trad, traden, getreden, door metathesis tot terden geworden, de conjugatie der 1ste klasse gevolgd; vandaar ook tart, torden, getorden.

Wegen heeft regelmatig wach, wagen, gewegen (meestal in de samenstelling verwegen (*te zwaar wegen, drukken*), doch ook woech (wouch) en wougen en onder invloed der *w* ook in later Mnl. gewogen. Analogie van slaen, sloech, sloegen, geslegen en dergelijke kan de oorzaak dezer klankverandering in het imperf. zijn.

201. Het tegenwoordig gebruikelijke partic. pass. van eten nl. gegeten was in de middeleeuwen ook het gewone, doch men treft eveneens ook geten (voor geeten) en geheten aan.

Het verl. deelw. van wesen is zoowel gewesen als geweest. Zoo treft men nu en dan ook aan reecte (voor rac), screepte (voor scrap), wevede (voor waf) en gewevet (voor geweven).

Voorts lette men nog op den imperatief van het werkw. sien (sach, sagen, gesien) nl. sich en sie. De eerste vorm is de oorspronkelijke, de tweede is onder invloed van den infinitief ontstaan.

202. IVde Klasse. Klankwijziging: *i*, *e*, *e*, *e*: liden, leet, leden, (ge)leden.

Hiertoe behooren bovendien alle werkwoorden, die tot stamklinker *i* (*ij*) hebben zooals: biden, biten, bliken, bliven, dien, (*gedijen*), driten (*zijn gevoeg doen*), driven, dwinen (*verdwijnen*), gliden, grinen (*den mond vertrekken, lachen, schreien*), grisen, kiken, kiven, cliven (en be-, *klimmen*, vgl. cleverboom (*klimop*)), crigen, criscen, criten, miden, nigen, nipen, pipen, riden, rien (*rijgen*), (ge)rinen (*aanraken*), risen, riten, sien (*zijgen*),

sigen (*neervallen*), (ver)siken (*zuchten*), sipen (*sijpelen*), scinen, sciten, scriden, scrien, scriven, slipen, sliten, smiten, sniden, spliten, stigen, striden, striken, swigen, (be)swiken, tien, wiken, witen, wriven.

203. Bovendien zijn door verwarring nog de volgende oorspronkelijk *zwakke* wkw. naar deze klasse verloopen: beniden, gefinen (*eindigen*), (ge)liken, prisen, quiten, wisen (*en de samenstellingen*), waarvan de zwakke vormen echter ook voorkomen.

De hoofdtijden van dîen moeten zijn: deech, degen, gedegen, van rîen: reech, regen, geregen, van tîen: teech, tegen, getegen (*beschuldigen*) en van sîen: seech, segen, gesegen.

204. Oorspronkelijk behoorde hiertoe ook een werkw. spiwen (Got. *speiwan*) dat door wegvalling van de *w* (be)spien luidt. Een imperf. speu (*u* = *w*), dat eene enkele maal wordt aangetroffen, is nog het eenige dat er van over is gebleven. Gewoonlijk wordt een inf. spuwen, spouwen gebruikt met de hoofdtijden spou, spouwen, gespouwen, waarnaast ook spoech, spogen, gespogen (van een wkw. spugen). Ook is een imperf. en een partic. speech gespegen (van een werkw. spigen) niet ongewoon.

205. Opmerking verdient nog, dat de wkw. dien, dwinen (ver-), kiven, criscen, scinen, tien, ook somwijlen vormen van de zwakke vervoeging vertoonen. Van spuwen (spouwen) zijn de zwakke vormen eveneens lang niet ongewoon.

Eindelijk lette men nog op den imperatief van swigen nl. swich ontstaan door verkorting van den stamklinker.

206. Vde Klasse. Klankwijziging: *u*, *o*, *o*, *o*: bugen, booch, bogen, gebogen; liegen, looch, logen, gelogen.

Hiertoe behooren verder de werkw. met *u* of *ie* tot stamklinker, zooals: duken, drupen, cruden (*stooten*, *kruien*), crupen, luken, (ont)pluken (*openen*, trans. en intr.), ruten (*geluid maken*, ook *gonzen van bijen*), (be-, uut, ver-)

scruven (*verstooten, verjagen*), scuven, slupen, sluten, spruten, stuven, sugen, suken; — bieden, (be)driegen, (ver)drieten, gieten, kiesen, (ver)liesen, (ge)nieten, scieten, sieden, tien (*trekken*), vliegen, vlien, vlieten, vriesen.

Enkele hiertoe behoorende verba hebben zoowel *u* als *ie*: cluven, clieven; ruken, rieken; smuken, smieken; stuven, stieven; wederom andere vertoonen zoowel *u* als *ou*: bluwen en blouwen; bruwen en brouwen; beruwen en berouwen.

Bovendien zijn door verwarring nog tot deze klasse verloopen de oorspronkelijk *zwakke* werkwoorden, duwen, gelouwen (*grijpen*), sculen, stupen (*zich buigen*), waarvan natuurlijk evengoed zwakke vormen voorkomen.

207. De hoofdtijden van tien zijn tooch, togen, getogen; van vlien: vlooch, vlogen, gevlogen of vlou, vlouwen, gevlouwen, of vluwe, gevluwen of vloe, vloen, gevloen (gevloon), of na invoeging eener *d* in den infinitief: vloot, vloden, gevloden. De gutturaal van het regelmatige vlooch, vlogen kan ook in den inf. doordringen; vandaar een praesens ic vliege, enz. De imperatief luidt vliech of met verkorting vlich; zie *Tijdsch.* III, 94.

208. De hoofdtijden van kiesen, verliesen, vriesen luiden: coos, coren, gecoren; verloos, verloren, verloren; vroos, vroren, gevroren; onder invloed van den infinitief zijn evenwel vormen als cosen, gecosen; vrosen, gevrosen niet ongewoon. Uit gevrosen ontstond wederom door metathesis een nieuwe vorm gevorsen, vervorsen.

209. De werkw. bluwen (*slaan*), bruwen, (be)ruwen hebben als hoofdtijden blou, geblouwen; brou, gebrouwen; berou, somtijds berieu, berouwen. Voor spuwen zie § 204.

Opmerking verdient nog dat de volgende werkw. ook vormen van de zwakke vervoeging vertoonen, nl. brouwen, berouwen, bugen, spruten, tien.

210. VIde Klasse. Klankwijziging: *a*, *oe*, *oe*, *a*: dragen, droech, droegen, gedragen. Voor de imperff. met eene *o*,

als si slogen, voren, groven, enz. zie § 16(5) en vgl. ook § 185.

Hiertoe behooren bovendien alle werkw., die eene *a* als stamklinker hebben en enkele andere: backen, dwaen, cnagen, graven, heffen, laden, lachen, malen, (ont)-scaken, (be)seffen, scaven, sceppen, slaen, spanen (*verleiden*, *aanlokken*), standen (staen), stappen, sweren, varen, vlaen (*villen*), waden, (ge)wagen, waken, wascen, wassen.

211. De regelmatige hoofdtijden van dwaen (*wasschen*), lachen, slaen, vlaen zijn dwoech, dwoegen, gedwagen; loech, loegen, met een onregelmatig partic. gelachen; sloech, sloegen, geslagen.

Van vlaen is een imperf. vloech, vloegen in het Mnl. nog niet gevonden (vgl. evenwel de Roovere, bl. 118: *Tsint dat Herders haer schapen vloeghen* (*: droegen*)), terwijl het verl. deelw. gevlagen reeds was vervangen door gevlegen. Ook is een partic. gevlaecht, niet geheel onbekend, evenmin als gevlogen. Evenzoo treft men aan gedregen (zeer zelden gedraget); gedwegen (naast een tamelijk zeldzaam gedwogen); geheven (naast een zwak heffede, geheft); en gescepen (naast een zwak gescaept) voor het regelmatige gedragen, gedwagen, gehaven en gescapen.

212. De verba backen, heffen, sceppen, (be-, ont-)seffen, wascen hebben naast hun regelmatig imperf. boeck, hoef, scoep, besoef, woesc (die echter niet dikwijls voorkomen; woesc is zelfs hoogst zeldzaam) ook vormen met *ie*, die de *gewone* zijn geworden in het Mnl.: biec, hief, sciep, (be-), ontsief, wiesc. Ook komen zwakke vormen als bacte (bachte), gebact, heffede (hefte) en gescaept een enkele maal voor.

Beseffen heeft bovendien nog een imperf. besef, besaf, si beseven; ook kan men aantreffen, doch meestal in het rijm, si (up-, ver-)heven.

213. Tot deze klasse behooren eveneens de werkw. stappen, waken en wassen. Deze hebben echter hun *oe* van het imperf. geheel verloren en luiden aldaar dan regelmatig stiep, wiec (waarnaast ook waecte, gewaect), wies. Van

wascen (*reinigen*) en wassen (*groeien*) treft men in later Mnl. nog een ander imperf. aan nl. wesch, weschen en wes, wessen (naar analogie van vallen, vel); zie *Tijdsch.* III. 96.

214. Behalve de bovengenoemde verba zijn er nog enkele andere, die nu en dan zwakke vormen vertoonen, o. a.: cnagen met cnaegde (cnoech komt niet voor), gecnaget (naast gecnagen); lachen met lachte, gelacht; scaken met (ont)scaecte, (ont)scaect; scaven, met scavede; spanen met gespaent; waden met waadde; gewagen met gewaechde, gewaecht.

Onder invloed van malen (*fijn maken*) heeft het zwakke malen (*schilderen*) (maelde, gemaelt of mielde, gemielt, zie § 30) nu en dan een imperf. moel en een partic. gemalen aangenomen; evenzoo is laden (*beladen*) van invloed geweest op het zwakke laden (*uitnoodigen*), dat een enkelen keer in oostelijke dialecten een imperf. luet en een partic. geladen vertoont.

215. Een imperf. vroech en woei van het zwakke vragen, waeien is niet geheel onbekend, doch komt slechts eene enkele maal voor.

216. Sweren (met umlaut voor swaren) heeft nu en dan een imperf. plur. si sworen en regelmatig een partic. gesworen (voor het zeldzame geswaren).

Standen heeft als imperf. stont, stoet, stoent (de laatste vorm in oostelijke dialecten), een imperatief stant en een verl. deelw. gestanden. Het verl. deelw. gestaen behoort bij den inf. staen.

Eindelijk lette men op den imperatief der werkwoorden dwaen (*wasschen*) en slaen, nl. dwach, slach naast dwae en slae; zie § 54.

REDUPLICEERENDE WERKWOORDEN.

217. Het kenmerkende van de werkwoorden dezer klasse is, dat zij alle in het Mnl. in het imperf. eene *ie* vertoonen. De hiertoe behoorende wkw. zijn de volgende: bannen,

bassen(?), spannen, vallen, wallen; gangen, hangen, vangen; blasen, braden, ontraden (voor ontdraden, *vreezen*), laten, raden, slapen, verwaten (*vervloeken*); draeien, craeien, saeien, waeien; bouwen, houden, houwen, souten, spouden, vouden, wouden; groeien, roepen, vloeken; heeten, sceden; loopen, stooten. Nog een werkwoord, nl. (ver)eescen vertoont dezelfde klankwijziging in het imperfectum, ofschoon het oorspronkelijk zwak behoort vervoegd te worden. De zwakke vormen eiscede, escede, eschede, eischte zijn dan ook zeer gewoon naast iesc. Voor de andere werkw., die in plaats van *oe*, ook *ie* in hun imperf. kunnen hebben zie § 212. Ook behoort hiertoe het wkw. blanden (*mengen*), doch in de Mnl. geschriften is tot nu toe alleen de infinitief gevonden.

218. Het imperf. van gangen, hangen, vangen luidt niet gieng, hieng, vieng, doch ginc(g), hinc(g), vinc(g). Een vorm gienc, hienc, vienc, waaruit ginc, enz. zijn verkort, komt nu en dan, doch gewoonlijk in oostelijke dialecten voor. Uit ginc, hinc, vinc ontwikkelde zich later wederom genc, henc, venc. Zeer gebruikelijk is een 2de, 3de pers. du gees, hi geet, geit; hi steet, steit voor du gaes, hi gaet, staet, terwijl in later Mnl. ook gong, hong, vong voorkomt. In oostelijke geschriften vindt men somwijlen van gaen een imperf. (ic) gie, (si) gien.

Van houden vindt men een imperf. hielt, hilt, helt, hielden, hilden, helden; van vallen: viel, vil (in oostelijke dialecten), vel; van slapen: sliep, sleep (: gegreep).

219. Het imperf. van draeien, craeien, saeien en waeien luidde slechts nu en dan drieu, crieu, sieu, wiey (wieu); *Tijdschr.* III, 96. Voor een imperf. woei, zie § 215. Gewoonlijk werden de zwakke vormen draeide, craeide, enz. gebruikt. Ook groeien vertoont eene enkele maal een imperf. grieu. Sterke verl. deelw. zijn van geen dezer tot nu toe gevonden. Van houwen kan het imperf. ook luiden houwen in plaats van hieuwen (zie *Mnl. Wdb.*).

220. Van bouwen is alleen een zelden voorkomend sterk verl. deelw. gebouwen bekend. Gewoonlijk werd dit wkw. *geheel* zwak vervoegd. Spouden, vouden, wouden volgden in het imperf. eveneens de zwakke vervoeging, doch hadden regelmatig een sterk verl. deelw. Bij uitzondering en dan nog in het rijm vindt men een zwak partic. gespout, en ook buiten het rijm gevouwet.

Vloeken heeft alleen een sterk imperf. vliec, vlieken, doch een zwak partic. gevloect, waarnaast evenzeer een zwak imperf. vloecte.

Naast vangen en hangen staan de oorspronkelijke infinitieven vaen en haen (dit laatste zelden), met een imperf. en partic. vinc(g), vingen, hinc(g), hingen, gevaen, gevangen, gehangen. Zoo ook staat naast gangen, gaen met een imperatief ganc en ga en een verl. deelw. gegangen en gegaen.

Naast laten is een inf. laen (aan 't Mhd. ontleend) niet onbekend.

221. Behalve de reeds genoemde vertoonen nog zwakke vormen bannen (bande, gebannet); bassen (baste); spannen (spande, gespant); wallen (walde, gewallet); houwen (in later Mnl. houwede, houde, soms hielt, § 42); souten (soute, dit is het gewone imperf., naast silten (voor sielten) dat zeer zelden voorkomt), heeten (heette, hete); sceden (scheyde, gescheedt).

Eindelijk lette men nog op den imperatief van laten, die naast laet, late ook lach (naar analogie van slach, dwach) of la (onder invloed van den infinitief laen) kon luiden; zie § 220.

---

222. Voorbeeld der vervoeging van de zwakke werkwoorden.

Infinitief	*leven.*	*seggen.*
Praes. Ind. Sing.	*leve, leves, levet.*	*segge, seges, seget.*
Plur.	*leven, levet, leven.*	*seggen, segget, seggen.*
Conj. Sing.	*leve, leves, leve.*	*segge, segges, segge.*
Plur.	*leven, levet, leven.*	*seggen, segget, seggen.*
Imp. Sing.	*leve.*	*sege.*

Plur.	*levet.*	*scgget.*
Partic. Praes.	*levende.*	*seggende.*
Perf. Ind. Sing.	*levede, levedes, levede.*	*segede, segedes, segede.*
Plur.	*leveden, levedet, leveden.*	*segeden, segedet, segeden.*
Conj. Sing.	*levede, levedes, levede.*	*segede, segedes, segede.*
Plur.	*leveden, levedet, leveden.*	*segeden, segedet, segeden.*
Part. Perf.	*gelevet.*	*geseget.*

223. De zwakke verba konden oudtijds een suffix *jan* hebben (vgl. de Gotische verba *lagjan*, *latjan*, *sandjan*, enz. enz.). De *j* van dezen uitgang veroorzaakte (met uitzondering van de *r* en *w*) verdubbeling van den enkelen slotmedeklinker van den stam, met een *korten* klinker, vervolgens umlaut en viel daarna weg; vandaar uit lagjan leggen. Waar de *j* evenwel in de conjugatie wegviel had natuurlijk deze verdubbeling niet plaats. Dit was het geval in den 2den en 3den pers. sing. praes. indic., in den sing. van den imperatief, in het imperfectum en in het partic. perf. Vandaar de bovengenoemde vormen seges, seget; sege, segede, geseget, enz. De analogie is echter hier zoo krachtig werkzaam geweest, dat in alle vormen de verdubbelde slotconsonant is doorgedrongen en men in den regel vindt segges, segget, segge, seggede (segde), gesegt. Slechts nu en dan vindt men nog overblijfselen van de oude vervoeging, zooals du leges, hi leget, lege, legede, geleget; hi (ver)teelde, en enkele andere. Voor leide, geleit, seide, geseit, enz. zie § 27.

Het spreekt echter vanzelf, dat de vormen met enkele slotmedeklinker op hun beurt ook invloed oefenden, zooals blijkt uit vormen als ic sege, gi seget, een plur. imperativi seget en een infinitief segen.

Ook is zulk een analogie infinitief legen en menen (voor (mennen) niet geheel onbekend.

Volgde de uitgang *jan* op een *langen* wortelklinker, gevolgd door eene *s*, dan kon die *s* verscherpt worden. Dit blijkt o. a. uit het werkw. verloesen (got. *lausjan*) met een imperf. (ver)loeste. Was de *s* niet verscherpt dan zou een imperf. verloosde zijn ontstaan. Naast verloesen bestaat ook een verkort verlossen, verloste. Andere gevallen van ver-

dubbeling of verscherping van den slotconsonant zijn niet met zekerheid aan te wijzen.

224. Wat aangaande syncope en apocope bij de sterke vervoeging is opgemerkt geldt ook hier. Men vergelijke derhalve de hierop betrekking hebbende §§ en vgl. ic leef, du leefs, hi leeft; gi leeft; leefic, hooric; ic begeers (begere + es), begeert (begere + et); enz.; si seidem (seide(n) hem), gafem (gaf hem), enz. enz.

225. Ook bij de zwakke verba ontmoet men in oostelijke geschriften een 1sten pers. praes. en imperf. indic. sing., en somwijlen een 3den persoon op *en*: ic keren (vgl. ook gi keren); ic greinsen; ic sparen; ic scaemden; ic staerden; hi antwerden, hi wrochten, enz.

Over den 2den pers. op *st*, *ts*, *ste*, *t* zie § 181 en vgl. nog: du minnest, du mints, du makets, du waent, du hebt, du moet, wat maecste, waer biste. In latere Mnl. heeft somwijlen de tweede pers. plur. den uitgang van den sing. gi hoerdes; vooral komt in dien vorm een uitgang *e* voor: gi hoorde, sende, dien men ook aantreft in het enkelv. du salte, soute (voor du soudes).

Verkorting van de vocaal, zooals in hi brect, nemt wordt ook aangetroffen bij de zwakke verba: du hefs, hi heft (*dikwijls*); hi left, hi hat, voor du heves, hi hevet, levet, hatet.

Voor *men* valt in den 3den pers. praes. sing. indic. de *t* gewoonlijk weg; ook nu en dan voor *gi*: hoer gi; voor het wegvallen van *en* in den 1sten en 3den pers. plur. voor *wi* of *si* zie § 185.

226. De uitgang in den imperatief behoort bij de zwakke werkw. in den sing. eene *e* te zijn. Toch treft men herhaaldelijk, onder invloed van de sterke verbuiging, een imperatief zonder uitgang aan: breng, lech, pens, sech, maec, vat, merc, volch en met verkorting van de vocaal: mac (*dikwijls*), clach, jach, vrach.

227. Het imperfectum der zwakke verba werd, evenals thans gewoonlijk gevormd door achtervoeging van *de* of *te* achter den stam: ic hoorde, leefde, vraechde, prijsde,

maecte, achte, leide (zie § 55) met syncope van hun stamsuffix voor en naast ic horede, levede, enz.

Deze syncope had *altijd* plaats na voorafgaanden toonloozen klinker; in andere gevallen kon zij al dan niet plaats hebben: hi burrelde, coterde, teekende, temmerde.

In geschriften van de oostelijke grens, en meest uit de latere middeleeuwen, is onder Duitschen invloed een uitgang *den* (*ten*) in den 1sten en 3den persoon niet ongewoon: ic aventuerden, ic scaemden, ic vraechden, hi vraechden, hi antwerdden, enz.

228. Werd het enclitische *es*, *et* met den 1sten of 3den pers. verbonden, dan had apocope van de *e* plaats: ic waechdet, hi hoordes.

Hetzelfde had plaats wanneer het pron. van den 1sten of 3den pers. volgde op den werkwoordsvorm: doe hoordic, doe seidi, custi, enz. Werd in den 2den pers. plur. het pron. *i* (van *ji*) enclitisch aan den werkwoordsvorm verbonden, dan ontstonden vormen als brochti, leefdi (in plaats van brochtet gi, leefdet gi) ontstaan uit brochtet ji (brochtedi, brochtti, brochti), dwaeldi, doedi, seldi, gadi, stadi. Vandaar ook, nadat de *i* toonloos was geworden, een in de latere middeleeuwen aan te treffen 2de pers. plur. gi hoorde, gi verblende, gi seide, gi cussede, enz. Voor een uitgang *en* in dezen persoon zie § 188. *Aanm.*

229. Bij de vorming van het imperfectum der zwakke verba heeft in den 2den pers. sing. en plur. gewoonlijk syncope plaats van de tweede *e*, waarna wederom door samenstooting van de *d* met eene volgende *s* of *t* assimilatie kon plaats hebben: du cussedes, cusseds, cussets, cusses; gi cussedet, cussedt, cusset (uit cussett); du telledes, telleds, tellets, telles; gi telledet, telledt, tellet (uit tellett).

Deze syncope van de tweede *e* heeft ook plaats, wanneer de 1ste en 3de pers. sing. of de tweede pers. plur. enclitisch verbonden werden met het pron. *es*, *et*: ic, hi (horede + es, horedes, horets) hores; ic, hi (horede + et, horedet, horedt) horet, gi (horedet + es, horedets, horedts, horets) hores; gi (horedet + et, horedet, horedt) horet.

Werd de 1ste of 3de pers. sing. of de 2de of 3de pers. plur. verbonden met het enclitische pron. *si* (*soe*) of *se*, dan had eveneens syncope plaats, en tengevolge daarvan assimilatie: ic of hi (horedese, horedse, horetse) horese; gi (horedetse, horedtse, horetse) horese; si (horedense, horedese, horedse) horese, enz.

230. Het verl. deelw. der zwakke werkwoorden verliest in Hollandsche teksten, onder invloed van het Friesch, nu en dan het voorvoegsel *ge*; in andere teksten kan aan navolging van *bleven*, enz. gedacht worden: crenct, cust, maect, spaert enz. Vgl. § 39 en 190.

De bastaardwerkw. hebben *ge* of verliezen dit voorvoegsel: delivereert, barenteert, glorificeert naast gheacemeert, geordineert, gesacreert, enz.; zie *Tijdschr.* III, 102.

231. De met de bijw. *aen* of *achter* onderscheidbaar samengestelde ww. nemen nu en dan het praefix *ge* aan (zie *Mnl. Wdb.* op de hiermede samengestelde verba): geanebeet (naast anegebedet en anebeedt); geanhort, geaenvaert (naast aengevaert en aenvaert); geanscout, geachterhaelt (naast achterhaelt); geachtervolcht (naast achtervolghet); geachterweert (naast achterwaert).

Voor den infinitief zie bij de sterke vervoeging § 191 en voor den imperatief § 189.

WERKWOORDEN MET EEN OPGESCHOVEN VERLEDEN TIJD.

(PRAETERITO PRAESENTIA).

232. Het getal dezer werkwoorden is in de middeleeuwen grooter dan thans, nl. dorven (*noodig hebben*); dorren (*den moed hebben*); dogen (*deugen*); connen; mogen; moeten; onnen (*gunnen*); sullen; weten. De gewone vervoeging in het praesens luidt als volgt:

ic darf.	*dar.*	*dooch.*	*can.*	*mach.*
du darfs.	*dars.*	*doges.*	*cans.*	*machs.*
hi darf.	*dar.*	*dooch.*	*can.*	*mach.*
wi dorven.	*dorren.*	*dogen.*	*connen.*	*mogen.*
gi dorfet.	*dorret.*	*doget.*	*cont.*	*moget.*
si dorven.	*dorren.*	*dogen.*	*connen.*	*mogen.*

ic moet.	*an.*	*sal.*	*weet.*
du moets.	*ans.*	*sals.*	*weets.*
hi moet.	*an.*	*sal.*	*weet.*
wi moeten.	*onnen.*	*sullen.*	*weten.*
gi moet.	*onnet.*	*sult.*	*weet.*
si moeten.	*onnen.*	*sullen.*	*weten.*

233. Opmerking verdient het nu en dan voorkomende ic derf, du derfs, derfste, dorfs, durfs, hi derf, dervet, dorf, durf, (be)durft, wi derven; gi derft, dorft, doerft, dorst, dort, durt; si derven, deerven, durven. — Ic der, derre, daer; du dor(re)s, ders, daers, durs; hi der, daer, dort; wi derren; gi doert, durt, dorren (in oostelijke dialecten); si durren; — Hi doch, doget, doocht, duecht. — Du caens, cunes, coens, cont, cuens, const(e), canst; wi conen, cuenen; gi coont, coent, cunt, cuent; si conen, coenen, cunnen. — Du macht, mages, maechs, maecht, mach, moget, moecht, muecht, muechs, machst, machtst(e), mogest, mogets, moechts; hi macht, wi muegen; gi muecht, mogen (in oostelijke dialecten); si muegen. — Ic moete; du moest, moet; gi mot, moeten. — Ic anne. — Ic sel, sele; du sals, saels, sels, suls, salt, saelt, selt, sult, soute, souds, souts, saltste, sultste, selts, salst, sulst, salte; hi salt; wi sulen, suelen, solen, selen, sellen, sillen; — gi suelt, solet, soelt, selet, selt, silt, sullen, selen; si sulen, suelen, solen, soelen, selen, sellen, sillen, sallen. — Ic weit, wete; du weetst, weestu; gi wet, wit, weten.

234. Naast onnen staat geheel in dezelfde beteekenis gonnen (uit geonnen) en hieruit jonnen: ic gan, gonne, gunne; du gans, gons; hi gan, gant, gont, gunt; wi

gonnen; gi gont; si gonnen. Hiernaast staan de vormen met eene *j*; vgl. ook de samenstellingen wanconnen (uit wangonnen) en veronnen, verjonnen, met ic wanconne, hi veront(:).

235. De uitgangen in den conjunctief zijn hier volkomen gelijk aan die der gewone vervoeging: dorre, dorres, dorret, dorren, dorret, dorren, enz.

Dikwijls dringen vormen uit den indicatief hier door. Vandaar een conj. sing. ic, hi mach, sal, moet voor ic, hi moge, sulle (sele, sole), moete.

In dezen modus moest eigenlijk de klinker door umlaut worden veranderd. De indic. heeft evenwel zulken invloed gehad, dat hij den conj. in alle personen *kan* vervangen. Toch vindt men als bewijs van den umlaut: durre, duerre, durve, gunne, durt, durren, durven, sullen, selen, welke vormen op hun beurt, blijkens bovengenoemde opgaven, weder in den indicatief zijn doorgedrongen.

236. De imperatief is slechts aangetroffen van onnen (jonnen) en weten als an, jon(ne), jont; weet, wet, wit.

Het tegenw. deelw. is gevormd met den klinker van den plur. praes. indic. dus: dorrende, dorvende, enz.

237. De vervoeging van het imperfectum is als volgt:

ic dorfte.	*dorste.*	*dochte.*	*conste.*	*mochte.*
du dorftes.	*dorstes.*	*dochtes.*	*constes.*	*mochtes.*
hi dorfte.	*dorste.*	*dochte.*	*conste.*	*mochte.*
wi dorften.	*dorsten.*	*dochten.*	*consten.*	*mochten.*
gi dorftet.	*dorstet.*	*dochtet.*	*constet.*	*mochtet.*
si dorften.	*dorsten.*	*dochtet.*	*consten.*	*mochten.*

ic moeste.	*onste.*	*soude.*	*wiste.*
du moestes.	*onstes.*	*soudes.*	*wistes.*
hi moeste.	*onste.*	*soude.*	*wiste.*
wi moesten.	*onsten.*	*souden.*	*wisten.*
gi moestet.	*onstet.*	*soudet.*	*wistet.*
si moesten.	*onsten.*	*souden.*	*wisten.*

238. Opmerking verdienen de van dorven voorkomende vormen: ic (be)durfte, dorste, (be)durste; du dor-

stes, dorsts; hi dorste, dervede; wi dorsten; gi dorst; si dorsten. Deze vormen komen zelfs meer voor dan de boven opgegevene. — Ic durste; du darst; hi durste, deurste, dorstede; gi doorst, durst, dorsten. — Hi coste, conde, gi cost; si costen; — Ic, hi machte, mucht; gi mochten; — Ic, hi moste; — Ic, hi onde (gonde, jonde, gonste). — Ic, hi woste, woeste.

239. Door de gelijkheid van het imperfectum der verba dorren en dorven werden in de middeleeuwen reeds deze werkw. met elkander verward en namen zij elkanders beteekenis over, zoodat ic dar dikwijls moet vertaald worden door *ik heb behoefte*, en ic darf nu en dan als *ic waag*, *durf*, dus de hedendaagsche beteekenis.

240. De infinitief der bovengenoemde praeterito-praesentia luidt: dorven (soms durven); dorren (ook derren, darren, durren, doren, duren, dueren, zie *Mnl. Wdb.*); dogen (duegen in een oostelijk dialect); connen (ook cunnen, conen, cuenen); mogen (in oostel. dial. muegen); moeten; onnen (gonnen, jonnen, gunnen); sullen (in Hoogduitsch gekleurde geschriften sollen, met een imperf. solde; vgl. van willen een imperf. wolde); weten.

241. Het verl. deelw. van dorren luidt gedorren, gedurren, geduerst, gedorst; van dogen luidt het gedogen; van connen luidt het geconnen, geconst (*zelden*); van mogen luidt het gemogen, gemocht; van onnen (gonnen, jonnen) luidt het geonnen, gegonnen, gegunnen, gejonnen, geont, gegonnet, gegont, gegunt, gegonst, gegost; van weten altijd geweten. Verl. deelww. van de andere verba zijn nog niet aangetroffen.

242. Ofschoon het werkw. willen, eveneens de *t* in den 3den pers. sing. praes. indic. mist, behoort het toch niet tot de praeterito-praesentia. Zooals bekend is, hebben we bij ic wille, enz. te doen met een conjunctief, die dienst doet als indicatief. De vervoeging luidde als volgt:

Infinitief *willen.*
Praes. Ind. Sing. *wille, willes, wille.*
Plur. *willen, willet, willen.*
Conj. Sing. *wille, willes, wille.*
willen, willet, willen.
Imp. Sing. *wille.*
Plur. *wilt.*
Part. Praes. *willende.*
Imperf. Ind. Sing. *wilde, wildes, wilde.*
Plur. *wilden, wildet, wilden.*
Conj. Sing. en Plur. *idem.*
Partic. Perf. *gewilt.*

243. Opmerking verdient, dat de 1ste pers. praes. indic. sing. ook kon luiden: ic welle, wil (in later mnl.); de 2de pers.: du wels, wilt, welt, wout, en in lateren tijd wilts, wilste, wilte; de 3de pers. hi willet, wilt (*zeer gewoon*), wil, wele, welt, welle; de 2de pers. plur. gi welt.

De 2de pers. sing. imper. luidt in de latere middeleeuwen, met apocope, ook wil.

Het imperf. luidt naast wilde regelmatig ook woude, waarbij een partic. perf. gewoudt.

244. Er is nog een werkw., dat in den 3den pers. praes. indic. sing. de *t* mist, nl. roeken, in de uitdrukking mine roec (rouc) (*het kan mij niet schelen*), naast mine roect (rouct); vgl. hiermede hi is van hi ist en het dialectische hij heef voor hij heeft en vgl. § 59; terwijl in geschriften uit het noordoosten van ons land herhaalde malen voorkomt hi hooch, (*hij heeft*) (vgl. het Oudoostfriesche *âch*, en door invloed van *hebba* ook *hâch*, benevens met onorganische *t* eveneens *âcht*; Angs. *âh*, Got. aih en *Mnl. Wdb.* III). De zuiver Mnl. vorm zou zijn hi eech, doch deze schijnt niet voor te komen; wel vindt men hi eget (*Mnl. Wdb.* II. 588).

ONREGELMATIGE WERKWOORDEN.

245. Het werkwoord sijn werd in het Mnl. op de volgende wijze vervoegd:

Infinitief *sijn.*
Praes. Ind. Sing. *bem*, *best*, *es* (*is*).
Plur. *sijn*, *sijt*, *sijn.*
Conj. Sing. *si*, *sijs*, *si.*
Plur. *sijn*, *sijt*, *sijn.*
Imp. Sing. *bes.*
Plur. *sijt.*
Partic. Praes. *sijnde.*
Imperf. Indic. Sing. *was*, *wares* (*waers*), *was.*
Plur. *waren*, *waret* (*waert*), *waren.*
Conj. Sing. *ware*, *wares* (*waers*), *ware.*
Plur. *waren*, *waret* (*waert*), *waren.*
Partic. Perf. *gesijn.*

246. Opmerking verdient het volgende: de 1ste pers. praes. sing. indic. luidt naast bovengenoemde vormen ook ic ben, bim, bin, si (alleen in het rijm); de 2de pers.: du bes, bist, bis, biste, beste, sijs, sijts, sijt; de 3e pers. hi si (zij); *Taalk. Bijdr.* I. bl. 61—63.

Aangaande den conjunctief valt te vermelden, dat naast de hier genoemde vormen ook voorkomen: ic, hi sie (zye), si sien, welke vormen in het later Mnl. ook in den indicatief worden aangetroffen.

De imper. sing. bes is hoogst zeldzaam en ontstaan onder invloed van wes; hier naast komt ook een paar malen sij voor. Gewoonlijk wordt de imper. van wesen gebruikt nl. wes en zelden wees. Van dit werkw. wesen is het geheele imperfectum gevormd, waarbij ook een verl. deelw. gewesen en geweest behoort.

Ja zelfs kunnen vormen van het praes. indic. en conj. van dit werkw. voorkomen: ic wese, wi wesen, gi weest, si wesen; conj. hi wese, si wesen. Voor een conj. praet. were zie § 11(4).

247. De vervoeging van het werkwoord doen luidde als volgt:

Infinitief *doen.*
Praes. Ind. Sing. *doe*, *does*, *doet.*
Plur. *doen*, *doet*, *doen.*
Conj. Sing. *doe*, *does*, *doe.*

Plur. *doen*, *doet*, *doen*.
Imp. Sing. *doe*.
Plur. *doet*.
Part. Praes. *doende*.
Imperf. Ind. Sing. *dede*, *dades* (*daets*), *dede*.
Plur. *daden*, *dadet* (*daet*), *daden*.
Conj. Sing. *dade*, *dades* (*daets*), *dade*.
daden, *dadet* (*daet*), *daden*.
Partic. Perf. *gedaen*.

248. Opmerking verdient een 1ste pers. praes. sing. indic. ic doen (vgl. ic gaen); ic doeye; een 3de pers. hi doeit, en een imperatief doch, doech. De drie laatste vormen behooren bij een infinitief doeyen, doien, wisselvorm van doen; zie *Mnl. Wdb.* II. 234 en vgl. § 52.

In het imperfectum wisselen de vormen met *e* met die, waarin de *a* voorkomt en omgekeerd; de 2de pers. sing. indic. is echter regelmatig du dades, hoogst zelden du dedes (deets), terwijl in den conj. de vorm met *e* zeer zelden voorkomt. Naast hi dede wordt ook hi deet, deide, deit aangetroffen. In oostelijke geschriften wordt de *oe* niet zelden voorgesteld door *ue*, vandaar o. a. een infinitief duen; zie § 19.

249. De werkww. brengen, denken, dunken, copen, roeken, soeken en werken hebben een imperfectum brachte (brecht, brochte); dachte (dochte); dochte; cofte, (cochte); rochte; sochte; wrachte (wrochte) en een verl. deelw. (ge)bracht ((ge)brocht); gedacht (gedocht); gedocht; gecoft (gecocht); gerocht; gesocht, gewracht (gewrocht).

De werkwoorden cnopen en raken kunnen een imperf. cnochte, rochte en een verl. deelw. gecnocht, gerocht hebben, terwijl men in geschriften, die onder Duitschen invloed stonden, een imperfectum dochte van doopen en gelochte van gelooven kan aantreffen.

250. Het werkw. scenden heeft naast het oorspronkelijk scande, gescant ook scende, sceinde, scinde, gescent, gesceint, gescint; kennen heeft naast kande, gekant, kende ook kinde, gekent, gekint; bewen-

den heeft naast bewande, bewant ook bewende, bewent; (ge)nennen heeft nande, genant

251. De vervoeging van het werkw. hebben is als volgt:

Infinitief *hebben.*
Praes. Ind. Sing. *hebbe, heves, hevet.*
Plur. *hebben, hebbet, hebben.*
Conj. Sing. *hebbe, heves, hebbe.*
Plur. *hebben, hebbet, hebben.*
Imp. Sing. *hebbe.*
Plur. *hebbet.*
Part. Praes. *hebbende.*
Imperf. Sing. *hadde, haddes, hadde.*
Plur. *hadden, haddet, hadden.*
Conj. Sing. *hadde, haddes, hadde.*
Plur. *hadden, haddet, hadden.*
Partic. Perf. *gehad(t).*

252. Hierbij valt het volgende op te merken. De 1ste pers. sing. praes. indic. luidt somwijlen in oostelijke dialecten ic have; de 2de pers. na syncope van de *e*: du heefs, hefs ook du hebs, hebts, hebt, hevet, heeft, hevest, heefst, heefste, heefts en in oostelijke dialecten haves; de 3de pers. hi heeft, heift, heit, heft, heet, het en in oostelijke dialecten havet. Een 3de pers. hi heves is ontstaan uit hevets (hevet es). De 2de pers. plur. praes. indic. luidt in oostelijke geschriften nu en dan gi hebben.

De imperatief luidt somwijlen in den sing. heve naast heb(be) en het imperfectum onder Duitschen invloed hed(de), hedden in plaats van had(de), hadden

Het verl. deelw. komt ook voor als gat (voor geat en dit voor gehat) en als gehebt. De infinitief luidt in oostelijke geschriften dikwijls haven. In die zelfde geschriften wordt herhaalde malen een inf. haen aangetroffen met de volgende vormen: ic haen, du haes (haest), hi haet (hae, hait) wi, si haen (somtijds haent); zie *Mnl. Wdb.* II. 9 en 194.

ALPHABETISCH WOORDREGISTER.

De cijfers duiden de §§ aan.

acht (znw.) 8.
adem 64.
aendacht 91.
aern 80.
aft 8.
aise 34.
al 169.
albedalle 178.
ander 167.
anxt 91.
appel 80.
arbeit 91.
— are (uitgang) 11, 73.
arm 64.
assce 101.
atter 10.
backen 210, 212.
ballinc 64.
banc 91.
bannen 217, 221.
bassen 217, 221.
bedde 76.
bederven 194, 196.
bedi 178.
bedriegen 206.
beelde 76, 78.
been 69, 70, 72.
beest 72.
beginnen 193, 194, 196.
beide 175.
beke 81.
beckijn 7.
belgen 193, 194.
beniden 203.
berch 64.
bere 97.
berempen 193.
beren 197.
bergen 193, 194.
bernen 55, 193, 196.
berouwen 206, 209.
berren 55, 193.
bersten 193, 194.
beruwen 206, 209.
besceren 198.
bescerien 52.
bescruven 206.
beseffen 210, 212.
bespîen 204.
beswiken 202.
bet 131.
bete 81.
betemen 197, 198.
bewenden 250.
biachte 14.
bidden 199.
biden 202.
biechte 14, 91.
bieden 206.
bigen 14.
binden 193, 194.
biscop 64.

biten 202.
bla 53.
blanden 217.
blasen 217.
blat 69, 70.
bliken 202.
bliven 202.
blouwen 206.
bluwen 206, 209.
boem 64.
borch 91.
borst 91.
Boudene 108.
bouwen 217, 220.
braden 217.
bregge 87.
breken 197.
brengen 226, 249.
brief 80.
brigge 87.
broeder 103.
broke 81.
broot 69.
bronwen 206, 209.
brudegome 97.
bruloft 91.
bruut 91.
bruwen 206, 209.
bugen 14, 206, 209.
dach 64.
dachvaert 105.
dachwant 105.
daet 91.
danc 64.
de 145, 146.
deel 72.
degen (*held*) 64.
delven 193.
denken 249.
derre 145, 147.
derscen 193.
derven 193.
desegelike 147. 178.
die 145, 146, 147.
die een 162.
diegene 148.
die menige 165.
dîen 202, 203, 205.
dienst 64.
dier 69, 72.
dierne 101.
dievel 30.
die welke 152.
dinc 69, 72.
dochter 103.
doeien 52.
doec 70.
doen 52, 247, 248, 249.
dogede 91.
dogen 232—242.
doget 91.
do(e)m (uitgang) 64, 69.
dootelijc 41.
doopen 249.
dore 95.
dorren 232—242.
dorst 80.
dorven 232—242.
dracht 91.
draeien 219.
dragen 210, 211, 217.
dregen 185.
dringen 193.
drinken 193.
drinten 193.
driten 202.
driven 202.
droem 64.

dronc 80.
dronckijn 7.
drupen 206.
ds (uit *des*) 146.
duen 248.
duken 206.
dunken 249.
duve 101.
duvel 30, 64.
duwen 206.
dwaen 54, 192, 210, 211, 216.
dwelen 197.
dwinen 202, 205.
dwingen 193.
—e (uitgang) 89, 178.
— echtich (uitgang) 11.
— o(e)m (uitgang) 69.
een 160, 161.
eenwijch 58.
eescen 217.
eet 64.
ei 69, 70.
— ele (uitgang) 89.
elende 5, 76.
elc 166.
— elkijn (uitgang) 69
— en (uitgang) 178.
ende 76.
ene 89.
engeen 161.
enich 163.
ent 90.
entelijc 41.
enwech 58.
— er (uitgang) 178.
— ere (uitgang) 89.
— ere (= are) 11, 73.
— eren (uitgang) 30.
erien 52.
erterike 41.
erve 97.
eten 199, 201.
ewech 58.
ewijch 58.
exempel 69.
fleek 46.
fneek 46.
fornays 34.
fornoys 34.
gangen 217, 218.
gans 91.
gast 79.
gebare 91.
gebas 69.
gebant 69.
gebeet 69.
gebet 69.
gedachte 76, 78, 91.
gefinen 203.
gegade 97.
gelden 193.
geliken 203.
gellen 193.
gelooven 249.
gelouwen 206.
gelpen 193.
gelu 53.
gelucke 76.
genennen 250.
genesen 199.
genieten 206.
genoechte 91.
genoot 104.
genot 69.
gerechte 76.
gere 148.
gerne 131.
gerre 148.

gerinen 202.
geselle 97, 99.
geselscap 84.
geslachte 76.
gestuuf 69.
getemen 197.
geven 199.
gewagen 210, 214.
gewas 69.
gewat 69.
gewelt 90, 91.
gewin 69.
gewronc 69.
gieten 206.
gift 91.
gifte 91.
geliden 202.
gloede 91.
gloet 91.
god 64.
goet 69, 130.
goetelijc 41.
gonnen 234—242.
gout 69.
gracht 91.
graken 30.
gras 69.
grave 97.
graven 210.
greven 185.
grieken 30.
grinen 202.
grisen 202.
groeien 217, 219.
groot (bnw.) 130.
groot (znw.) 105.
haen (*hangen*) 192, 220.
haen (*hebben*) 252.
hage 101.
hals 64.
hane 97.
hangen 192, 217, 218, 220.
hase 97.
hate 81.
hebben 225, 244, 251, 252.
hecht 90.
heeten 217, 221.
heffen 210, 211, 212.
— heide (heit) (uitgang) 76, 93.
heidijn 7.
helen 197, 198.
helm 64.
helpen 193, 194.
helt 64.
hemel 64.
here 97, 99.
here (*leger*) 76.
hergen 52.
herte 102.
hertoge 97.
hiden 14.
hoe 178.
hoen 70.
hoet 105.
hof 64, 69.
hoge 81.
hol 69.
honger 64.
honig 69.
hont 64.
houden 42, 217, 218.
hout 69.
houwen, 42, 217, 219, 221.
hoverde 91.
hovet 69.
hu 178.
huden 14.
huus 69.

huut 91.
i (uit *ji*) 39.
iegewelc 166.
ieman(t) 171.
— ieren (uitgang) 30.
iet 172.
ietwet 172.
— ijn (uitgang) 7, 69.
— inge (uitgang) 89, 178
iser 69.
jacht 91.
jaer 69.
jagen 226.
jogede 91.
joget 91.
jonc 72.
jonnen 234—240.
jonst 91.
jonste 91.
jou 31, 135.
jouwer 31, 135.
ju 31, 135.
juwer 31, 135.
caf 69.
calf 69, 70.
calu 53.
keer 64.
kennen 250.
kerien 52.
kerstijn 7.
kerven 193.
kiesen 192, 206, 208.
— kijn (uitgang) 69.
— kine (uitgang) 178.
kiken 202.
kinne 78.
kint 69.
kiven 202, 205.
clachte 91.
cleet 70.
clein 130.
clemmen 193.
cleven 200.
clieven 206.
cliven 202.
clinken 193.
cluven 206.
cluwijn 7.
cnagen 210, 214.
cnape 97, 99.
knecht 64, 104.
cneden 199.
cnopen 249.
comen 197, 198.
comst 91.
comste 91.
coninc 64.
conne 78.
connen 232—242.
const 91.
copen 249.
coren 69.
cracht 91.
craeien 217, 219.
crempen 193.
crigen 202.
criscen 202, 205.
criten 202.
cruce 76, 78.
cruden 206.
crupen 206.
cudde 78.
cunne 76.
cussijn 7.
quaet 130.
quelen 197, 198.
quene 101.
quiten 203.

lachen 192, 210, 214.
lachter 64.
laden 210, 214.
laen 220, 221.
lake 30.
laken 69.
lam 69, 70.
land 69.
lanc (*langer*) 131.
laten 217, 220, 221.
lawerke 10.
— leec (uitgang) 5.
legen 223.
leger 69.
— lec (uitgang) 5, 8.
— leke (uitgang) 8.
leken 199.
— lecke (uitgang) 8.
lentijn 7.
lesen 199.
lettel 130.
lichame 97.
licht 69.
liden 202.
liede 80, 141.
liegen 206.
lieke 30.
lier 72.
liggen 199.
— lijcs (uitgang) 178.
— lijn („) 69.
— like („) 8, 178.
liken 203.
— licke (uitgang) 8.
linde 101.
— linge (uitgang) 178.
list 91.
lit 69.
logenstrepen 50.
loon 69.
loopen 217.
lucht 91.
luchte 91.
luken 206.
lust 18, 91.
macht 91.
maech 64.
maer 51.
maget 90, 91.
maken 226.
malen (*schilderen*) 30, 214.
malen (*fijn maken*) 210, 214.
man 104.
mane 101.
marc 105.
mede 85.
mee (*meer*) 131.
melken 193.
menen 223.
menich 164.
mensche 97.
mere 84.
meten 199.
miden 202.
mielre 30.
min (*minder*) 131.
moeder 103.
moet 64.
moeten 232—242.
mogen 232—242.
mombore 46.
mont 64.
morgen 64.
morgijn 7.
muer 64.
nacht 91.
nachte 91.
name 97, 101.

nap 64.
negeen 161.
necke 101.
nemen 197.
nese 11, 81, 82.
nette 76.
nichte 101.
nieman(t) 171.
niet 172.
nietwet 172.
nigen 202.
nipen 202.
— nisse (uitgang) 76, 89.
noot 91.
norts 43.
odevare 97.
oem 64.
— oen (uitgang) 20.
oge 102.
ongehier 30.
onnen 232—242.
ontberen 198.
ontginnen 193.
ontpluken 48, 206.
ontraden (*vreezen*) 217.
ontseffen 212.
ontscaken 210.
ore 102.
orconde 76.
orloge 76.
ors 69, 72.
osse 97.
paer 72.
paert 69, 72.
pawelioen 69.
penninc 58, 105.
pipen 202.
pitte 73.
plegen 199, 200.
pleuresie 50.
plien 192.
pont 72.
prayeel 34.
preester 30.
prenden 195.
priester 30.
prinden 14, 195.
prisen 203.
proijeel 34.
prophete 97.
put 73.
putte 73.
raden 217.
raet 64.
rake 30.
raken 249.
rat 69, 70.
reken 199, 201.
rempen 193.
rennen 195.
riden 202.
rieke 30.
rieken 206.
rîen 202, 203.
rig (ric, ricge). 72, 73.
rijs 69, 70.
rike 76.
rinc 64.
rinnen 193, 195.
risen 202.
riten 202.
roec(t) 244.
roeken 244, 249.
roepen 217.
rooc 80.
rouwe 97.
ruc, rucge 73.
ruken 206.

ruten 206.
— s (uitgang) 178.
saeien 217, 219.
— saem (uitgang) 5.
sale 81.
saren 43.
sede 85.
see 68.
segen 223.
seggen 226.
selc 168.
selve 173.
senden 195.
sencken 196.
serpent 69.
sieden 206.
sien 54, 192, 199, 201.
sîen 202, 203.
sigen 202.
sij (pron. reflex.) 144.
sijn 245—247.
sick (sik) 144.
sinden 195.
singen 193.
sincken 193, 196.
sinnen 193, 196.
sipen 202.
sitten 199.
scade 85, 101.
scaep 69, 72.
scaken 210, 214.
— scap (uitgang) 84.
scat 64.
scaven 210, 214.
sceden 217, 221.
— sceep (uitgang) 5.
scelden 32, 193.
scelling 105.
Scelt 90.
scende 87.
scenden 250.
scencken 195.
sceppen 210, 211, 212.
scerde 81.
sceren 197.
scieten 206.
— skijn (uitgang) 69.
scilt 80.
scinen 202, 205.
scincken 195.
scip 69.
sciten 202.
scoe 64.
scoude 91.
screde 81.
screpen 199, 201.
scriden 202.
scrien 202.
scrift 91.
scriven 202.
scruven 206.
sculen 206.
scult 91.
scuven 206.
slach 64.
slaen 54, 210, 211, 216.
slaep 64.
slapen 217, 218.
slinden 193.
slipen 202.
sliten 202.
slupen 206.
sluten 206.
smake 97 101.
smelten 32, 193.
smieken 206.
smiten 202.
smuken 206.

snede 81.
sneven 200.
sniden 202.
soeken 249.
som 164.
somich 164.
sone 85.
sonne 101.
souten 217, 221.
spanen 210, 214.
spannen 217, 221.
spere 86.
spinnen 193.
spiwen 204.
spliten 202.
spoet 91.
spouden 217, 220.
spouwen 204.
spreken 197, 198.
springen 193.
spronc 64.
spruten 206, 209.
spuwen 204, 205.
staen 210, 216.
standen 210, 216.
stappen 210, 213.
stat 95.
stede 95.
steke 81.
steken 199.
stelen 197, 198.
stenen 198.
sterre 101.
sterven 193, 194.
stevene 51.
stiepsone 50.
stieven 206.
stigen 202.
sticke 76.
stincken 193.
stooten 217.
storm 64.
strate 87.
striden 202.
strijt 64.
striken 202.
stupen 206.
stuven 206.
sugen 206.
suken 206.
sullen 233—242.
suster 103.
swaert 69, 72.
sweet 69.
swelgen 193.
swellen 193.
swelten 193.
swemmen 193.
sweren 197, 198.
sweren 210, 216.
swerven 193.
swigen 6, 202, 205.
swingen 193.
tachtich 60, 174.
talent 105.
tant 80.
tee 68.
teekijn 7.
telch 70.
temen 197.
terden 200.
tîen 192, 203, 205.
tien (wkw.) 192, 202, 206, 207, 209.
titelijc 41.
tjaren 43.
tjegen 43.
tnegentich 60, 174.

tocht 91.
tonge 101.
traen 80.
treden 199, 200.
treken 197, 198.
trecken 198.
ts (voor *des*) 146.
tsaren 43.
tsegen 43.
tsestich 60, 174.
tseventich 60, 174.
tsomp 43.
tsout 43.
tuun 64.
us 133.
uus 133.
uutscruven 206.
vader 103.
vaen 192, 220.
vaert 91.
vallen 217, 218.
valu 53.
vangen 192, 217, 218, 220.
varen 210.
vechten 193, 194.
vee 86.
veel 170.
vel 69.
vele 170.
velt 69.
verderven 196.
verdrieten 206.
vereescen 217.
veren 185.
vergeten 199.
verhergen 52.
verherien 52.
verjonnen 234.
verliesen 192, 206, 208.
verloesen 223.
verlossen 223.
vernemen 198.
veronnen 234.
verrempen 193.
versiken 202.
verscruven 206.
verste 91.
verwaten 217.
viant 103.
vinden 193.
visch 64.
vlaen 210, 211.
vlechten 193.
vlieden 207.
vliegen 206, 207.
vlien 206, 207.
vlieten 206.
vloeken 217, 220.
vloge 81.
vlucht 91.
volc 69.
vorste 97, 99.
vos 64.
vouden 217, 220.
vragen 215, 226.
vrede 85.
vrient 103.
vriesen 192, 206, 208.
vroe 52.
vroech 52.
vrouwe 101.
vrucht 91.
vuust 91.
wacht 91.
waden 210, 214.
waeien 215, 217, 219.
waer 51.
waken 210, 213.

wallen 217, 221.
wamboys 34.
wanconnen 234.
wapen 69.
wapijn 7.
wars 131.
wascen 210, 212, 113.
wassen 210, 213.
water 69.
wegen 199, 200.
werden 193, 194.
werelt 91.
werc 69.
werken 249.
werpen 193, 194.
werren 193.
wers 131.
werven 193.
wesen 192, 199, 201, 246.
weten 232—242.
weven 199, 201.
wicht 69, 70.
wie 157, 178.
wijf 69, 72.
wijch 64.
wiken 202.
wille 101.
willen 242, 243.
winden 193.
winnen 193.
wint 64.
wisen 203.
witen 202.
wolf 64.
worm 80.
worp 64.
wors 131.
wort 69, 72.
wouden 217, 220.
wreken 197, 198.
wringen 193.
wriven 202.

TOEVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

Blz. 3, regel 13 v. b.: *a*, *i* of *u* te veranderen in *a*, *o* of *u*.
„ 3, „ 14 v. b.: *boos* te veranderen in *bois*.
„ 4, noot, regel 1: *Den — vermelden* te veranderen in *De — vermelde*.
„ 12, regel 7 v. b.: Deze lange *u* werd in de middeleeuwen uitgesproken als de Hd. *ü*. In later tijd had in de Frankische gewesten diphtongeering plaats, uitgezonderd voor *r* en *w*. Zie *Taal- en Letterb.* VI, 95—107.
„ 48, regel 1 v. o. moet *scade* geschrapt worden.
„ 66, regel 6 v. b. schrappe men *toonloozen*. Waarschijnlijker is het dat *he* als *hee* uitgesproken zal zijn. Vgl. § 146.
„ 91, regel 13 v. b.: Het vraagteeken achter *scanc* kan vervallen. Men vindt *scanck* o. a. *Huge v. Bord.* (Vb.) 5; *Exc. Cron.* 241*d*. en *bescanc* in *Exc. Cron.* 248*a*.
„ 107, Bij § 244 vergelijke men Dr. van Helten, *Altostfriesische Gramm.* blz. 238.
„ 109, regel 19 v. o. leze men: In sommige, meestal oostelijke, geschriften wordt naast *doen* ook eene spelling *duen* aangetroffen. Over de vermoedelijke waarde en het ontstaan van dezen *ue* klank zie Dr. v. Helten § 48.